

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Бојана М. Будимир

КУЛТУРНОСПЕЦИФИЧНИ ЕЛЕМЕНТИ ИЗ
ФЛАМАНСКЕ КУЛТУРЕ У ПРЕВОДУ НА СРПСКИ
ЈЕЗИК

докторска дисертација

Београд, 2021.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOLOGY

Bojana B. Budimir

CULTURE-SPECIFIC ITEMS FROM FLEMISH CULTURE
IN SERBIAN TRANSLATION

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2021

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИИ ФАКУЛБТЕТ

Бояна М. Будимир

ОТРАЖЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ
ФЛАМАНДСКОЙ КУЛЬТУРЫ В СЕРБСКОМ
ПЕРЕВОДЕ.

Докторскан диссертацин

Белград, 2021.

Ментор:

др Јелица Новаковић-Лопушина, редован професор, Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Чланови комисије за одбрану:

- 1.
- 2.
- 3.

Датум одбране: _____

КУЛТУРНОСПЕЦИФИЧНИ ЕЛЕМЕНТИ ИЗ ФЛАМАНСКЕ КУЛТУРЕ У ПРЕВОДУ НА СРПСКИ ЈЕЗИК

Сажетак

Дисертација се бави анализом преводних еквивалената културноспецифичних елемената из фламанске културе у српском језику. Основни циљ истраживања је да се идентификују правилности у одлукама преводаца, као и да се испита да ли постоји корелација између преводачких стратегија и поступака за превођење културноспецифичних елемената с једне стране, и друштвеног контекста, природе ових елемената и њихове позиције у тексту са друге.

Истраживање је смештено у оквире теорије полисистема и дескриптивне науке о превођењу, и полази од становишта да се преводи не могу посматрати сами за себе, већ као део система са сопственом динамиком и законитостима које утичу на одлуке и понашање преводаца. Поред тога, овај систем заснован је на структури центра и периферије, а позиција коју преводна књижевност заузима у том систему огледа се и у преводима као материјалним производима преводачке активности, односно у одлукама преводаца о преводачким стратегијама и поступцима. У складу с тим, на основу анализе преводних еквивалената културноспецифичних елемената, у овом истраживању покушаћемо да тестирамо следећу хипотезу: „У периферним језичким групама, у којима преводна књижевност има већи значај, биће доминантније начело интерференције.“ Будући да одлике културноспецифичних елемената обавезују преводиоце да доносе одлуке које нису мотивисане самим језичким факторима, сматрамо да они представљају погодан предмет истраживања за тестирање хипотезе о корелацији са друштвеним факторима. Очекујемо да ће се анализом установити већа заступљеност начела интерференције, имајући у виду чињеницу да се српски језик налази међу периферним језицима за које је карактеристично то да преводна књижевност има велики значај. Међутим, поред друштвеног контекста, испитивали смо и утицај природе културноспецифичних елемената и њихове позиције у тексту на избор преводачких стратегија и поступака. У том смислу тестирали смо следећу хипотезу: „Постоји

корелација између семантичког поља и потпоља коме припада културноспецифични елемент, и начела интерференције, односно начела растуће стандардизације.“ И овде очекујемо да ће семантичко поље и потпоље имати утицај на избор преводачког поступка, а тиме и на већу заступљеност једног начела у односу на друго.

Истраживање се заснива на анализи паралелног корпуса који је посебно састављен за потребе ове дисертације. При одабиру текстова у обзир су узети следећи критеријуми: а) заступљеност културноспецифичних елемената, б) различити аутори, ц) различити преводиоци, д) време настанка превода, е) директност превода. Такав дизајн корпуса нам омогућава да испитамо и утицај варијабли попут временског периода и преводиоца. Текстови који нису били доступни у електронској форми, скенирани су и конвертовани у електронски текст, а изворни текст и превод затим су поравнати на нивоу реченице.

Имајући у виду предмет и циљеве истраживања одлучили смо се за комбиновану квалитативну и квантитативну методу. Овакав приступ омогућава нам да ову сложу појаву сагледамо из више углова. Квантитативна анализа која је заснована на установљавању фреквенци има за циљ да нам укаже на одређене патерне и тенденције у преводачким решењима. С друге стране, квалитативна анализа је адекватнија за идентификацију фактора на текстуалном нивоу, који могу да утичу на преношење ових елемената у преводу. Циљ овог дела истраживања јесте да се установе и илуструју одређене правилности и одступања у примени преводачких поступака код различитих преводаца, али и у различитим периодима, а које су мотивисане комуникативном функцијом културноспецифичног елемента и његовом позицијом у изворном тексту.

Кључне речи: културноспецифични елементи, теорија полисистема, центар-периферија, начело интерференције, начело растуће стандардизације, семантичко поље, низоземски језик, фламанска књижевност, српски језик

Научна област: Традуктологија

Ужа научна област: Недејландистика, преводна компаратистика, семантика

УДК број:

CULTURE-SPECIFIC ITEMS FROM FLEMISH CULTURE IN SERBIAN TRANSLATION

Abstract

The dissertation deals with the analysis of Serbian translation equivalents of culture-specific items from Flemish culture. The main goal of the research is to identify regularities in the decisions of translators, and to determine if there is a correlation between the strategies and procedures for translating culture-specific items, on one hand, and the social context, nature of these items and their position in the text, on the other.

The research is set within the framework of the Polysystem Theory and Descriptive Translation Studies and its starting point is the position that translations cannot be observed in and of themselves, but as a part of a system with its own dynamics and regularities that affect the decisions and actions of translators. In addition, this system is based on the center-periphery structure, and the position that translated literature occupies within the system is reflected both in translations as material products of translation activity, and in the translators' decisions regarding translation strategies and procedures. Accordingly, by analyzing translation equivalents of culture-specific items, in this research we will attempt to test the following hypothesis: In peripheral language groups, where literature in translation has more importance, the law of interference will be more dominant. Since the features of culture-specific items require that translators make decisions which are not motivated by linguistic factors alone, we believe that they are a suitable research topic for testing the hypothesis about the correlation with social factors. We expect our analysis to determine that the law of interference is more prevalent, bearing in mind that Serbian belongs to peripheral languages, characterized by assigning great importance to translated literature. However, apart from social context, we also examined the influence of the nature of culture-specific items and their position in the text on the choice of translation strategies and procedures. In this respect, we tested the following hypothesis: There is a correlation between the semantic field and subfield that a culture-specific item belongs to and the law of interference or rather, the law of growing standardization. Once again, we expect that

the semantic field and subfield will affect the choice of translation procedure, and, by the same token, result in one law being more prevalent than the other.

The research is based on the analysis of a parallel corpus compiled for the purpose of this dissertation. The choice of texts was made according to the following criteria: a) the prevalence of culture-specific items, b) different authors, c) different translators, d) the time period when the translation was made, and e) the directness of the translation. Such a corpus design allows us to also examine the effect of variables like the time period and the translator. The texts which were not available in electronic format were scanned and converted into electronic text, and the source text and its translation were then aligned at the sentence level.

Considering the topic and aims of the research, we decided to combine qualitative and quantitative methods. This approach allows us to look at this complex phenomenon from multiple angles. The goal of quantitative analysis, which is based on determining frequencies, is to point out specific patterns and tendencies in translators' solutions. Qualitative analysis, on the other hand, is more suitable for identifying factors at the level of text which can affect conveying the meaning of these items in translation. The aim of this part of the research is to establish and illustrate specific regularities and deviations in the application of translation procedures with regard to different translators and different time periods, which are motivated by the communicative function of a culture-specific item and its position in the source text.

Keywords: culture-specific items, Polysystem Theory, center-periphery, law of interference, law of growing standardization, semantic field, Dutch language, Flemish literature, Serbian language

Scientific field: Translation Studies

Scientific subfield: Dutch Studies, comparative translations, semantics,

UDC number:

Садржај

1.	Увод	1
2.	Теоријски оквир	4
2.1.	Теорија полисистема	5
2.2.	Светски преводни систем Јохана Хеилброна	8
2.3.	Превођење као активност вођена нормама	12
3.	Досадашња истраживања културноспецифичних елемената у преводу	19
3.1.	Дефиниција појма културноспецифични елемент	19
3.2.	Класификација културноспецифичних елемената	25
3.3.	Поступци за преношење културноспецифичних елемената у преводу	27
3.3.1.	Њумаркова таксономија преводачких поступака	28
3.3.2.	Таксономија преводачких поступака Владимира Ивира	30
3.3.3.	Таксономија преводачких поступака Диедрика Хрита	32
3.3.4.	Таксономија преводачких поступака Харвија и Хигинса	33
3.3.5.	Ајкселина таксономија преводачких поступака	35
3.3.6.	Таксономија преводачких поступака Ерлис Дејвис	37
3.3.7.	Таксономија преводачких поступака Харалда Олка	39
3.4.	Фактори који утичу на избор преводачког поступка	43
3.4.1.	Супратекстуални параметри	43
3.4.2.	Текстуални параметри	45
3.4.3.	Природа културноспецифичних елемената	46

3.4.4. Интратекстуални параметри	48
4. Холандска и фламанска књижевност у преводу на српски језик (1990-2014).	50
4.1. Када је преведено?	51
4.2. Шта је преведено?	53
4.3. Како је преведено?	60
4.4. Где је преведено?	63
4.5. Ко је превео?	65
4.6. Дискусија	69
5. Циљеви истраживања и методологија	75
5.1. Циљеви истраживања, хипотезе и истраживачка питања	75
5.2. Методологија	79
5.2.1. Корпус	80
5.2.2. Идентификација и издвајање јединица анализе	83
5.2.3. Класификација	85
5.2.3.1. Модел за класификацију културноспецифичних елемената према семантичком пољу и потпољу	85
5.2.3.2. Модел за класификацију преводилачких поступака	88
5.2.3.2.1. Понављање	92
5.2.3.2.2. Прилагођен облик	92
5.2.3.2.3. Понављање/прилагођен облик + вантекстуално објашњење	93
5.2.3.2.4. Понављање/прилагођен облик + унутартекстуално објашњење	94

5.2.3.2.5. Замена	95
5.2.3.2.6. Дослован превод	95
5.2.3.2.7. Описан превод	96
5.2.3.2.8. Генерализација	97
5.2.3.2.9. Изостављање	98
5.2.3.2.10. Локализација	98
5.2.4. Класификовање података	99
5.2.5. Анализа података	100
6. Резултати	100
6.1. Квантитативни подаци	101
6.1.1. Дискусија	113
6.2. Тенденције у примени преводачких поступака према семантичком пољу	118
6.2.1. Праксе при превођењу културноспецифичних елемената из семантичког поља Друштвени живот	119
6.2.2. Праксе при превођењу културноспецифичних елемената из семантичког поља Географија	130
6.2.3. Праксе при превођењу културноспецифичног елемента из семантичког поља Исхрана	135
6.2.4. Праксе при превођењу културноспецифичних елемената из семантичког поља Јавна управа	139
6.2.5. Праксе при превођењу културноспецифичних елемената из семантичког поља Привредни живот	144

6.2.6. Праксе при превођењу културноспецифичних елемената из семантичког поља Религија	150
6.2.7. Праксе при превођењу културноспецифичних елемената из осталих семантичких поља	156
6.2.7.1. Семантичко поље Уметност	156
6.2.7.2. Семантичко поље Историја	158
6.2.7.3. Семантичко поље Књижевност	160
6.2.8. Културноспецифични елементи на језицима трећих култура	161
7. Закључак	162
Литература	168

1. Увод

Предмет ове дисертације су културноспецифични елементи и њихови преводни еквиваленти у књижевним преводима фламанских аутора на српски језик. У питању су речи, синтагме и фразе које означавају конкретне и апстрактне појаве специфичне за једну културу, док су у другој непознате, непостојеће или имају другачије значење и функцију. Због тога се ови елементи често називају и безеквивалентним лексемама. За теорију превођења битна карактеристика културноспецифичних елемената је и њихова динамичност. Статус културноспецифичног елемента се може мењати с временом, односно у зависности од контекста. Због свега поменутог преводиоцима није довољна само језичка компетенција при сусрету са овим елементима, већ се од њих захтевају додатне компетенције попут познавања изворне културе како би се културноспецифични елемент идентификовао у тексту, а потом и познавање техника и расположивих поступака како би се одабрало адекватно решење.

Интересовање за ову тему јавило се како из личне преводилачке праксе, тако и у раду са студентима на предмету Превођење за недерландисте, када се показало да студенти имају проблем прво да препознају ове елементе у изворном тексту, што неретко води до неадекватних решења, а потом и да их на одговарајући начин пренесу у преводу. Имајући то у виду, културноспецифични елементи представљају значајан предмет истраживања, посебно са становништа праксе. Увиди у стратегије и поступке преводилаца у постојећим преводима могу довести до корисних смерница и савета будућим преводиоцима, чиме би ова дисертација, поред теоријске, имала и практичну примену.

Имајући у виду горепоменућу природу културноспецифичних елемената, они представљају предмет бројних анализа. Међутим, постојећа истраживања у која смо имали увид (на пример Novakov 2013; Brădeanu 2011; Schmidt 2003; Arnáiz 2003) углавном су заснована на селективном приказу културноспецифичних елемената и анализа преводилачких поступака на примеру једног до два књижевна дела или опуса једног аутора. Будући да одлике културноспецифичних елемената обавезују преводиоце да доносе одлуке које нису мотивисане самим језичким факторима, они представљају

погодан предмет за тестирање хипотезе о корелацији преводилачких одлука с друштвеним факторима. Основни циљеви ове тезе јесу идентификација тенденција у начину на који се ови елементи преносе у преводима на српски језик, испитивање повезаности установљених тендеција с друштвеним контекстом у коме су преводи настали, као и текстуалним контекстом у коме се ови елементи јављају.

Да бисмо постигли ове циљеве у овом истраживању користили смо опширнији корпус у односу на постојећа истраживања, док је поступак прикупљања података полуаутоматизован, што нам омогућава да сакупимо значајно већи број података. Осим тога, сам корпус је састављен тако да је могуће тестирати већи број варијабли које би могле да утичу на преводилачке изборе. Када је у питању методологија истраживања, комбиновали смо квантитативну методу која може да нам укаже на одређене тендеције у понашању преводилаца, и квалитативну методу која нам омогућава да идентификујемо текстуалне факторе који утичу на избор поступка за преношење ових елемената.

У поглављу 2 биће изложен теоријски оквир у који је истраживање смештено. Посебан фокус биће на теорији полисистема Евена Зохара (Even-Zohar 1990), затим моделу светског преводног система Јохана Хеилброн (Johan Heilbron 2000, 2006) и на појму преводилачких норми Гидеона Турија (Gideon Toury 2012). У поглављу 3 биће представљена досадашња истраживања културноспецифичних елемената, при чему ћемо се преваходно бавити дефиницијом појма, различитим класификацијама културноспецифичних елемената, преводилачким поступцима за њихово преношење на нивоу текста, и факторима који могу да утичу на одлуке преводилаца приликом превођења ових елемената. У поглављу 4 даћемо приказ преводилачке активности с низоземског на српски језик у периоду између 1990. и 2014. године. Овде ћемо се посебно осврнути на кретања у одређеним интервалима када су у питању различити жанрови и аутори који су се у том периоду преводили, као и преводиоци и издавачи који су учествовали у производњи превода. Хипотезе и методологија истраживања биће изложени у поглављу 5. Ту ћемо између осталог детаљно описати моделе које смо користили за класификацију културноспецифичних елемената према врсти и подврсти, као и за класификацију преводилачких поступака. У поглављу 6 представљени су резултати квантитативне и квалитативне анализе, праћени дискусијом у којој ћемо повезати резултате добијене анализом и потенцијална објашњења и хипотезе из теорије. На самом крају, у

поглављу 7 изложићемо најзначајније закључке, као и занимљива неочекивана открића до којих смо дошли анализом података која могу бити интересантна за будућа истраживања.

Пре него што се осврнемо на најзначајније теорије на основу којих су формиране хипотезе које испитујемо у овој дисертацији, у наставку ћемо ради јасноће објаснити поједине термине које ћемо користити у овом раду.

За почетак, потребно је разграничити термине „низоземски“, „холандски“ и „фламмански“. Термин „низоземски“ заједнички је именитељ за језик који се говори на територији коју чине Холандија и белгијска покрајина Фландрија, али и некадашње колоније у којима се још увек говори низоземски језик – Суринам, Аруба, Курасао, Св. Мартин и Бонер. Са друге стране, термине „холандски“ и „фламмански“ користимо када упућујемо појединачно на књижевност, културу и језик Краљевине Холандије, односно северне белгијске покрајине Фландрије. Имајући у виду „разлике у политичком, конфесионалном и културном развоју [између Холандије и Фландрије] већина упркос заједничком језику ипак сматра да су у питању две културе, па самим тим и две књижевности“ (Novaković-Lopušina 2005, 7). Сходно томе, одлучили смо се да у овом истраживању холандску и фламанску књижевност посматрамо као два посебна система. Наиме, како Бремс закључује, ова два система имају своју „унутрашњу структуру и хијерархију, сопствене канале и медије. Додуше, делимично се преклапају, али се не поклапају и не чине хомогену целину“ (Brems 1988, 38)¹. Поред тога, и сама природа културноспецифичних елемената наводи нас да раздвојимо ова два појма. Културноспецифични елементи су, као што им сам назив каже, културно условљени. Стога је могуће да одређени културноспецифични елемент није познат или има другачије значење у свим заједницама које деле исти језик (Grit 2010, 189-190). Из тог разлога смо приликом састављања корпуса одабрали једну од две варијанте низоземског језика, и то јужну, односно фламанску варијанту.

Поред тога, потребно је раздвојити и термине „преводиљачки поступак“, „стратегија“ и „начело“. У овом раду термин „преводиљачки поступак“ користиће се да означи интервенције преводиоца на нивоу речи, синтагме, реченице или читавог пасуса –

---

¹ Afgezien van alle gevoeligheden en frustraties, kunnen we niet anders dan vaststellen dat literatuur in Nederland en Vlaanderen ieder een apart systeem vormen met een eigen inwendige structuur en hiërarchie, met eigen kanalen en media. Wel overlappen ze elkaar gedeeltelijk, maar ze vallen niet samen en vormen geen homogeen geheel. (Brems 1988, 38)

промене у преводу које настају на микронивоу. Термин „стратегија“ односи се на глобални приступ преводиоца одређеном тексту, односно његов однос према изворном тексту с једне стране и према циљној публици са друге. Тако преводилац може да буде усмерен на изворни текст и у том случају тежи томе да у највећој могућој мери очува одлике изворног текста. Овакав приступ назива се још отуђујући превод (*foreignization* в. Šljajmaher 2003; Venutti 1995). Насупрот томе, преводилац може да буде усмерен на читаоца превода, при чему ће стремити к томе да изворни текст прилагоди публици. У том случају реч је о одомаћујућем преводу (*domestication*, в. Šljajmaher 2003; Venutti 1995). Термин „начело“ који предлаже Тури (2012) представља законитост, односно извесну правилност у понашању преводиоца која се може установити проучавањем преводилачких одлука у самом тексту. Тури разликује два начела: начело растуће стандардизације (*law of growing standardization*), под којим се подразумева замена неког специфичног обележја изворног текста обележјем које је уобичајено у репертоару циљне културе, и начело интерференције (*law of interference*), које представља појаву када се у преводу одлике и појаве својствене изворном тексту уносе у циљни текст (Toury 2012, 303, 310). О овим терминима биће више речи у Поглављима 2 и 3.

На самом крају дефинисаћемо и термин „семантичко поље“, под којим се подразумева скуп речи које су организоване у области „у оквиру којих се речи међусобно дефинишу и повезују на различите начине“ (Кристал 1996, 330). У овом истраживању користи се у значењу скупа речи које се односе на одређено подручје људске свести, попут географије, родбинских односа, боја и слично.

2.

Теоријски оквир

Истраживање је смештено у оквире теорије полисистема и дескриптивне науке о превођењу, и полази од становишта да превођење, попут културе, језика, књижевности и осталих људских активности, представља систем. На основу анализе односа међу феноменима који чине тај систем могу се утврдити законитости које их одређују. Поред тога, превођење као систем не постоји сам за себе, већ је део већег система, такозваног

полисистема. Пример полисистема је циљни књижевни систем неког језика или културе, али и шири, глобални полисистем. У сваком од тих полисистема преводна књижевност ће заузимати одређену позицију која се креће од центра ка периферији, утиче на преводачку активност и може се манифестовати у самим преводима. Имајући то у виду, преводи, као крајњи производи преводачке активности, морају се анализирати као део циљне културе, али и као део глобалног преводачког система.

У овом поглављу биће изложене најзначајније теорије на чијим полазиштима је засновано ово истраживање. Прво ћемо се осврнути на теорију полисистема Евена-Зоара, а потом на две теорије које је надограђују: теорију о светском преводном систему Јохана Хеилбронна и теорију о нормама Гидеона Турија.

2.1.

Теорија полисистема

Темеље теорији полисистема поставио је израелски теоретичар Евен-Зоар надовезујући се на руске формалисте чија основна полазишта, како и сам тврди, представљају основу његове теорије (Even-Zohar 1990, 1). Централни појам у његовој теорији је систем који дефинише као „мрежу потенцијалних односа за које се може претпоставити да постоје међу активностима које се називају „књижевним“, и сходно томе, те активности се посматрају у оквиру те мреже².“ (*idem*, 28). Битно је истаћи да ти односи нису унапред дефинисани, већ зависе од опсервација истраживача и специфичног случаја који се истражује. Овакво полазиште омогућава истраживачу да узме у обзир широк спектар појава које би могле да утичу на књижевни систем, а тиме и на преводачку активност. На тај начин се смањује могућност да се занемаре одређени феномени који би могли да имају утицај на књижевну или преводачку активност. Међутим, истраживачи су увек обавезни да своје изборе феномена мотивишу и бране (*ibid*).

---

² The network of relations that can be hypothesized to obtain between a number of activities called “literary”, and consequently these activities themselves observed via that network. (Even-Zohar 1990, 28)

Још једно значајно полазиште ове теорије јесте и то да се односи у оквиру система не огледају само у процесима, већ и у процедурама на нивоу репертоара. Другим речима, утицај односа који владају у том полисистему испољиће се на нивоу, на пример, књижевног текста или превода који ће садржати извесне одлике специфичне за тај систем у одређеном временском периоду. Због тога истраживачи који анализирају процесе на нивоу производа, односно самог текста, морају да узму у обзир и стање у ком се налази полисистем у оквиру ког су ти текстови настали.

Према Евен-Зохару, један од задатака истраживача јесте да повеже позицију текста у оквиру полисистема са одлукама које су донете док су производи које проучава били у процесу стварања (*idem*, 15). Међутим, поставља се питање коју позицију системи могу да заузимају у полисистему. Евен-Зохар наводи две позиције: централну позицију, при чему тај систем активно учествује у развоју књижевног система тако што у њега уноси нове појаве и трендове, и периферну позицију када се књижевни преводи обликују према устаљеним нормама доминантним у књижевности из циљног система (*idem*, 46-48).

Када је у питању позиција преводне књижевности у оквиру полисистема, Евен-Зохар наводи следеће критеријуме који воде ка томе да преводна књижевност има централну позицију: а) када је циљна књижевност још увек млада и тек треба да се развије, б) када циљна књижевност заузима периферну позицију у односу на друге књижевности с којима је у корелацији и в) када се циљни књижевни систем налази на прекретници (1990, 47).

Тако су књижевни преводи били кључни за обликовање националних језика и књижевности у периоду романтизма и буђења нација. Према Баснет и Лефевере (Bassnet and Lefevere 1998, 127) развој националних европских језика нераскидиво је повезан с превођењем, а исту везу можемо несумњиво да пронађемо и у развоју српског стандардног језика и књижевности.

Један пример утицаја преводне књижевности у српском књижевном систему представљају Змајеви преводи Љермонтовљеве поезије који су допринели „повећању јампских тенденција у Змајевој лирици, а започело је и обогаћивање српске поезије уопште јамбом“ (Јанићијевић 1977, 40). Змај је својим преводима нарушио традиционалну версификацију и увео форму која до тада није била уобичајена у српској поезији. На тај начин у српски књижевни систем ушла је нова појава којом до тада није располагао.

Преводни систем, дакле, није део само књижевног система, већ улази у састав и ширег, макро-полисистема који је наднационалан. Пример макро-полисистема је европски књижевни систем у који улазе све националне европске књижевности. И у овом систему националне књижевности могу заузимати различите позиције која нису фиксне, већ се мењају кроз историју (Even-Zohar 1990, 48).

Постоје различити критеријуми на основу којих се утврђује позиција одређеног система у макро-полисистему. Један од критеријума, који предлаже холандски теоретичар Абрахам де Сван (Abram de Swaan), може да буде број говорника неког језика. Према његовој теорији о глобалном систему језика, сви језици могу се поделити у четири групе на основу броја говорника, у које убраја говорнике тог језика и као матерњег и као страног. Прву групу чине периферни језици у које спада 98% свих светских језика, а које говори 10% светске популације. Ови језици су углавном говорни језици и преносе се с генерације на генерацију. У другу групу спадају централни језици којих према Де Свану има око 100, а говори их укупно 95% светске популације. То су најчешће национални, односно званични језици. Следећу скупину чини 13 суперцентралних језика. То су углавном језици народа са колонијалном историјом, захваљујући чему су свој утицај успели да прошире далеко ван националних граница. И на самом крају имамо хиперцентрални језик, који повезује говорнике суперцентралних језика. Пример таквог језика некада је био латински, а у данашње доба је то енглески језик (De Swaan 2001, 4-6). Међутим, оваква класификација није погодна за истраживање књижевних превода јер број говорника није једини фактор који утиче на позицију књижевности неке језичке групе на глобалном нивоу. Тако се на пример арапски или кинески убрајају међу језике с највећим бројем говорника, али је њихова улога на међународној књижевној сцени занемарљива (Heilbron 2000, 14).

Стога француска теоретичарка Паскал Казанова, надовезујући се на Бурдјеову (Bourdieu) теорију културног капитала, као критеријум за одређивање позиције у глобалном књижевном систему предлаже такозвани књижевни капитал неког језика који се мери на основу броја књижевних полиглота који користе дати језик, као и броја преводаца који имају кључну улогу у даљем ширењу књижевних дела на том језику (Casanova 2002, 3). Књижевни капитал такође није равномерно распоређен, тако да се могу разликовати доминантни и доминирани језици. Док доминантни језици имају велики

књижевни капитал и престиж, доминирани језици су дуго били у сенци доминантних језика, те поседују мало књижевног капитала, нису међународно признати и имају мали број преводаца (*ibid*, 4). Код доминираних, односно подређених језика, Казанова разликује четири групе: говорне језике који тек од скора имају писмо, па самим тим не поседују књижевни капитал; језике који су недавно добили статус националних језика, који поседују мало писаних докумената; језике попут холандског, данског или грчког који имају дугу традицију и престиж, али недовољно говорника и преводаца, те немају међународно признање и језике с великим бројем говорника и богатом књижевном традицијом попут арапског и кинеског, који су слабо познати ван свог говорног подручја и нису признати на међународном тржишту.

Међутим, појам књижевног капитала као критеријум за одређивање позиције књижевног система у глобалном полисистему није довољно прецизан, односно лако мерљив. То нас доводи до последњег критеријума и модела за утврђивање позиције неке књижевности у макро-полисистему, а који ћемо опширније да изложимо у наредном потпоглављу.

2.2.

Светски преводни систем Јохана Хеилброна

Холандски социолог Јохан Хеилброн (Heilbron 2000; Van Es and Helbron 2015; Heilbron and Sapiro 2015) предлаже модел светског преводног система као посебног културног система који има сопствену динамику и не представља само одраз глобалних економских кретања. Овај систем заснован је на структури центра и периферије што за последицу има неравномерну расподелу превода међу језичким групама, као и њихову различиту улогу у појединим језичким групама (Heilbron 2000, 9).

За разлику од Евена-Зохара, код кога је тежиште на циљној култури у којој превод циркулише, Хеилброн сматра да је преводну књижевност неопходно проучавати у ширем, глобалном контексту. Анализа светског преводног система и позиција коју језичка група заузима у оквиру тог система предуслови су за разумевање улоге превода у специфичном локалном контексту. Наиме, од те позиције зависи и позиција коју ће преводна

књижевност заузимају у одређеној језичкој групи: „Значај превода у оквиру језичке групе, на пример, зависи првенствено од позиције [те групе] у међународном систему³.“ (*idem*, 12)

Према Хеилброну, критеријум по коме се одређује позиција језичке групе у светском преводном систему је број књига које циркулишу на светском тржишту, како превода тако и оних написаних на изворним језицима. Књиге су погодан предмет проучавања јер настају и циркулишу на сличне начине, независно од посебних култура, региструју се, броје и класификују према одређеним критеријумима (*idem*, 11). Међутим, тиме су из анализе изостављени сви преводи објављени у периодици и разним антологијама књижевности који су свакако битни за потпуну слику о циркулацији књижевних дела. Ипак, остаје чињеница да они нису погодни за квантитативну анализу јер не постоје добро организовани извори с подацима о таквим публикацијама.

На основу броја књига које циркулишу на међународном тржишту, језичка група може да заузима централну, семипериферну и периферну позицију (Heilbron 2000, 14; Helbron and Sapiro 2015, 380). У том систему издваја се енглески језик који од осамдесетих година има хиперцентралну позицију, будући да се удео превода са енглеског језика на светском тржишту креће између 50 и чак 70%. Централну позицију заузимају немачки и француски са уделом између 10 и 12%, док се руски налази на граници између централних и семипериферних језика са уделом између 3 и 10%. Међу семипериферне језике убрајају се још шпански, италијански, шведски, дански, пољски и чешки. Сви ови језици имају заступљеност између 1 и 3% на светском тржишту. На самом крају су периферни језици који чине мање од 1% свих објављених књига широм света (*ibid*).

На основу ових података можемо да закључимо да се и фламанска и српска књижевност налазе на периферији, односно да спадају у групу свих осталих књижевности које су заступљене с мање од 1% на глобалном тржишту.

---

³ The significance of translations within a language group, for example, depends primarily on its position within the international system. (Heilbron 2000, 12)

Слика 2.1. Позиција језика у светском преводном систему Јохана Хеилброна од центра ка периферији.

Међутим, док је граница између централних и семипериферних језика очигледна, то није случај са семипериферним и периферним језицима. Овде долази и до највећих промена на тржишту, односно смена језичких група које се пробијају на семипериферију или прелазе на периферију (в. Слика 2.1.). Тако се према подацима из 1978. године међу семипериферним језицима налазе дански, пољски и чешки, док у деценијама након 1980. године то више није био случај (Heilbron 2000, 14; Van Es and Heilbron 2015, 297). На основу тога можемо да закључимо да је овај систем динамичан, односно да позиција језичких група с временом може да се промени.

Поред динамичности, још једна од битних одлика овог система је та да се комуникација међу језичким групама одвија преко централних језика (Heilbron 2000, 15). Пример за то можемо наћи и у начину на који су се у прошлости јављали преводи с низоземског у Србији. Наиме, пре деведесетих година преводи с низоземског на српскохрватски језик били су махом индиректни и то углавном преко немачког језика, али и енглеског и француског (в. Новаковић-Лопушина 2010). Међутим, иако је након

деведесетих година број индиректних превода почео да опада (Heilbron 2000, 16), утицај централних језика на циркулацију књижевности са семипериферних језика није се смањило. Тако се холандска и фламанска књижевност пробијала ван својих граница преко немачких књижевних центара који су поједине ауторе прославили даље на светској сцени и омогућили им веће присуство у хиперцентру, односно на енглеском говорном подручју (Van Es and Heilbron 2015, 298-299; Linn 2006, 33).

Рецентан пример утицаја центра на циркулацију књижевних дела са (семи)периферије је роман холандске ауторке Марије Лукас Рејнефелд (Marieke Lucas Rijneveld). Након што је 2020. године превод њеног романа *Тескоба вечери* (*De avond is ongemak*) на енглески језик награђен једном од најпрестижнијих књижевних награда на енглеском говорном подручју, Букер (Booker Prize), књига је, према подацима у бази Холандског фонда за књижевност (Nederlands Letterenfonds), преведена на француски, немачки, италијански, шпански, руски, шведски, арапски, босански и српски, док су тренутно у изради преводи на двадесет и три светска језика, међу којима су албански, бугарски, кинески, естонски, румунски, мађарски, јапански, корејски и други.

Трећа значајна одлика светској преводног система јесте та да што је позиција језичке групе ближа центру, то је улога превода маргиналнија (Heilbron 2000, 18). Другим речима, док се са хиперцентралног и централних језика највише преводи, преводи у овим језичким групама су најмање заступљени. Тако су преводи са енглеског језика на светском тржишту заступљени са 60%, а удео превода са других страних језика на енглески језик износи мање од 3% свих објављених књига на том језику (*ibid*).

Дакле, уколико се језичка група, попут низоземске и српске, налази на периферији, удео и значај превода у њиховим књижевним системима биће већи. Ако као пример узмемо српски језик, за насумично изабрану 2015. годину и категорију роман, претрагом узајамног каталога Народне библиотеке Србије долазимо до податка да је те године објављено 1.717 књига у тој категорији. Од тога је 479 (28%) превода са енглеског, 85 (5%) с руског, 73 (4%) с француског и 43 (3%) с немачког језика. Дакле, 40% свих објављених књига у Србији те године су преводи с четири централна језика. На основу тога можемо да закључимо да је српски књижевни систем подложнији културном увозу, што је једна од одлика периферних језичких група (*idem*, 21).

На самом крају, централна или периферна позиција са собом носи и различите ставове према преводачкој пракси. Сходно томе, Хеилброн предлаже хипотезу да ће се у централним језицима, у којима преводи имају маргиналну позицију, примењивати преводачке норме из циљног језика, док ће у периферним језицима, у којима је значај превода већи, такозване отуђујуће стратегије бити прихватљивије:

У најцентралнијим језицима, постоји релативно мало превода, преводиоци немају висок статус, а преводачке норме потичу из локалног књижевног система. У перифернијим језичким групама, преводи су значајнији, имају виши статус, те су „отуђујуће“ стратегије прихватљивије⁴.

(Heilbron and Sapiro 2015, 384)

Међутим, Хеилброн се не бави преводачким нормама и начинима на који се могу донети закључци о њима на основу анализе превода. Ову проблематику ћемо разрадити у наредном потпоглављу у ком ћемо се осврнути на теорију Гидеона Турија о преводачким нормама.

2.3.

Превођење као активност вођена нормама

Израелски теоретичар Гидеон Тури сматра се зачетником дескриптивне науке о превођењу (*Descriptive Translation Studies*). Попут Евена-Зохара (1995), и Тури сматра да ниједан превод не настаје у вакууму, већ је производ одређеног културног окружења, а сврха његовог настанка је да се задовоље извесне потребе циљне културе у којој заузима одређену позицију. Поред тога, позиција и функција превода у циљној култури одређује

---

⁴ In the most central languages, there are relatively few translations, translators do not have a very high status, and translation norms tend to be derived from indigenous literary standards. In more peripheral language groups, translations are more important, they have a higher status, and ‘foreignizing’ strategies are more legitimate. (Heilbron and Sapiro 2015, 384)

њихову реализацију, односно текстуално-језичку структуру, али и стратегије на основу којих се циљни текст и његови делови изводе из оригинала (Toury 2012, 6-7). У складу с тим, преводе увек треба истраживати у контексту у ком су настали (*idem*, 22).

Тури превођење види као активност која је вођена нормама (*idem*, 62). Имајући у виду да је у питању друштвена активност, неминовно је да, попут осталих друштвених активности, и оно подлеже извесним договорима, конвенцијама и нормама које су друштву неопходне да би могло да функционише. Функција норми је регулаторна, односно јављају се као посредници између индивидуалне и колективне сфере, индивидуалних намера, избора и делатности с једне стране и колективних веровања, вредности са друге, чиме доприносе стабилности групе (Hermans 1996, 25). Међутим, захваљујући њиховом постојању и деловању у друштвеним активностима, а самим тим и у превођењу, јављају се извесне правилности. Проналажење ових правилности и патерна који се понављају у преводилачкој активности један је од главних циљева Туријеве дескриптивне науке о превођењу, будући да нам правилности у понашању преводаца и уочене манифестације тог понашања могу послужити као траг за откривање норми које су условљавале преводилачку активност у датом тренутку: „Саме норме ће ипак морати да се изводе из примера понашања [преводаца], при чему се уочене правилности користе као трагови⁵.“ (Toury 2012, 65).

Шта су норме и како се могу дефинисати? Норме представљају неки вид инструкција о томе шта је прикладно или применљиво у одређеним ситуацијама, а које су засноване на општим вредностима и идејама које једно друштво дели по питању тога шта је добро, а шта лоше, прикладно или неприкладно (*idem*, 63). Када су у питању преводилачке норме, према Турију оне управљају процесом доношења одлука о типу еквиваленције између изворног текста и превода (в. Hermans 1996, 25). Другим речима, стратегија коју преводилац примењује приликом превођења резултат је деловања норми. Међутим, на једну исту стратегију може да делује неколико различитих, чак и међусобно противречних норми. Осим тога, норме зависе од групе, односно нису исте за све делове друштва. Тако ће исти преводилац примењивати различити сет норми када преводи дечју

---

⁵ The norms themselves will still need to be recovered from instances of behavior, using the observed regularities as a clue. (Toury 2012, 65)

књижевност, поезију или драму. Такође, нормe нису статичне, већ мењају свој статус с временом. На самом крају, неопходно је поменути да су нормe само ограничења која намеће друштвени контекст, али да то не значи да преводилац нема слободну вољу и да не може да донесе индивидуалну одлуку (Toury 2012, 65-68).

Тури разликује три основна типа норми које се манифестују на различитим нивоима преводилачке активности: 1) иницијална норма, 2) прелиминарне нормe и 3) матрицијалне нормe.

Иницијална норма (*initial norm*) је полазна норма и под њом се подразумева да ће се преводилац приликом превођења прилагодити нормама изворног језика и културе, тежећи да произведе такозвани адекватан превод (*adequate translation*), или ће се прилагодити нормама циљног језика и културе и резултат ће бити прихватљив превод (*acceptable translation*). Међутим, како и сам аутор напомиње у стварности најчешће наилазимо на комбинацију ова два екстрема, стога може бити само говора о преовладавању једног од два поменута избора. Разлог томе лежи и у чињеници да преводилац у поступку превођења сваки пут изнова доноси ову одлуку и та одлука не мора да буде увек у складу с преовлађујућом иницијалном нормом (Toury 2012, 79-81).

Друге две нормe манифестују се у различитим стадијумима преводилачке активности: од селекције дела, преко политике издавача до самог процеса превођења. Тако прелиминарне нормe (*preliminary norms*) с једне стране утичу на преводилачку политику, односно на избор и селекцију текстова који ће се преводити, а са друге на однос према директности/индиректности превода. Код оперативних норми (*operational norms*) разликујемо матрицијалне нормe (*matricial norms*) које се тичу текста као целине са свим његовим деловима (предговор, поговор, подела на поглавља, параграфи и слично) и текстуално-лингвистичке нормe (*textual-linguistic norms*) које се тичу избора језичких средстава у циљном језику, као што су избори речи, фраза, стилске одлике и друго (Toury 2012, 81-85).

Међутим, Тури одлази корак даље и формулише два потенцијална начела којима се могу објаснити одлуке у процесу превођења и који се могу довести у везу са друштвеним контекстом који ограничава преводиоце: 1) начело растуће стандардизације и 2) начело интерференције. Према Турију, идентификацију ова два начела омогућила би нам

кумулятивна идентификација норми у дескриптивним студијама (Munday 2012, 175), односно велики број емпиријских истраживања.

Под начелом растуће стандардизације (*law of growing standardization*) подразумева се замена неког специфичног обележја изворног текста обележјем које је уобичајено у репертоару циљне културе: „у преводу, текстеме из изворног текста претварају се у репертореме циљног језика (или циљне културе)⁶“ (Toury 2012, 303). Другим речима, текст се прилагођава тако да звучи природније на циљном језику. Још једна одлика овог начела је превод који је мање специфичан и поједностављен, што се огледа у нижој семантичкој разноликости (Pym 2008, 314-315).

Ово начело може се упоредити с појмом одомаћујућег превођења под којим се подразумева премештање дела у контекст циљне културе, при чему изворни текст поприма вредности циљног језика (Šljajermaher 2003, 39; Venutti 1995, 20). То за резултат има текст у коме је умањено присуство стране, односно изворне културе. Овај тип превођења може се довести у везу с употребом Најдиног динамичког, односно функционалног еквивалента који има за циљ да изазове исти ефекат, односно асоцијацију код читаоца превода (Venutti 1995, 22), при чему се занемарује лексичка и/или граматичка структура изворног текста.

Начело интерференције (*law of interference*) представља ситуацију када се „у преводу, феномени који су карактеристични за изворни текст намећу се преводиоцу и преносе се у циљни текст⁷“ (Toury 2012, 310). Овај трансфер може да буде негативан, као на пример када се нови термин позајми из страног језика: енглески глагол *like* који је ушао у српски језик у прилагођеном облику „лајк“. С друге стране, трансфер може да буде и позитиван када је на први поглед неприметан за читаоца, као у случају калка или дословног превода (в. Munday 2012, 67).

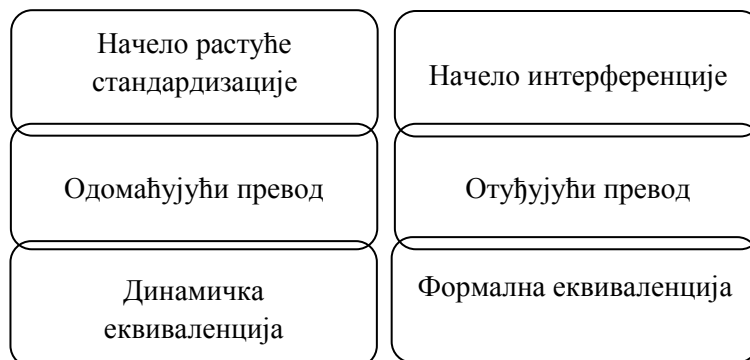
Начело интерференције може се упоредити с појмом отуђујућег превођења код ког се у преводу имитира страно и преводилац покушава да пренесе читаоцима „исту слику,

---

⁶ in translation, source text textemes tend to be converted into target-language (or target-culture) repertoireemes (Toury 2012, 303).

⁷ in translation, phenomena pertaining to the make-up of the source text to force themselves on the translator and be transferred to the target text (Toury 2012, 310).

исти онај утисак који је сам стекао о делу [...] и да их тако одведе на место које је њима заправо страно“ (Šlajernaher 2003, 39). У том случају у преводу се чувају језичке и културолошке разлике (Venutti 1995, 20). Овај тип превођења одговара другом Најдином појму еквиваленције – формалној еквиваленцији, у којој је фокус како на форми, тако и на садржају поруке, односно превод је усмерен на очување структуре изворног језика (в. Munday 2012, 67).

Слика 2.2. Однос начела растуће стандардизације и начела интерференције са сличним појмовима из теорије превођења.

Тури је ова два начела даље повезао с ванјезичким варијаблама и формулисао две хипотезе.

Према првој хипотези, „[...] што је тај статус [превода] перифернији, превод ће се у већој мери прилагођавати устаљеним моделима и репертоарима [циљног система]⁸“ (Toury 2012, 307). Другим речима, начело растуће стандардизације биће доминантније у случају када преводна књижевност има мањи значај у циљној култури, односно када заузима периферну позицију.

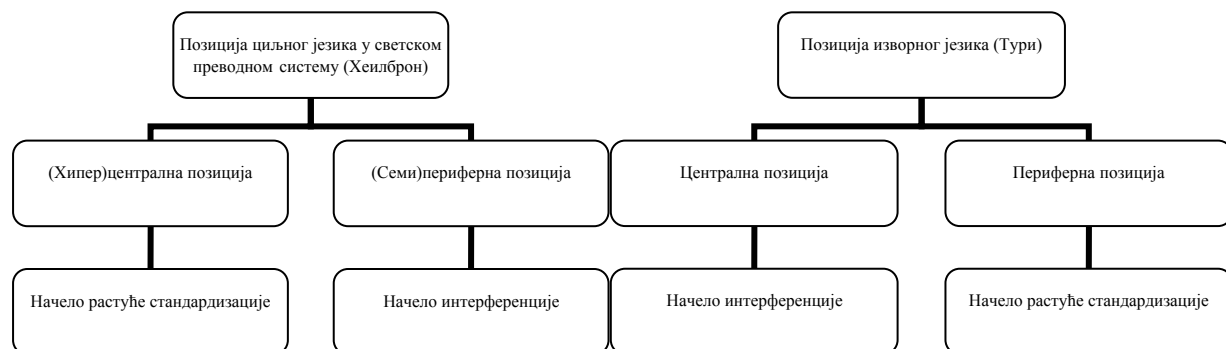
Ова Туријева хипотеза може се довести у везу с Хеилборновом хипотезом из претходног потпоглавља да ће у централним језицима у којима преводи имају маргиналну позицију бити доминантније преводачке норме из циљног језика, док ће у периферним

⁸ [...] the more peripheral this status, the more translation will accommodate itself to established models and repertoires (Toury 2012, 307).

језицима, у којима је значај превода већи, бити прихватљивије отуђујуће стратегије, односно стратегије којима се у преводу задржавају елементи и структура изворног текста.

Према другој Туријевој хипотези, када се преводи са језика који има значајнију, односно централнију позицију, толеранција интерференције ће бити већа: „[...] толеранција интерференције – а тиме и њених манифестација – повећава се када се преводи са „главних“ или изузетно престижних језика/култура, посебно када циљни језик/култура припада у неком смислу „мањим“ или „слабијим“ [језицима или културама]⁹“ (*idem*, 314). Другим речима, што је виши статус изворног текста или језика, мања је тенденција да се текст прилагођава циљној култури, односно преовладаваће начело интерференције.

Ако ову другу Туријеву хипотезу упоредимо с Хеилброновом, када је реч о толеранцији интерференције код Турија је фокус на статусу језика с ког се преводи, односно изворног језика, док код Хеилбрана на то утиче позиција циљног језика у светском систему, односно преводне књижевности у циљном систему.

Слика 2.3. Однос начела растуће стандардизације и начела интерференције са позицијом циљног и изворног језика према Хеилбруну и Турију.

⁹ [...] tolerance of interference – and hence the endurance of its manifestations – tends to increase when translation is carried out from ‘major’ or highly prestigious language/culture, especially if the target language/culture is ‘minor’ of ‘weak’ in some other sense (Toury 2012, 314).

Сходно томе, у Поглављу 4 прво ћемо описати преводну активност с низоземског језика на српски у периоду од 1990, када је кренула значајнија продукција превода с тог језика, до 2014. године, како бисмо утврдили какав статус књижевност написана на овом језику има у Србији. У оквиру те анализе осврнућемо се и на разлике у заступљености холандске и фламанске књижевности у поменутом периоду. Приликом ове анализе поћи ћемо до Хеилброновог концепта светског преводног система.

Потом ћемо тестирати поменуте хипотезе на основу анализе преводних еквивалената културноспецифичних елемената у одабраном корпусу. Наиме, како сам Тури напомиње, у зависности од нивоа текста који анализирамо биће доминантна различита начела и норме. Стога је његова начела најбоље посматрати на различитим нивоима текста.

Будући да, према нашим сазнањима, Туријева начела нису до сада тестирана на културноспецифичним елементима, један од главних задатака јесте да се повежу постојеће класификације преводилачких поступака приликом превођења културноспецифичних елемената и два поменута начела. Ове класификације, као и дефиниција појма културноспецифичног елемента, биће детаљно изложени у поглављу које следи.

3.

Досадашња истраживања културноспецифичних елемената у преводу

Термин културноспецифични елемент (КСЕ) сковао је Франко Ајксела да означи елементе у тексту који због своје функције или конотације могу да представљају преводачки проблем, зато што појава на коју упућују или не постоји у циљној култури или има другачији интертекстуални статус у културном систему читалаца из циљне културе (Aixelá 2010, 198). Поред овог термина, у науци о превођењу у оптицају су бројни други термини којима се означава овај феномен, као што су реалије (*realia*, Grit 2010), културне речи (*cultural words*, Nemark 1988), културолошке референце (*cultural references*, Olk 2013), елементи културе који се не поклапају (Ivir, 1978), културеме (*cultureme*, Katan 1999). Упоредо с постојањем многобројних термина, ту су и различите дефиниције и класификације како самих елемената, тако и преводачких стратегија и поступака који преводиоцима стоје на располагању. У овом поглављу размотрићемо неке од дефиниција и класификација прво КСЕ, а потом и поступака за њихово преношење у преводу.

3.1.

Дефиниција појма културноспецифични елемент

Ајксела (2010, 197-198) истиче да је један од првих проблема с којима се сусрећемо када желимо да истражујемо културолошке аспекте превођења недостатак дефиниције самог појма која ће нам омогућити да раздвојимо културолошку компоненту од лингвистичке и прагматичне. То је последица чињенице да су многи теоретичари који су проучавали овај феномен избегавали да га дефинишу препуштајући његово препознавање „неком виду колективне интуиције“ (*idem*, 197). Поред тога, поједини аутори попут Најде (Nida 1945) и Ивира у културолошке аспекте убрајају и лингвистичке и прагматичке аспекте језика, као што ћемо видети у наставку. Стога је препознавање КСЕ у тексту често субјективно (Olk 2013, 344) и произвољно (Aixelá 2010, 197). У овом потпоглављу, на

основу анализе појединих описа и дефиниција културноспецифичних елемената покушаћемо да издвојимо њихове најзначајније одлике које ће нам служити као смернице приликом издвајања КСЕ у анализираном корпусу.

Према Ивиру сваки пут када преводимо заправо покушавамо да премостимо јаз између две културе, до кога долази због разлика у људском знању, веровањима, начину живота, обрасцима понашања које чланови једног друштва преносе с генерације на генерацију (Ivir 2003, 117). Док сличности међу културама, чак и оним најудаљенијим, чине превођење могућим, оно је отежано када се преводилац сусретне с елементима културе који се не поклапају. То обично значи да се из једне културе преносе елементи карактеристични за ту (изворну) културу које друга култура (култура-циљ) не познаје – а будући да их не познаје нема ни развијених језичких средстава за њихово изражавање (Ivir 1978, 64).

Ивир не даје конкретну дефиницију елемената културе, међутим у његовом опису културноспецифичних елемената које назива „елементима културе који се не поклапају“ (*unmatched elements of culture*) могу се издвојити три главне одлике: а) непознати су у циљној култури, б) у језику циљу не постоје развијена, односно устаљена средства за њихово изражавање и в) доводе до преводилачког проблема. Ивир даље наводи да се приликом превођења ових елемената јављају два проблема. Први проблем јавља се на нивоу рецепције и повезан је са способношћу преводиоца да препозна елемент културе у тексту. Други проблем је на нивоу продукције када преводилац треба да пронађе адекватан језички израз на циљном језику помоћу којег ће пренети културолошки садржај из изворног језика (Ivir 2003, 117-118).

Питер Њумарк у свом приручнику за преводиоце *A textbook of Translation* (1988) посвећује читаво поглавље односу између превођења и културе коју дефинише као „начин живота и манифестације истог које су карактеристичне за заједницу која се служи одређеним језиком као средством“¹⁰ (Newmark 1988, 94). Када је у питању језик као средство изражавања, Њумарк прави разлику између „културног“, „универзалног“ и „личног“ језика. Међутим, попут Ивира ни Њумарк не даје конкретну дефиницију термина „културне речи“ већ наводи неколико одлика које се могу приписати овим појмовима. Док

---

¹⁰ the way of life and its manifestations that are peculiar to a community that uses a particular language as its means of expression (Newmark 1988, 94).

се приликом превођења универзалних речи углавном не јавља проблем, то ће бити случај када се ради о културним речима, осим уколико се изворна и циљна култура не подударaju. Поред тога, Њумарк истиче да се културне речи лако могу уочити у тексту јер су уско повезане са изворним језиком и не могу се превести дословно (Newmark 1988, 95). И код Њумарка се дакле могу издвојити следеће карактеристике: културне речи представљају преводилачки проблем јер постоји неподударност између култура.

За разлику од Ивира и Њумарка, Хрит (Grit), један од аутора који се најчешће цитира у низоземским транслатолошким истраживањима, покушао је да дефинише културноспецифичне елементе за које користи термин *реалија*. Хрит под овим термином подразумева следеће: а) конкретне јединствене појаве или категоријалне појмове који су специфични за одређену земљу или културно подручје, а за које у другим земљама или културама не постоји еквивалент или је он само делимичан и б) термине који се користе да означе ове појаве/појмове. Поред тога, Хрит напомиње да су реалије зависне од историјског контекста, па тако чак и у земљама које припадају истом говорном подручју реалије могу имати различита значења (Grit 2010, 189). Он тиме уводи још једну битну одлику КСЕ, односно раздваја говорно подручје једног језика у односу на историјски контекст и територијалну припадност. Дакле, чињеница да припадници различитих заједница говоре истим језиком не значи и да могу да разумеју одређене елементе културе који су специфични само за једну заједницу, док у другој не постоје или имају другачије значење. Пример за то је белгијски термин *rijkswacht* (низ.) односно *gendarmérie*¹¹ (фр.) који не постоји у Холандији.

Шпански теоретичар Ајксела међу првима је истакао неколико битних недостатака у дотадашњим изучавањима културолошких аспеката. Тако поред поменуте произвољности у опхођењу према концепту културноспецифичних елемената услед недостатка јасне дефиниције термина, он истиче и статичност, односно да се КСЕ доживљава као једном дати термин независан од језичког пара, али и текстуалне функције (Aixelá 2010, 197).

---

¹¹ *Rijkswacht* (низ.) односно *gendarmérie* (фр.) је некадашња парамилитарна полиција у Белгији.

КСЕ у преводу не постоји сам по себи, већ је резултат конфликта који се може јавити због било које речима исказане референце у изворном тексту која доводи до проблема када се преноси у циљни текст, зато што тај елемент не постоји у циљној култури или има другачију вредност.¹²

(*ibid.*)

Ајксела тиме уводи још један значајан критеријум, а то је текстуална ситуација. То значи да одређени елемент у појединим ситуацијама може да се јави као обичан, језички елемент, док ће у другим имати културноспецифично значење. Ово се може илустровати примером: број 020 може да представља обичан број у једном тексту, док у другом може да упућује на позивни број за Амстердам и на назив којим становници Ротердама, а посебно навијачи Фејнорда, ословљавају становнике Амстердама. Он тиме проширује дефиницију КСЕ тако да сваки језички елемент може да буде и културноспецифичан, под условом да се услед његове функције у тексту јавља културолошка или идеолошка нејасноћа за просечног читаоца (Aixelá 2010, 198).

Поред функције у тексту Ајксела скреће пажњу на још један битан фактор, а то је проток времена. Тиме Ајкселин концепт КСЕ постаје динамичан. Он скреће пажњу на чињеницу да објекти, обичаји и вредности путују кроз време и простор, и да се као такви усвајају и у другим културама и тиме престају да буду непознаница у одређеним заједницама. То је приметио и Најда приликом изучавања превода Библије на језик Аборигина. Тако он истиче да би

...реиздања превода Библије на језик Аборигина требало актуализовати на сваких десет година с обзиром на степен друштвених промена и промена у вокабулару до којих долази услед све динамичнијих контаката с државним властима и западњачком цивилизацијом.¹³

(Nida 1945, 201)

---

¹² Een CSE in een vertaling staat niet op zichzelf maar is het resultaat van het conflict dat ontstaat door elke linguïstisch gerepresenteerde verwijzing in de brontekst die, wanneer deze in de doelttekst overgezet wordt, een vertaalprobleem oplevert omdat het element óf niet bestaat in de doelcultuur óf daarin een andere waarde heeft. (Aixelá 2010, 197)

¹³ ... successive editions of the Bible in an aboriginal language usually need to be brought up to date from decade to decade with reference to the degree of social and vocabulary-change induced through progressive contact with a national government and with western civilization. (Nida 1945, 201)

У даљем проналажењу критеријума за разликовање лингвистичких и прагматичких аспеката од културолошких може нам помоћи Катанов (2009) опис културноспецифичних елемената за које користи назив *културеме*. Културеме представљају подврсту техничке културе коју повезује са енциклопедијским знањем.¹⁴ Према Катану, елементе који припадају нивоу техничке културе одликује „јасна референцијална функција, док су све скривене вредности на које асоцирају универзалне. Задатак преводиоца на овом нивоу јесте да ове термине и концепте пренесе у изворни текст уз минимални губитак“ (Katan 2009, 79). Треба напоменути да су вредности скривене у овим елементима универзалне у случају када су две културе које се пореде достигле сличан степен развоја (*idem*, 79). Следећи Фермера (Vermeer) и Нордову (Nord), Катан дефинише културеме као „формализоване, друштвено и правно укорене феномене који постоје у одређеном облику и функцији у само једној од две културе које се пореде“ (*idem*, 79). Поред тога наводи и да културеме обухватају широк дијапазон семантичких поља попут географије, традиције, институција и технологије. Овим аспектом КСЕ бавићемо се детаљније у потпоглављу које следи.

На крају треба поменути и најрецентнију дефиницију термина културолошке референце Харалда Олка, којом је обухваћена већина досад поменутих одлика КСЕ:

Културолошке референце су оне лексичке јединице у изворном тексту које у одређеном тренутку у времену упућују на објекте или концепте који не постоје у одређеној циљној култури или које у својој текстуалној функцији значајно одступају,

---

¹⁴ У свом поимању културе Катан полази од модела леденог брега. Према овом моделу културе, који је посебно популаризовао амерички антрополог Едвард Хол (Edward T. Hall), сви аспекти културе могу се поделити на видљиве (изнад нивоа мора), полувидљиве и невидљиве. Видљиви ниво културе, који Хол у свом систему назива техничка култура (*technical culture*) чине музика, уметност, храна, облачење, архитектура, географија и слично. На овом нивоу језички знакови имају јасну референцијалну функцију и уколико су две културе уједначено развијене, референцијалне функције и скривене асоцијације су на неком нивоу универзалне. Други ниво културе који Хол назива формалним (*formal culture*) чине норме и правила које регулишу комуникацију било писану, било усмену. На овом нивоу више нема универзалних одлика као код првог нивоа, већ се правила и смернице разликују од културе до културе. Трећи, невидљиви део културе, који Хол назива неформалним (*informal culture*) представља когнитивни систем и вредности једног друштва, односно како припадници једне културе доживљавају и виде свет око себе. Док је прва два нивоа могуће анализирати и упоређивати, овај последњи ниво је скривен и несвестан, те не постоје општа правила и смернице (в. Hall 1990, 59-93).

у денотативном или конотативном значењу од лексичких еквивалената у циљној култури.¹⁵

(Olk 2001, 30)

Упоредном анализом датих дефиниција и описа (Olk 2001; Grit 2010; Aixelá 2010; Newmark 1988; Ivir 1978) издвојиле су се следеће одлике културноспецифичних елемената: у питању су *елементи* у језику односно *тексту* којима се упућује на *појаве*, *објекте*, *појмове* или *концепте* који имају *јасну референцијалну функцију* и који су *специфични* за одређену *језичку и културолошку заједницу*, док су у другој заједници *страни*, односно имају *другачији статус* или *функцију*. Као последица тога, друга језичка заједница нема развијена *језичка средства* за изражавање ових елемената културе (Ivir 1978, 64), односно лексички еквиваленти које има на располагању значајно се разликују у денотативном или конотативном значењу (Olk 2013, 30). То нас води до кључне одлике ових елемената: КСЕ представљају преводилачки проблем, односно њихово преношење у тексту на циљном језику је отежано. Друга значајна одлика ових елемената је њихова динамичност (Olk 2013; Aixelá 2010), што значи да могу да представљају преводилачки проблем у одређеној текстуалној ситуацији или у одређеном временском периоду. Тако се, на пример, чланови одређене културе могу упознати с појединим културноспецифичним елементима услед интензивнијих контаката између две културе, чиме ти елементи добијају свој устаљени облик у страном језику који је познат већини говорника тога језика. Имајући у виду ове одлике КСЕ, приликом анализе корпуса нисмо узимали у обзир елементе који не задају проблеме приликом преношења, односно који су довољно познати читаоцу у Србији и имају устаљени облик попут Амстердама, Ротердама или Брисела.

---

¹⁵ Cultural references are those lexical items in a source text which, at a given point in time, refer to objects or concepts which do not exist in a specific target culture or which deviate in their textual function significantly in denotation or connotation from lexical equivalents available in the target culture. (Olk 2001, 30)

3.2.

Класификација културноспецифичних елемената

Попут самог концепта културноспецифичних елемената и њихова класификација према врсти углавном је субјективна и произвољна. Готово сви теоретичари КСЕ класификују у односу на домен из кога долази појава на коју упућују.

Поједини аутори, попут Катана (2009) и Ивира (2003), не покушавају да класификују КСЕ према врсти, већ таксативно наводе семантичка поља у оквиру којих се они могу јавити, илуструјући их примерима. Ајксела (2010, 198-199) с друге стране, разликује само две категорије КСЕ: лична имена и идиоме (*common expressions*). Под идиомима подразумева све оно што не потпада у категорију личних имена, односно објекте, институције, обичаје и схватања карактеристична за одређену културу, док код личних имена, следећи Теа Херманса (Theo Hermans) разликује две подврсте. С једне стране ту су конвенционална имена, односно немотивисана имена која немају значење сама по себи, нити упућују на неку текстуалну или извантекстуалну референцу. С друге стране су такозвана мотивисана имена (*loaded names*) која изазивају одређене културне или историјске асоцијације. Ова имена могу да буду и стварна и фиктивна.

Бугарски теоретичари Влахов (Vlachov) и Флорин (Florin) међу првима су истраживали превођење културноспецифичних елемената, за које су користили термин реалије, а тиме су међу првима дали и њихову класификацију (према Verstraete 2004, 23-28). Влахов и Флорин разликују три основне категорије: 1) географске реалије, 2) етнографске реалије и 3) друштвено-политичке реалије. Под географским реалијама они подразумевају а) објекте из физичке географије попут планина, река, мора, затим б) објекте настале људском активношћу попут насеља и в) биљне и животињске врсте. Код етнографских реалија разликују следеће поткатегорије: а) реалије које припадају свакодневном животу, попут кимона, сауне, сомбрера, иглуа; б) реалије које се односе на врсте послова (карабињери, консијерж); в) реалије из области уметности и културе (гонг, гејша, рамадан, мормон и слично), г) реалије које упућују на етничке карактеристике, попут козака, гринга, кокнија, и на крају д) мере и валуте (рубља, песос, инч). Друштвено-политичке реалије разврставају у четири поткатегорије, и то: а) административно-територијалне јединице (арондисман, булевар, дистрикт), б) органе власти и функције

попут думе, шерифа, Рајхстага, в) реалије из политичког и друштвеног живота (кју-клуцк-клан, торијевци, партизани, хипици, прохибиција и слично) и г) војне реалије као што су СС, калашњиков, фелдмаршал (*idem*, 27-28).

Категоризација КСЕ коју даје Хрит (2010) донекле се поклапа с класификацијом Влахова и Флорина, али је знатно општија и без даље поделе на поткатогеорије. Хрит разврстава све реалије у шест категорија и то: 1) историјски појмови (Вилем Орански, Осамседестогодишњи рат), 2) географски појмови (Хаг, Ејселмер, Фризијска острва), 3) појмови који долазе из приватног сектора попут холандске робне куће Хема или Рабо банк, 4) појмови који долазе из јавног сектора (Опијумски закон, Доњи дом), 5) појмови којима се изражавају мере као што је фунта или инч и 6) појмови који се односе на друштвени и културни живот (кофишоп, Синтерклас). Занимљиво је да Хрит не издваја лична имена као посебну категорију, попут Ајкселе, већ личности класификује према области у оквиру које су били активни.

Са друге стране, Питер Њумарк (1988), следећи Најду (1945), разликује културноспецифичне елементе који долазе из домена екологије (флора, фауна, појмови који означавају географске и климатске одлике), затим материјалне културе – артефакти (храна, одећа, уређење градова и села, превозна средства и слично). Док Најда под друштвеном културом подразумева породичне односе, класе и касте, друштвено и правно уређење, код Њумарка се под овом категоријом подразумевају елементи који долазе из области рада и слободног времена. Пример за ову врсту реалија су ситар, реге музика, рок музика или *amah*¹⁶. Најда поред поменуте три категорије разликује још и елементе који долазе из религијске, односно језичке културе (разлике на нивоу фонологије, морфологије, синтаксе и лексике), то јест не прави разлику између културолошких и лингвистичких аспеката. Код лингвистичких аспеката наводи разлике у фонолошким системима два језика, или морфолошким категоријама као што је број или пасив које поједини језици на познају. Он разликује и синтаксичке разлике попут дужине реченице, или лексичких проблема које могу да изазову фразе и изрази, али и разлике у полисемији (Nida 1945, 197-205). Њумаркова категоризација, с друге стране, не препознаје језичке елементе, већ уводи следеће категорије: а) културне речи које припадају домену „организације, обичаја,

---

¹⁶ *Amah* је назив за девојку или жену у азијским земљама коју је ангажовала породица да води домаћинство.

активности и концепата политичке, административне и религијске природе“ и б) „гестикулације и покрете“ (Newmark 1988, 95-119).

Анализом наведених класификација уочава се да су углавном описног карактера и дате у виду таксативног набрајања. Аутори не образлажу своју поделу, нити наводе критеријуме на основу којих разврставају КСЕ у одређене категорије. Поред тога, у оквиру наведених категорија могу се разликовати бројне поткатегорије. Тако се код културноспецифичних елемената који се односе на географске појмове могу разликовати елементи којима се означавају насеља, планине, реке, државе и слично. Затим, у оквиру насеља можемо да разликујемо називе улица, тргова, четврти. Реалије које долазе из области свакодневног живота се такође могу поделити према домену употребе, па можемо да разликујемо храну, одећу, превозна средства и друго. Поред тога, можемо да поновимо закључак да је класификовање КСЕ произвољно и да зависи од корпуса који се истражује.

Стога смо се у овом истраживању определили за класификацију која долази из области лексикографије, те ћемо поћи од модела класификације који предлаже Ван дер Сејс (Van der Sijts 2001, 341-501). Овај модел нуди детаљан приказ основних семантичких поља и њихових подврста што га чини исцрпнијим, односно омогућава нам да сваки издвојени културноспецифични елемент сместимо у одговарајућу категорију.

Модел за класификацију културноспецифичних елемената према семантичком пољу и потпољу који ћемо користити у овом истраживању биће описан у Поглављу 5.

3.3.

Поступци за преношење културноспецифичних елемената у преводу

Имајући у виду горенаведене одлике КСЕ, преводилац је увек принуђен да донесе одлуку о примени одговарајуће стратегије, односно поступка. Пре него што кренемо у анализу различитих таксономија поступака, још једном ћемо раздвојити термине *стратегија* и *поступак*, који се неретко користе као синоними, што може довести до забуне. У овом раду термин *стратегија* користиће се у значењу глобалног приступа преводиоца одређеном тексту у односу на циљну публику. Према овом критеријуму

разликујемо две стратегије, с једне стране је тежња преводиоца да остане веран изворном тексту, односно да очува одлике изворног текста у највећој могућој мери, а са друге преводац може да стреми к томе да текст прилагоди циљној публици. Ова два приступа тексту још се називају одомаћујући, односно отуђујући превод (в. Šlajernaher 2003; Venuti 1995). С друге стране, под термином *поступак* подразумевају се методе, односно интервенције преводиоца на нивоу речи, синтагме, реченице или читавог пасуса. Поред тога, ова два термина су уско повезана. Сами поступци могу се класификовати према томе да ли се њиховом применом преводац у већој мери приближава циљном тексту, односно да ли се удаљава од њега. Тако се на основу анализе поступака на микронивоу могу донети закључци о стратегији преводиоца односно начелу на макронивоу.

У наставку ћемо изложити неколико таксономија поступака које се најчешће користе у анализама културних аспеката појединих превода, а које ће нам послужити као полазиште у креирању модела за анализу поступака у овом истраживању. У питању су класификације Њумарка, Ивира, Хрита, Харвија (Hervey) и Хигинса (Higgins), Ајкселе, Дејвис и Олка.

3.3.1.

Њумаркова таксономија преводачких поступака

У свом приручнику за преводиоце Њумарк не даје систематичну поделу поступака за преношење културноспецифичних елемената. У поглављу „Остали преводачки поступци“ (1988, 81-93) Њумарк наводи деветнаест могућих поступака који преводиоцима стоје на располагању када је потребно пренети лингвистичке, прагматичне или културолошке аспекте из једног језика на други. На самом крају поглавља „Превођење и култура“ наводи укупно дванаест поступака које преводиоци могу применити приликом превођења културних речи. Битно је напоменути да је редослед којим Њумарк наводи поступке насумичан, а преглед који следи дат је оним редоследом који наводи сам аутор у свом попису поступака на крају поглавља „Превођење и култура“.

Први поступак који наводи Њумарк јесте пренос речи у изворном или прилагођеном облику транслитерацијом. Овај поступак назива се *transference*. Применом овог поступка преводац најмање манипулише текстом и задржава се локални колорит.

Међутим, овим путем не преноси се и значење, односно термин остаје неразумљив читаоцу превода. Употребом овог поступка „блокира се разумевање, наглашава културни аспект и искључује сама порука, односно не комуницира се [с читаоцем]“ (Newmark, 1988, 96).

Наредни поступак назива „културни еквивалент“. То је поступак којим се КСЕ из изворног језика преводи културноспецифичним елементом из циљног језика који има приближно значење. Пример за то је када се италијански КСЕ *Palazzo Montecitorio* на енглески преведе термином *Westminster* (*idem*, 83). Њумарк напомиње да се овај поступак не користи учестало јер је непрецизан и може да има за резултат искривљену слику.

Преводац такође може да користи и „неутрализацију“ односно а) функционални или б) дескриптивни еквивалент. Овај поступак подразумева употребу неутралне, односно опште речи, која не изазива никакве асоцијације на културни контекст, на пример када КСЕ *Sejm* преведемо као „пољски Парламент“ (*idem*, 83). Употребном овог поступка акценат стављамо на функцију коју одређени елемент има у изворној култури. У основи овог поступка је заправо компоненцијална анализа коју Њумарк наводи и као засебан поступак. Са друге стране, код превода дескриптивним еквивалентом описујемо КСЕ из изворног текста. Тако се јапански термин „самурај“ може превести описом „јапанска аристократија из периода од једанаестог до деветнаестог века“ (*idem*, 83). Међутим, треба напоменути да ова подела на функционални, односно дескриптивни елемент није најпрецизнија јер опис често може да упућује на функцију датог елемента. Дикинс тако закључује да је ова два поступка могуће разликовати помоћу два питања: дескриптивни еквивалент даје одговор на питање „Шта је то?“, док функционални елемент одговара на питање „Шта то ради?“ (Dickins 2012, 55).

За поступак који нам је познат као „дослован превод“, Њумарк радије користи термин *through-translation*. Према Њумарку овај поступак најчешће се користи код превода назива институција, будући да се њихови називи најчешће састоје од универзалних речи чије значење је довољно транспарентно читаоцима из других култура (Newmark 1988, 84). Пример којим Њумарк илуструје овај поступак је референца *superman* за немачки КСЕ *übermensch*.

Следећи поступак који наводи назива *translation label*. У питању је привремени термин до којег се долази дословним преводом, а који би требало писати под наводницима

док се не усвоји у циљном језику. Овај поступак може да се доведе у везу с неологизмом, међутим није најјаснија разлика између овог поступка и дословног превода.

Наредни поступак зове се „натурализација“. У питању је поступак којим се реч из изворника прилагођава фонолошким и морфолошким правилима циљног језика. Овај поступак заправо одговара транскрипцији. Међутим, Њумарк овде доводи до терминолошке забуне јер код првог поступка, односно преноса речи у изворном или прилагођеном облику, у загради као еквивалентне термине наводи калк и транскрипцију.

Преводилац до решења може доћи и такозваном компоненцијалном анализом, тако што ће пронаћи семантичке компоненте КСЕ заједничке и изворној и циљној култури. Овај поступак налази се на другој страни спектра у односу на преношење речи у њеном изворном облику, јер искључује културу, док наглашава поруку (*idem*, 96). Овај циљ се постиже када се на пример руски термин „дача“ преведе термином *maison secondaire* на француски (*ibid.*). Треба напоменути да Њумарк није јасно разграничио разлику између овог поступка и већ поменутог функционалног еквивалента, који је такође заснован на компоненцијалној анализи.

Изостављање, односно *deletion*, такође постоји као могућност уколико је одређени КСЕ редундантан. Исто тако, могуће је комбиновати и више процедура. На крају, преводиоцу на располагању стоје и званичан превод, парафраза, глоса, забелешка или класификатор¹⁷, од којих се последње три најчешће користе да обезбеде додатне информације како у тексту, тако и ван њега.

3.3.2.

Таксономија преводилачких поступака Владимира Ивира

За разлику од Њумаркове класификације која је доста конфузна, с много преклапања и нејасноћа, Ивирова таксономија је концизна и садржи само седам различитих поступака (Ivir, 1978, 65-67). Међутим, ни Ивир не разврстава поступке на основу одређеног критеријума, већ их наводи насумично.

---

¹⁷ Њумарк дефинише класификатор као генерички, општи или надређени термин којим се класификује одређени појам (Newmark 1988, 282). Пример: град Брно.

Први поступак који наводи јесте „превод-дефиниција“ или парафраза. Као пример наводи превод појма „апсолвент“ на енглески језик, који гласи *a senior undergraduate who has completed his course of study but has not taken his final examination (idem, 65)*. Овај поступак може се упоредити с Њумарковим дескриптивним еквивалентом.

На овај поступак може се надовезати поступак „додавања“ културних информација приликом превођења имплицитних елемената културе. Овај поступак Ивир илуструје примером превода реченице „Споменик аутору «Љепе наше»“ на енглески језик *The monument in honour of the author of text of the Croatian national anthem «Our Beautiful»* (idem, 72), при чему је преводилац експлицитно навео да је тај споменик подигнут у част аутору текста хрватске химне, јер је проценио да је та информација непозната читаоцу превода.

Као што преводилац може да процени да су неке информације непознате читаоцу превода, исто тако може да оцени да су поједине информације редундантне. У том случају може да се послужи поступком „изостављања“.

Поред тога, преводилац може да одлучи да уведе страну реч као „посуђеницу“. Овај поступак одговара преношењу речи у изворном облику, транслитерацији односно транскрипцији. Ивир даље наводи да се овај поступак може комбиновати с преводом-дефиницијом када се први пут наводи у тексту. Дефиниција може да буде дата у самом тексту, у заградама или у белешци при дну текста.

Следећи поступак који преводиоцу стоји на располагању према Ивиру јесте поступак „стварања преведеница“. Попут Њумарка, и Ивир истиче да је овај поступак згодан када је културни елемент на изворном језику семантички прозиран.

Замена културног елемента „приближно одговарајућим елементима културе у коју се преводи“ (idem, 66) још један је од могућих поступака. Пример за то је када америчко јело „хамбургер“ преведемо нашим „пљескавица“ (ibid.).

На самом крају преводилац може да створи нови назив у циљном језику за преузет појам. Овај поступак заправо одговара калку, или поступку који Њумарк назива *translation label*.

3.3.3.

Таксономија преводилачких поступака Диедрика Хрита

Попут Њумарка и Ивира ни Хрит не даје јасне критеријуме на основу којих класификује своје поступке. У својим описима бави се пре свега ефектом који примена одређеног поступка има на читаоца.

Први поступак који наводи је „задржавање“ (*handhaving*) под којим подразумева преузимање изворне референце било у неизмењеном, било у прилагођеном облику. Дакле, за разлику од Њумарка, Хрит не раздваја поступак транскрипције, транслитерације и пресликавања референце. Овај поступак користи се ако је референца позната читаоцима јер имају предзнање, односно зато што је већ раније објашњена у тексту.

Следећи поступак је „дослован превод“ (*leenvertaling*) изворне референце на циљном језику. Пример за то је превод назива холандског парламента *Staten Generaal* на енглески термином *States General* (Grit 2010, 192). Међутим, овакав превод не значи ништа читаоцу ако нема предзнање.

Употреба „приближног еквивалента“ (*benadering*) у циљном језику помаже читаоцу да ситуира изворну референцу. У случају примене овог поступка прецизно преношење семантичког садржаја изворне референце је у другом плану у односу на ситуацију. Тако се холандска референца *Besloten Vennootschap* на српски може превести референцом „друштво са ограниченом одговорношћу“, међутим, ова два типа правних лица немају исте одлике у холандском и српском систему. Хрит наводи да се разлика у значењу може неутралисати уколико се спецификује да се ради о „друштву са ограниченом одговорношћу по холандском закону“ (*idem*, 192).

Преводилац може и да „опише или дефинише“ изворну референцу на циљном језику, међутим Хрит напомиње да је употреба овог поступка ограничена, јер је тешко на природан начин уклопити опис или дефиницију у текст.

Изворна референца се такође може пренети употребом уопштенијег појма. Хрит овај поступак назива *kernvertaling*. Пример за то је превод холандског културноспецифичног елемента *HAVO*¹⁸ српским термином „средња школа“. Овај поступак се донекле може упоредити с Њумарковом компоненцијалном анализом, односно функционалним еквивалентом, где се културолошки садржај референце

---

¹⁸ HAVO – Hoge Algemeen Voortgezet Onderwijs, у дословном преводу Више опште средње образовање.

неутралише. Хрит напомиње да се у случају честе употребе овог поступка изворни текст садржински и стилистички упрошћава, односно униформише (*idem*, 193).

Код поступка који назива „адаптација“ најважнију улогу има функција КСЕ из циљног језика. Под овим поступком подразумева се замена изворног КСЕ аналогним појмом из циљне културе који има сличну функцију, односно изазива сличан ефекат на читаоца. Пример адаптације је замена холандског ланца продавница с јефтином робом НЕМА британским ланцем *Woolworth*. Хрит напомиње да употреба овог поступка може да иритира читаоце превода уколико имају предзнање о изворној култури.

На самом крају, Хрит наводи и поступак изостављања коме преводилац прибегава када процени да је изворна референца ирелевантна за читаоце превода.

Сви ови поступци се у пракси веома често јављају у комбинацији. Тако се опис, односно дефиниција или приближни еквивалент, често комбинују са задржавањем или дословним преводом. Могуће су и комбинације три различита поступка, па се тако задржавање у пракси може јавити у комбинацији с дословним преводом и описом.

3.3.4.

Таксономија преводилачких поступака Харвија и Хигинса

За разлику од Њумарка, Ивира и Хрита, Харви и Хигинс у свом уџбенику о преводилачким методама из 1992. класификују поступке за превазилажење преводилачких проблема које изазивају културолошки аспекти и то на основу критеријума који називају „културна транспозиција“. Овај термин означава степен у ком преводилац одступа од дословног превода приликом преноса културног садржаја из једне у другу културу. У том смислу, културна транспозиција може се кретати од преноса КСЕ уз минимална прилагођавања из изворне у циљну културу, односно егзотизације или пострањивања, ка потпуној замени културног садржаја из изворне културе оним из циљне културе, то јест културне трансплантације (Hervey and Higgins 1992, 33). Два поменута поступка представљају екстреме, а Харви и Хигинс чак напомињу да се културна трансплантација једва може и назвати преводом, већ да је пре реч о адаптацији. У том случају текст је готово у потпуности пренет из изворног контекста у циљни. Међутим, између ова два екстрема налазе се још три различита, алтернативна поступка којима се постиже

различити степен културне транспозиције и то: 1) калк, 2) културна позајмљеница (*cultural borrowing*) и 3) комуникативни превод.

Први степен одвајања од пострањивања је увођење калка под којим подразумевају „израз који се састоји од речи циљног језика и који је у складу са синтаксичким правилима циљног језика, али није својствен циљном језику јер је обликован према структури израза из изворног језика“¹⁹ (*idem*, 35). Другим речима, речи и синтакса су својствене циљном језику, али комбинација тих речи нема исто јединствено значење које има у циљном језику. Међутим, честом употребом појединих калкова у циљној култури они могу да постану стандардни еквивалент за израз на изворном језику.

Још један поступак којим се страни елемент уводи у циљну културу јесте културна позајмљеница. Под овим термином подразумева се преузимање изворног КСЕ у неизмењеном облику у преводу. Занимљиво је да Харви и Хигинс овај поступак сматрају мање пострањујућим од егзотизације или калка, јер код позајмљенице не долази до прилагођавања израза из изворне културе правилима циљне културе. Међутим, ово објашњење нису даље елаборирали. Попут калка, и позајмљенице услед учестале употребе могу да постану стандардни изрази у циљном језику. У том случају када се у преводу користе позајмљенице треба водити рачуна о следећим факторима: а) позајмљеница може да има другачији облик у писању у односу на изворни језик, односно б) позајмљеница може имати различиту употребу у односу на изворни језик, услед чега се може разликовати значење.

На самом крају, преводилац може да користи комуникативан превод, при чему се удаљава од изворне културе и прилагођава га циљној. Под овим поступком подразумева се употреба аналогног израза у циљној култури. Овај поступак може се упоредити са Ивировом заменом културног елемента приближно једнаким елементом из циљне културе, односно Њумарковим културним еквивалентом.

Када је реч о таксономији стратегија Харвија и Хигинса, битно је напоменути да они не праве разлику између културолошких и лингвистичких, односно прагматичких апсеката о којима је било речи на почетку овог поглавља. Стога су у примерима којима илуструју своје поступке заступљене фразе, изрази и метафоре.

---

¹⁹ A calque is an expression that consists of TL words and is acceptable as TL syntax, but is unidiomatic in the TL because it is modelled on the structure of an SL expression. (Hervey and Higgins 1992, 35)

3.3.5.

Ајкселина таксономија преводилачких поступака

Хавијер Франко Ајксела још је јасније разграничио преводне поступке према степену одвајања од изворне културе и приближавања циљној, односно према „степену интеркултуралне манипулације“ (Aixelá 2010, 200). Он је све поступке разврстао у две главне групе, у поступке *очувања* и поступке *супституције* у зависности од степена очуваности изворне референце у преводу, односно њене замене елементом који је ближи циљној култури (*idem*, 200). Ове две главне групе поступака заправо одговарају двома тежњама преводилаца, односно глобалним стратегијама, о којима је било речи у уводном делу овог потпоглавља. Наиме, поступци очувања изворне референце одговарају отуђујућем преводу, то јест тежњи преводиоца да очува изворну културу у највећој могућој мери. С друге стране, поступци супституције воде ка одомаћујућем преводу и одговарају тежњи преводиоца да текст приближи циљној публици.

У зависности од степена интервенције преводиоца и одступања од изворног садржаја Ајксела разликује следеће поступке очувања изворног културноспецифичног елемента: 1) понављање, 2) ортографску адаптацију, 3) лингвистички (не-културолошки) превод, 4) вантекстуално објашњење и 5) унутартекстуално објашњење.

Код понављања КСЕ преводилац преноси изворну референцу у неизмењеном облику. Следећи Холмса (Holmes), наводи да овај поступак додаје егзотичном карактеру КСЕ, будући да га читалац из циљне културе доживљава страним због језичког облика и културолошке дистанце (*idem*, 200).

Док код првог поступка преводилац ни на који начин не интервенише нити мења изворну референцу, код ортографске адаптације преводилац минимално манипулише изворном референцом. Под овим поступком подразумева се транскрипција и транслитерација. Другим речима, изворна референца прилагођава се ортографским, фонолошким или морфолошким правилима циљног језика.

До већег степена одступања од изворне референце долази применом лингвистичког превода. Изворна референца изражава се речима циљног језика, али се референца препознаје као део културног система изворног језика. Ајксела овај поступак илуструје

примерима валута или мера (*dollars* – долари) односно институција (*House of Lords* – Дом лордова).

Поступке вантекстуалног и унутартекстуалног објашњења преводилац углавном користи у комбинацији с неким од горепоменутих поступака. У оба случаја у питању је додатно објашњење појма у виду дефиниције или описа. Међутим, код вантекстуалног објашњења оно се наводи ван текста, односно у фусноти, белешкама на крају текста или глосару, док се код унутартекстуалног објашњења оно наводи у самом тексту, али тако да не одвлачи читаочеву пажњу (на пример *St. Mark* – хотел Св. Марк). Код ових стратегија ради се о експлицитном навођењу садржаја који је у изворном тексту дат имплицитно.

Док је код поступака очувања изворна референца у мањој или већој мери задржана у преводу, код поступака супституције долази до замене изворне референце оном која је ближа читаоцу превода. У ове поступке Ајксела убраја 1) синонимију, 2) ограничену универзализацију, 3) апсолутну универзализацију, 4) натурализацију, 5) брисање и 6) аутономну креацију.

Синонимија представља замену речи изворног језика синонимом или алузијом која се јавља у тексту и упућује на исту референцу. Ајксела наводи пример из шпанског превода романа *Малтешки соко*, где се уместо презимена „Спејд“ повремено користи његово лично име „Сем“ или фраза „Плави Мефисто“ односно на шпанском *El mefistofélico rubio* (*idem*, 202).

Код ограничене универзализације преводилац изворну референцу замењује другом, сличном референцом из изворне културе која је познатија читаоцима превода. Пример за то је када референцу *grand* преведемо референцом „хиљаду долара“. Применом овог поступка у преводу је очуван такозвани *couleur locale* односно локални колорит, али је садржај измењен како би био разумљивији.

За разлику од ограничене универзализације где је културолошки аспект сачуван, код апсолутне универзализације овај аспект се у потпуности губи. Ова стратегија подразумева замену изворног културноспецифичног елемента неутралним појмом из циљног језика. Тако бисмо применом ове стратегије поменути референцу *grand* превели хиперонимом „новац“.

Док се применом апсолутне универзализације постиже неутралан ефекат, применом натурализације културни садржај из циљног језика се мења и текст се ситуира у

циљној култури. Овај поступак подразумева замену изворног КСЕ елементом из циљне културе који може имати сличну функцију. У том случају бисмо *dollar* превели као „динар“.

Следећи поступак нас према Ајксели још више удаљава од изворног текста. У питању је брисање, где преводилац може да одлучи, из идеолошких или стилистичких разлога, да изостави изворну референцу у потпуности.

Последњи поступак, који представља највећи степен интервенције преводиоца, је аутономна креација. Под овим поступком се подразумева увођење КСЕ у циљном тексту који не постоји у изворном тексту. Међутим, Ајксела напомиње да се овај поступак изузетно ретко користи у преводима.

3.3.6.

Таксономија преводилачких поступака Ерлис Дејвис

Дејвис изводи своју класификацију поступака полазећи од Ајкселине таксономије. Том приликом скреће пажњу на неколико проблематичних места у његовој подели. Као прво истиче да је подела између ограничене и апсолутне универзализације непрецизна, односно да примери које користи како би их илустровао нису довољно јасни. Сматра да је упитно да ли се културноспецифични елемент „рагби“ који Ајксела наводи у својој класификацији као пример за ограничену универзализацију може сматрати искључиво елементом из енглеске културе, као и да ли је појам *ham* којим илуструје поступак апсолутне универзализације довољно универзалан. Давис, наиме тврди, да ова намирница вероватно није неутрална, односно да је извесно да се доводи у везу само с појединим културама (Davies 2003, 71). Поред тога, не слаже се с редоследом појединих поступака у зависности од степена интеркултуралне манипулације. Тако наводи да би вантекстуално објашњење требало да се налази иза унутартекстуалног објашњења које је мање наметљиво, а самим тим и мање одступа од изворног текста. Такође сматра да се поступком брисања мање манипулише текстом него натурализацијом или аутономном креацијом (*ibid.*). Применом ових поступака, преводилац смешта превод у други културни контекст, док се брисањем постиже неутралан ефекат.

Имајући у виду ове проблеме у Ајкселиној таксономији, Дејвис предлаже своју поделу која се састоји од седам поступака поређаних према степену одступања од изворног текста односно културе: 1) задржавања, 2) додавања, 3) изостављања, 4) глобализације, 5) локализације, 6) трансформације и 7) креације.

Под задржавањем Дејвис подразумева и преузимање референце у неизмењеном облику, односно оно што Њумарк (1988) назива *transference*, а Ајксела (2010) понављање, као и дослован превод без објашњења што илуструје примером преношења енглеске мере *inch* немачким преводом *zoll* (Davies 2003, 74). Међутим, Дејвис у својим примерима не наводи преузимање референце у прилагођеном облику, тако да остаје нејасно да ли под овим поступком подразумева и ову варијанту. Она истиче да је овај поступак заправо део процеса лексичког позајмљивања, односно да на овај начин стране речи улазе у друге језике и постају њихов саставни део.

Следећи поступак, додавање, јавља се у комбинацији са задржавањем. У питању је додавање информација о културноспецифичним елементима за које преводилац сматра да су неопходне за разумевање контекста. Дејвис овде не прави разлику између додавања ових информација у самом тексту или ван њега. Међутим, истиче да преводилац мора да води рачуна о томе да не наруши наратив или стил додавањем сувишних информација, као и да мора да буде свестан очекивања циљне публике и њиховог предзнања.

Поступак изостављања још више нас удаљава од изворног текста. Преводилац може да се определи за примену овог поступка зато што не може да пронађе адекватно решење, или би примена одређеног поступка непотребно скренула пажњу на дати елемент и дала му већу важност него што је има у оригиналу. Међутим, могуће је да преводилац прибегне оваквом поступку зато што не може да протумачи изворну референцу (*idem*, 80).

У поступку глобализације Дејвис је објединила Ајкселине поступке ограничене и апсолутне универзализације. У питању је замена изворног КСЕ елементом који је неутралнији, односно општији, и не евоцира нити на једну културу. Другим речима, овај елемент препознаје широка публика која долази из различитих култура зато што има глобалан карактер. Пример овог поступка је када се нпр. КСЕ *rock cake* преведе као „кекс“ (*idem*, 83).

Насупрот глобализацији, налази се локализација. Овај поступак одговара Ајкселиној натурализацији. У случају локализације преводилац мења референцу из

изворне културе референцом из циљне културе. Тако имена из једне културе могу да се локализују односно замене именима из циљне културе: *Peter* – „Петар“, *John* – „Јован“, *Paul* – „Павле“ (*idem*, 86).

Поступак трансформације представља корак даље од глобализације и локализације у манипулацији текстом. Применом овог поступка текст се мења, односно изобличава, а та промена је резултат преводиоачеве слободне интерпретације изворне референце. Дејвис ову појаву илуструје следећим примером: у преводу прве књиге из серије књига о Харију Потеру на италијански, преводилац је у имену госпође *Pomfrey* видео алузију на помфрит, те је њено име прилагодио и у преводу је назвао *Madama Chips* – „госпођа Чипс“ (*idem*, 88).

За крај, Дејвис преузима Ајкселин поступак креације, односно додавање референце која није присутна у изворном тексту. Међутим, попут Ајкселе и она наводи да се овај поступак ретко јавља у преводима.

3.3.7.

Таксономија преводилачких поступака Харалда Олка

Харалд Олк такође предлаже класификацију поступака која је заснована на степену приближавања изворној, односно циљној култури. Он прави разлику између процедура за преношење културноспецифичних елемената и такозваних општијих текстуалних поступака који представљају „збир свих преводилачких трансформација које се јављају у одређеном преводу“ (Olk 2013, 352). Текстуални поступци могу да нам открију да ли је преведени текст претежно ситуиран у изворној или циљној култури, односно на неутралном терену. Следећи Мелака (Mailhas) и Харвија и Хигинса, Олк развија модел који се састоји од четири основна текстуална поступка: 1) егзотизације, 2) појашњене егзотизације, 3) неутрализације и 4) културне трансплантације. Свим текстуалним поступцима одговарају одређени поступци за преношење КСЕ, попут преузимања КСЕ у неизмењеном облику, неутрално објашњење, културни еквивалент и слично. Ови поступци за преношење КСЕ биће детаљније описани у наставку, као и њихова веза с горенаведеним текстуалним поступцима.

Први поступак, који уједно има и највећи степен егзотизације, односно пострањивања, је преузимање изворне референце у неизмењеном или прилагођеном облику у складу с фонолошким и морфолошким правилима циљног језика, такозвани *transference*. Према Олку удаљеност између изворне и циљне културе у том случају једнака је нули, а идентитет изворне културе у потпуности је очуван (*idem*, 348). Међутим, за разлику од свих осталих аутора чије класификације садрже овај поступак, Олк под „преузимањем“ подразумева и замену изворне референце другом референцом из изворне културе за коју преводилац сматра да је ближа изворним читаоцима. Овај поступак одговара Ајкселиној „ограниченој универзализацији“. Интересантно је да исти поступак код једног аутора има највиши степен пострањивања, док се код другог убраја у поступке којима се удаљава од изворне културе.

Следећи поступак такође подразумева очување културног идентитета изворног текста, али уз приближавање циљној публици. У питању је поступак преузимања изворне референце уз експликацију (*transference + explicitaion*), односно навођење додатних информација које читаоцу могу да помогну да идентификује изворну референцу, али му не дају јасно објашњење денотативног значења. Пример за то је када би се у преводу енглеског културноспецифичног елемента *Kensington* у референцу додало објашњење „отмена“ које може да наведе читаоца да претпостави о каквој се четврти ради (*idem*, 349).

За разлику од претходног поступка где преводилац додаје само минимум информација помоћу којих читаоци самостално доносе закључак о значењу, код поступка који назива *transference + explanation* преводилац уз изворну референцу објашњава и денотативно значење, чиме се још више приближава читаоцу превода. Објашњење може да буде једноставно, попут употребе генеричке речи (уп. Њумарков класификатор), до навођења детаљне дефиниције изворне референце. Тако би преводилац уз енглески КСЕ *Harrods* могао да дода термин „робна кућа“, чиме би читаоцу било јасно на шта се дата референца односи (*idem*, 349).

Следећи поступак представља употребу израза на циљном језику којим се упућује на изворну културу. Овом поступку одговара такозвани дослован превод. Изворна референца овде није очувана јер је изражена речима циљног језика, али је читаоцу и даље страна чиме је у преводу донекле и даље очувана егзотичност, односно *couleur locale*. То

није случај код поступка „неутралног објашњења“. Употребом неутралног термина из текста је потпуности уклоњена културна специфичност изворног текста.

Исти ефекат неутрализације постиже се и применом поступка „изостављања“ културноспецифичног елемента из изворног текста. Преводилац може оправдано да прибегне овом средству када процени да значење одређене КСЕ није од значаја за разумевање текста, а њено задржавање у тексту би омело читаоца услед предугог објашњења уз изворну референцу (Baker 1992, 40).

За разлику од неутралног објашњења и изостављања, приликом употребе поступка „културне супституције“ културни идентитет текста се мења. Под овим поступком подразумева се замена изворног културноспецифичног елемента речју или фразом специфичном за изворну културу која има сличну функцију и конотацију. Употребом овог поступка преводилац транспонује текст из једног културног оквира у други.

Имајући у виду степен удаљавања од изворне културе и опште текстуалне поступке, Олк поменуте поступке за преношење КСЕ даље класификује на следећи начин:

- претежна заступљеност поступака преузимања изворне референце и преузимања изворне референце уз експликацију одговара општем текстуалном поступку егзотизације;
- претежна заступљеност поступака преузимања изворне референце уз експликацију и објашњење, као и употреба израза на циљном језику који упућује на изворну културу, одговара општем текстуалном поступку појашњене егзотизације;
- претежна заступљеност поступака као што су употреба израза на циљном језику који упућује на изворну културу, неутрално објашњење и изостављање, одговара општем текстуалном поступку неутрализације;
- претежна заступљеност поступака неутралног објашњења, изостављања и културне супституције одговара општем текстуалном поступку културне трансплантације.

На основу упоредних анализа различитих таксономија, стратегија и поступака за преношење културноспецифичних елемената, можемо да закључимо да постоје многобројни примери термилошких преклапања који неретко доводе до конфузије. Тако поједини теоретичари користе различите термине да означе исти поступак (на пример

deletion/omission за поступак изостављања референце), односно исте термине да означе различите поступке, попут термина *naturalization* који код Њумарка означава поступак прилагођавања речи фонетским и морфолошким правилима циљног језика, док код Ајкселе овај поступак представља замену КСЕ аналогним појмом у циљној култури. Исти случај је и с поступком који Њумарк назива *transference*, Ајксела понављање, а Харви и Хигинс позајмљеница. У сва три случаја реч је преузимању изворног КСЕ у неизмењеном облику. До забуне може довести и употреба термина калк, дослован превод или Њумарков *through-translation*. Сви ови термини упућују на исказивање КСЕ речима из циљног језика, али се те речи и даље препознају као стране. Ипак, могу се издвојити бројни поступци који се садржајно поклапају у мањој или већој мери код многих аутора. Један од таквих поступака је такозвано *задржавање*. Поједини аутори (Olk 2013; Grit 2010; Ivir 1978) под овим подразумевају и пресликавање речи у изворном облику и транслитерацију/транскрипцију, док други аутори (Aixelá 2010; Newmark 1988) ове поступке раздвајају. У класификацијама готово свих аутора јављају се и опис, парафраза односно дефиниција као могући поступци за преношење КСЕ. Код појединих аутора (Grit 2010) ови поступци су обједињени у једној категорији, док се код других јављају засебно. Употреба *неутралног термина*, односно *замена аналогним термином*, као и *изостављање*, такође постоје у свим анализираним таксономијама.

Као што Олк примећује, креирање модела за анализу КСЕ у великој мери зависи од конкретне студије, другим речима ниједна класификације не може да буде универзална (Olk 2013, 348). Имајући то у виду неопходно је да се постојеће класификације добро проуче и прилагоде циљевима одређеног истраживања. Овим принципом ћемо се руководити приликом израде модела који ћемо користити у овом истраживању, а који ће бити детаљно описан у Поглављу 5.

3.4.

Фактори који утичу на избор преводачког поступка

Као што смо видели у претходном потпоглављу, постоје многобројне могућности за преношење културноспецифичних елемената из изворне културе при превођењу, што

доста говори о комплексности ове појаве. Стога је преводилац увек принуђен да доноси одлуке, а на те одлуке утичу многобројни фактори, од личних афинитета преводилаца, преко текстуалних фактора, до друштвених норми и правила.

Најсистематичнији приказ фактора који утичу на избор одређеног поступка дао је Хавијер Франко Ајксела. Он је факторе које могу утицати на ову одлуку разврстао у четири групе: 1) супратекстуални параметри, 2) текстуални параметри, 3) интратекстуални параметри и 4) природа КСЕ (Aixelá 2010, 203). У наставку ћемо детаљније изложити поменуте факторе полазећи од његове поделе коју ћемо допунити закључцима других аутора.

3.4.1.

Супратекстуални параметри

Под супратекстуалним параметрима Ајксела подразумева шире, друштвене услове у којима настаје превод, попут језичких и стилских конвенција које прописују националне институције које се баве језиком и књижевношћу, читалаца, политике издавачких кућа, али и социоекономских услова у којима преводиоци раде.

Конвенције и норме које владају у друштву, као што су начин на који се наводе страна имена, толеранција према употреби речи из страног језика, толеранција према интерференцији, свакако намећу преводиоцу одређена решења. Према Ивиру (2003, 123) поједини језици много лакше усвајају речи из страних језика, док их други знатно мање толеришу и инсистирају на одговарајућим домаћим решењима, или се евентуално служе калковима. С друге стране, одступање преводиоца од устаљених норми такође нам нешто може рећи о његовом односу према тексту који преводи. Као што смо могли да видимо у Поглављу 2, утицај ширег друштвеног контекста може се видети у тежњи преводиоца да се удаљи од изворног текста не би ли га прилагодио циљној публици, односно да задржи што више одлика изворног текста како би читаоцима приближио циљну културу.

Циљна публика, односно читаоци, такође могу да утичу на избор одређене стратегије. О томе је посебно писао Хрит, по коме преводилац доноси одлуку о примени одређене стратегије у зависности од нивоа знања читалаца. Тако ће преводилац давати предност очувању културноспецифичног елемента из изворне културе уколико је циљна

публика стручна, обавештена или заинтересована за изворну културу, док ће пре бирати аналогни или неутрални термин из циљне културе уколико се обраћа широкој публици с мало предзнања о изворној култури (Grit 2010, 191-193). До истог закључка долази и Њумарк који у свом приручнику саветује преводиоце да користе стратегију преузимања КСЕ у изворном облику уколико им је циљна публика образована и стручна, јер је неопходно да буду у стању да идентификују КСЕ из изворне културе (Newmark 1988, 100-101).

Поред публике и наручиоци превода могу да имају своје захтеве када је у питању опхођење према КСЕ из изворне културе. Тако поједини издавачи не дозвољавају употребу фуснота или навођење термина у изворном облику.

На самом крају, и социоекономски услови у којима преводилац ради утичу на његове изборе. Имајући у виду да је за превођење појединих културноспецифичних елемената понекад потребно уложити доста времена, очекивано је да висина хонорара и дужина рока за превод могу да имају утицаја. И формално образовање и искуство преводиоца може да игра значајну улогу – преводиоцу који се кроз студије и искуство упознао с циљном културом биће лакше да идентификује културолошке аспекте текста, него преводиоцу који тек започиње каријеру или је се са изворним језиком упознао у неформалним ситуацијама. Још један значајан фактор може да буде и однос преводиоца према циљном тексту. На пример, уколико преводилац текст који преводи сматра значајним и престижним, тежиће да у преводу у већој мери очува одлике изворног текста и културе и обрнуто (Lefevere 1992, 2).

3.4.2.

Текстуални параметри

Када су у питању текстуални параметри, Ајксела убраја медијум, постојеће преводе, канонизацију текста и слично.

На избор поступка ће свакако имати утицаја и то да ли је у питању драмски текст, филм или графичка новела у којима значајну улогу има и визуелни аспект, док ће преводиочева слобода у значајној мери бити ограничена. Тако ће се преводилац ређе одлучивати за супституцију или неки од поступака којима ће изворну референцу заменити

аналогним појмом специфичним за циљну културу, уколико се изворни културноспецифични елемент налази на слици, односно уколико је визуелно присутан. Исто тако ће избегавати дефиниције или описе у драмским текстовима јер их не може природно уклопити у текст (Grit 2010, 193). Услед просторне ограничености, овај поступак ће се ређе користити у преводима филмова, а исти случај је и са употребом фуснота, белешки ван текста и слично.

Ајксела не наводи врсту текста, односно регистар као фактор, будући да се превасходно бави књижевним преводом. Међутим, ова варијабла би такође могла да се урачуна у текстуалне параметре. Њумарк наводи бројне примере употребе различитих поступака у зависности од врсте текста. Тако се на пример културни еквивалент најчешће јавља у општим и пропагандним текстовима, као и у рекламама и драмама где је неопходно најједноставнијим средством, с најмање речи, постићи исти ефекат који изворни текст има на изворног примаоца (Newmark 1988, 83). С друге стране, у званичним и информативним текстовима треба користити поступке попут „признатог превода“, преузимања изворне референце у неизмењеном облику или функционалног еквивалента. Очување изворне референце је посебно битно у стручним текстовима, уџбеницима и приручницима како би читаоци били у стању да их идентификују, будући да им тај тип текстова најчешће служи као полазиште или референца за даље истраживање (*idem*, 101).

Врста текста се, међутим, код Ајкселе јавља као фактор када су у питању постојећи преводи. Наиме, постојећи преводи одређеног жанра, аутора или дела који су као такви признати у циљној култури и чине њен саставни део, такође могу ограничавати преводиоца и наметати одређена решења. Ајксела као пример наводи да ће имена ликова из Шекспирових дела, која су у постојећим преводима дословно преведена, бити у том облику преузета и у новијим преводима, иако овај поступак можда више није уобичајен за преношење конвенционалних имена (Aixelá 2010, 205).

На избор поступка такође може да утиче да ли је дело део канона или не. Тако ће преводилац тежити томе да у што већој мери очува одлике изворног дела и културе уколико преводи текст који има виши статус, односно уколико је реч о делу из канона. С друге стране, код популарних дела која нису део канона може доћи до сажимања и чак изостављања читавих делова изворног текста, уколико то намеће језички систем циљног језика (*idem*, 205).

3.4.3.

Природа културноспецифичних елемената

Поред супратекстуалних и текстуалних параметара, и сама природа културноспецифичног елемента може да наметне избор одређеног поступка. Уколико већ постоји устаљени превод КСЕ, он ће се углавном користити у новим преводима. Међутим, овде може доћи и до одступања од традиције како би се увела нова норма. Тако су на пример устаљени преводи за фламанске градове Антверпен и Хент били преузети из француског, па су се ови градови на српском наводили као Анверс и Ган. Данас се, међутим, за ове градове користе низоземски називи. Један од изузетака је град Бриж који се на низоземском назива Брухе, а чији се француски облик и даље задржао у српском језику.

Још један значајан фактор је транспарентност културноспецифичног елемента. Уколико се КСЕ састоји од генеричких, односно универзалних речи које су разумљиве и читаоцу превода, онда ће се такви КСЕ најчешће дословно преводити. То је најчешће случај с називима институција и организација, државних органа и слично. Међутим, у овом случају треба водити рачуна о семантичком фактору. Према Ивиру, дословни превод понекад може да блокира постојање идентичног термина с другим значењем у циљној култури (2003, 123). Тако се на пример енглески термин за средњошколску установу *high school* на српски не може превести дословно – „висока школа“, јер тај термин у српском језику означава високообразовну установу. Поред тога, Ивир скреће пажњу и на фонолошке и морфолошке одлике КСЕ и њихову улогу у одабиру поступка. Тако би комбинација одређених вокала или сугласника могла да блокира примену поступка транскрипције, јер таква комбинација није уобичајена у циљном језику. Ивир наводи пример енглеске речи *edge* која би се тешко транскрибовала на хрватски (2003, 122). Исто тако, сложенице или полусложенице ће се ређе позајмљивати у изворном или прилагођеном облику од једносложних речи.

Према Хлебецу контекст такође може да игра улогу при избору преводачког поступка. Понекад се из самог контекста може разумети значење одређене референце, па ју је у том случају довољно преузети у изворном облику, односно транскрибовати (Хлебец

2009, 116). Другим речима, глагол или придев уз именицу нам може помоћи да сместимо КСЕ у одређени семантички домен, као што на пример глаголи „јести“ или „пити“ наговештавају да је у питању храна, односно пиће.

Њумарк је довео у везу семантичко поље културноспецифичног елемента с преводилачким поступком. Тако се КСЕ из семантичког поља екологије и материјалне културе најчешће преузимају у изворном облику, уз евентуално додавање генеричке речи односно класификатора, док се називи институција, организација, државних органа, министарстава, углавном дословно преводе. Када су у питању називи музеја, опера, позоришта, они се подједнако преузимају у изворном облику и дословно преводе.

Идеолошки статус културноспецифичног елемента такође може да утиче на избор преводилачког поступка. Тако је могуће да одређен КСЕ постоји у обе културе, али да се његова употреба, друштвена вредност или конотативно значење разликује. Такође, идеолошки статус одређених КСЕ се с временом мења. Њумарк наводи примере попут „радничка класа“ и „пролетаријат“ чије се значење значајно изменило у Западној Европи (1988, 98-99). Тако се некада реч „пролетаријат“ користила углавном како би изазвала емотивни ефекат, док је данас у Западним демократијама, које углавном у први план стављају приватно власништво, нико више не може схватити озбиљно (*idem*). Ајксела наводи да овај фактор може да буде разлог преводиоачевог избора поступка брисања или одабира другачије стратегије од уобичајене за одређену врсту КСЕ, како би се избегла незгодна или редундантна преводилачка решења која би њиховим читаоцима можда била неприхватљива (Aixelá 2010, 206).

Посебну групу културноспецифичних елемената представљају и елементи у тексту који долазе из треће културе. Они су посебно интересантни јер се поставља питање у којој мери су познати и читаоцима изворног дела. Овде битну улогу игра блискост изворне, односно циљне културе и треће културе. Тако се може претпоставити да су КСЕ који долази из француске културе ближи фламанском читаоцу због блискости Француске са Белгијом у којој је француски језик дуго био једини званични језик, него читаоцу из Србије. Овај фактор ће посебно бити узет у обзир приликом издвајања КСЕ у анализираном корпусу.

Интратекстуални параметри

Начин на који ће се културноспецифични елемент пренети у преводу може да зависи и од његовог места и функције у тексту. Ивир истиче да одабир стратегије често зависи од преводиоачевог разумевања комуникативне функције елемента из изворне културе у одређеној ситуацији, односно контексту (2003, 119). Другим речима, преводилац процењује колико је битан семантички садржај КСЕ, то јест да ли има комуникативну вредност у датом контексту или се налази у позадини, у другом плану. Уколико КСЕ представља само декор у коме се одиграва радња, преводилац може да се определи да га замени неутралним елементом, или да га замени аналогним појмом из циљне културе. Преводилац то чини како не би оптеретио читаоца непотребним информацијама, односно да не би КСЕ беспотребно ставио у први план, услед чега би читаоцу промакла порука, а као последица тога комуникативни циљ би био промашен. Ивир ово илуструје примером у коме је енглеска робна кућа у синтагми *Woolworth glass* у преводу на хрватски замењена изразом „јефтине стаклене драгулије“ јер је преводилац проценио да је у датом контексту референцијална функција мање битна од конотативног значења (Ivir 2003, 120). С друге стране, преводилац може да процени да је у тексту фокус на културним одликама елемента, односно да је семантички садржај битан за разумевање текста и дате ситуације, те ће одабрати поступак којим ће пренети ове одлике у преводу, попут поступка задржавања у комбинацији са објашњењем у тексту или ван њега.

Други битан интратекстуални параметар је учесталост понављања КСЕ у тексту. Према Ајксели (2010, 207) што се неки елемент чешће јавља у тексту, постоји већа шанса да ће преводилац тежити томе да га очува у преводу. Поред тога, преводилац ће настојати да буде консеквантан у примени поступка приликом превођења елемената који се учестало јављају у тексту, односно да ће избор поступка зависити од тога како је исти елемент преведен раније у тексту.

Имајући у виду многобројне факторе који могу утицати на избор поступка на микро плану у односу на стратегије у глобалу, можемо да закључимо да су културноспецифични елементи изузетно комплексна појава, као и да истраживање и анализа истих није једноставна. Свесни смо да је немогуће истражити сваку од поменутих

варијабли у квантитативном смислу, те ћемо у овом истраживању издвојити само неколицину и то: друштвени контекст, временски период, преводиоца и семантичко поље и потпоље културноспецифичног елемента. У квалитативној анализи резултата моћи ћемо да се осврнемо и на остале факторе попут контекста односно комуникативне функције, фонолошких и морфолошких одлика, учесталости понављања елемента и слично. Поред тога, у одабиру корпуса покушали смо да уклонимо поједине варијабле као што је жанр, будући да су корпусом обухваћени само књижевни текстови, или пол преводиоца јер су сви преводиоци женског рода.

Пре него што почнемо са описом методе, у наредним поглављима прво ћемо се осврнути на поменуте варијабле. Почећемо с детаљним описом периода у коме су преводи објављени и даћемо приказ преводилачке активности с низоземског на српски језик. Поред тога, осврнућемо се и на биографије преводилаца и њихове улоге у промоцији низоземске књижевности у Србији.

4.

Холандска и фламанска књижевност у преводу на српски језик (1990-2014)²⁰

У овом поглављу даћемо кратак историјски приказ преводилачке праксе када је у питању превођење са низоземског на српски језик.²¹ Приказ података у овом поглављу заснован је на моделу који предлаже Пјента (Pięta 2016, 359-361), а који је изграђен око пет кључних питања, наиме: *када* је преведено, *шта* је преведено, *како* је преведено, *ко* је превео и *где* је преведено. Свако од ових питања праћено је потпитањем *зашто* се преводи. У првом делу поглавља осврнућемо се на прва четири питања, док ћемо у дискусији која следи покушати да објаснимо и повежемо резултате које смо добили овим

---

²⁰ Ово поглавље представља прилагођену и преведену верзију чланка Budimir B. "Peripheries in the Global System of Translation: A Case Study of Serbian Translations of Dutch Literature between 1991 and 2015." *Dutch Crossing* 44(2): 218-235.

²¹ Будући да се ово истраживање фокусира на период након распада Југославије 1990. године њиме су обухваћена само дела објављена на територији Србије и преведена на српски језик.

истраживањем, уз посебан осврт на две најзначајније варијабле за ово истраживање: друштвени контекст у коме се преводилачка пракса одвијала, и преводиоце као најважније актере у овој делатности.

Податке на којима је базирано ово истраживање сакупили смо из узајамног електронског каталога НБС. Приликом претраге података користили смо LO=DUT and LA=(SCC or SRP) AND PY=1990:2014 захтев за претраживање, где ознака LO означава језик оригинала, LA језик на ком је објављени текст написан, док ознака PY значи годину издања. Поред тога, у падајућем менију одабрали смо опцију „књиге“ за грађу коју ћемо претраживати. Сакупљени подаци потом су унети у ехел табелу и извршена је њихова провера, што је довело до тога да су поједине књиге уклоњене с листе јер се установило да ти наслови до данас још увек нису објављени односно да Народна библиотека не поседује ниједан примерак поменутих дела.

Приликом прикупљања података служили смо се следећим критеријумима: а) подаци укључују само текстове објављене у форми књиге, б) језик оригинала је низоземски, што значи да су текстови одабрани на основу језика, а не националности аутора (холандски и фламански аутори који су писали на латинском или енглеском нису узети у обзир), в) књиге су објављене на територији Србије, од стране српских издавачких кућа, имајући у виду да је 1991. Југославија престала да постоји, д) у податке су укључени и поновни преводи, као и реиздања, јер нам могу дати прецизнију слику о дистрибуцији и рецепцији превода. За класификацију дела према жанру користили смо Универзалну децималну класификацију (УДК), према којој су класификована издања у узајамној библиографско-каталошкој бази СОВИВ. На самом крају, све сакупљене податке упоредили смо с подацима у базама Холандског фонда за књижевност (*Nederlands Letterenfonds*) и Унескове базе превода (*Index Translationum*).

4.1.

Када је преведено?

Пре него што представимо податке које смо сакупили овим истраживањем, неопходно је сместити их у одговарајући контекст. Крај претходног миленијума

обележили су немири на политичкој сцени, као и грађански ратови који су довели до распада Југославије, али и до економске, научне и културне изолације Србије од остатка света. То је имало последице и по издавачку индустрију, па је у том периоду дошло до значајног пада броја објављених књига, како преводне тако и домаће књижевности. Међутим, средином деведесетих година број објављених књига у Србији почиње да расте, да би се до 2004. године готово удвостручио у поређењу с претходним периодом (Milunović 2006, 87).

До овог опоравка издавачке индустрије дошло је делом и због политичких промена које су се догодиле почетком новог миленијума, услед којих је и издавачка индустрија, као и сви остали аспекти друштвеног живота у Србији, прошла кроз транзицију. Транзиција у издавачкој индустрији посебно се огледала у промени власничке структуре издавачких кућа. Док су пре распада Југославије издавачке куће углавном биле у власништву државе, почетком 21. века издавачка индустрија пролази кроз процес приватизације. Према истраживању тржишта књига у Србији из 2006. године, 83,7% издавачких кућа долази из приватног сектора (*idem*, 86). Ова промена, као што ћемо видети у наставку, имаће утицаја на политику издавачких кућа приликом избора књига за превод.

Што се тиче културних веза између Србије и нисоземског говорног подручја, два су значајна догађаја која су делом довела до пораста броја превода с нисоземског на српски језик деведесетих година. И једна и друга појава резултат су промене у културној политици, посебно Холандије која је као један од циљева поставила појачану промоцију холандског језика и културе у свету. Први значајан догађај јесте отварање лектората за нисоземски језик на Филолошком факултету у Београду 1987. године, који је 2002. године прерастао у Групу за нисоземске студије. Оснивањем студија нисоземског језика стекли су се услови за учење језика у формалним околностима, као и за образовање првих стручњака за нисоземски језик, књижевности и културу. Други значајан догађај било је оснивање Холандског фонда за књижевност и преводилачку продукцију (*Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds*, или NLPVF)²² 1991. године, с циљем да промовише холандску књижевност у иностранству пружањем финансијске помоћи издавачима у

---

²² Године 2010. Холандски фонд за књижевност и преводилачку продукцију и Фонд за књижевност (*Fonds voor de Letteren*) спојени су у једну институцију, Холандски фонд за књижевност (*Nederlands Letterenfonds*).

иностраним, заинтересованим за издавање превода дела холандских аутора. Као што ћемо видети у наставку, оба догађаја имала су кључну улогу у преводилачкој активности с нисоземског језика у периоду од 1990. до 2014. године. Међутим, поред ове институције, значајна је била и помоћ Фламаниских институција, посебно Министарства фламанске заједнице (*Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap*) током деведесетих година, као и Фламаниског фонда за књижевност (*Het Vlaams Fonds voor de Letteren/Literatuur Vlaanderen*) након оснивања 1999. године.

4.2.

Шта је преведено?

У овом потпоглављу посебно ћемо се осврнути на два аспекта: а) жанр преведених дела и б) ауторе и наслове које су преведени на српски језик. Када је у питању жанр, покушаћемо да дамо одговор на два потпитања: а) који жанрови су се преводили са нисоземског на српски између 1990. и 2014. године, б) каква је њихова расподела у односу на 5 основних жанрова и то: фикцију, документарну књижевност, дечју књижевност, поезију и драму и в) који аутори и наслови су најзаступљенији у преводу на српски језик.

Према сакупљеним подацима за период између 1990. и 2014. године, у Србији је објављено 187 превода с нисоземског језика. Од тога броја 146 наслова су по први пут преведена на српски, док је код 6 наслова у питању нови превод. Осталих 35 превода су реиздања. На основу расподеле учесталости превода са нисоземског на српски у интервалима од 5 година, можемо да закључимо да је број објављених превода мањи у првој половини деценије, да би у другој половини знатно порастао. То се поклапа и са периодом значајних друштвених промена, попут распада Југославије 1991. и смене режима 2000. године (в. Табелу 4.1). Посебно се истиче период између 2005. и 2009. године када је објављено чак 46 превода с нисоземског језика. Овај тренд поклапа се са општим трендом на издавачком тржишту у Србији, будући да се у периоду након 2004. године број објављених књига у Србији удвостручио у поређењу с периодом друге половине деведесетих (Milunović 2006,87). Међутим, овај раст се може објаснити ако

погледамо учесталост превода према жанровима (Табела 4.2). Наиме, у периоду између 2005. и 2009. године приметан је значајан пораст броја књига у категорији дечје и омладинске књижевности (око 37%). Даљом анализом открићемо да се од 17 наслова из ове категорије код чак 6 (око 35%) ради о преводу књига из серије сликовница Дика Бруне Мифи (*Nijntje*), а 4 наслова су преводи књига из изузетно популарне серије „Како преживети“ (*Hoe overleef ik*) Франсин Омен (Francine Oomen).

Табела 4.1. Учесталост превода са нисоземског на српски у интервалима од 5 година.

	Наслови преведени први пут	Поновни преводи	Реиздања	Укупно
1990–1994	19	-	5	24
1995–1999	35	-	5	40
2000–2004	15	-	0	15
2005–2009	46	2	9	61
2010–2014	31	4	16	47

Што се тиче жанровске разноврсности, око 51% свих превода за нисоземског на српски припада жанру фикције. Међутим, ако погледамо заступљеност превода према жанру, можемо да запазимо интересантан тренд. Наиме, подаци показују пад броја објављених превода у жанру фикције у периоду након 2000. у односу на деведесете године, док је број превода наслова из жанра документарне књижевности у порасту (Табела 4.2). Ипак, ове резултате треба узети са задршком због неподударња између класификација у базама СОВИВ и Холандског фонда за књижевност. На пример, два наслова из периода између 2011. и 2014. су у бази СОВИВ категорисана као фикција, док

су у бази Холандског фонда за књижевност заведена као документарна књижевност. Имајући то у виду, ови резултати би могли да се протумаче и другачије.

Табела 4.2. Учесталост превода са низоземског на српски према жанру у интервалима од 5 година.

	Фикција		Документарна литература		Дечја и омладинска књижевност		Поезија		Драма	
	Број	Процент	Број	Процент	Број	Процент	Број	Процент	Број	Процент
1990–1994	17	89,6%	1	5,3%	0	-	1	5,3%	0	-
1995–1999	25	71,4%	1	2,9%	2	5,7%	5	14,3%	2	5,7%
2000–2004	7	46,7%	7	46,7%	0	-	1	6,6%	0	-
2005–2009	14	30,4%	13	28,3%	17	36,9%	2	4,4%	0	-
2010–2014	11	35,6%	13	41,9%	5	16,1%	1	3,2%	1	3,2%
Укупно	74	50,7%	35	23,9%	24	16,4%	10	6,9%	3	2,1%

Када је у питању документарна књижевност, наслови су пронађени у 6 од 10 класа према Универзалној децималној класификацији. Већина издања припада класи Филозофије и Психологије (12), затим Друштвене науке (10) и Примењене науке (7). Ако погледамо поткласе, највише издања долази из области Езотерије (9), Медицинске науке (3), Политике (3), Образовања (2), Социјалне заштите (2). Поред тога, по једно издање се може наћи у категоријама Етика, Пољопривреда, Биологија човека, Лепо понашање, Односи са јавношћу. Међутим, треба напоменути да се тако велики број објављених

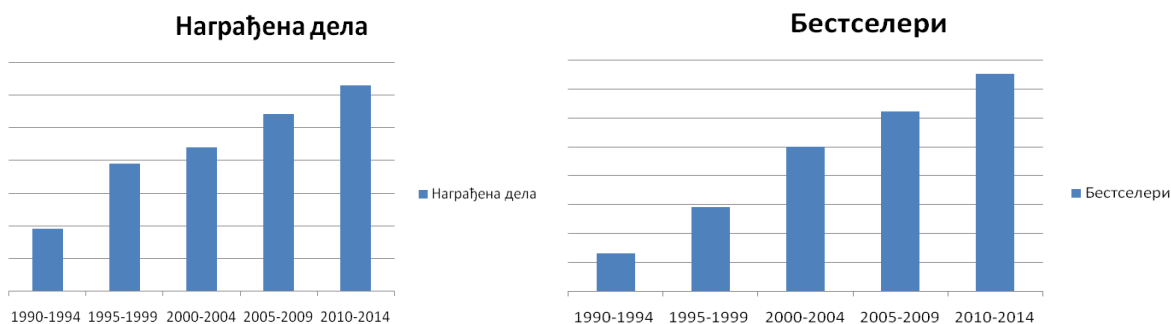
наслова из категорије Езотерије може приписати само једном аутору, холандском мистичару и оснивачу Међународне школе златног ружиног крста (*Lectorium Rosicrucianum*) Јану ван Рејкенборху (Jan van Rijckenborgh). То би свакако могла да буде интересантна тема за будућа истраживања.

Поред жанра, други битан аспект који смо обухватили овим истраживањем су аутори и наслови који су се преводили на српски. Овде смо се посебно осврнули на два специфичнија потпитања: а) који аутори су се најчешће преводили на српски језик и б) какав је њихов профил. Код овог аспекта ограничили смо наше истраживање само на категорију фикције, имајући у виду доступност података и временска ограничења.

Када је реч о категорији фикције, у периоду између 1990. и 2014. године преведена су дела 50 аутора који су писали на низоземском језику, што у просеку износи око 1,5 наслов по аутору. Фламмански аутор Хуго Клаус (Hugo Claus) заступљен је са највише наслова (10), а прате га холандски аутори Сејс Нотебом (Cees Nooteboom) са 5 и Адријан ван Дис (Adriaan van Dis) и Иво Михилс (Ivo Michiels) са по 4 наслова. Хари Мулиш (Harry Mulisch) заступљен је са 3 наслова, док је са по 2 наслова присутно 8 аутора попут Хеле Хасе (Hella Haase), Јеруна Брауерса (Jeroen Brouwers) и Хуберта Лампоа (Hubert Lampo). Код остала 34 аутора објављен је само један наслов. Дакле, аутори који су представљени само са једним делом чине скоро половину свих преведених књига са низоземског језика у категорији фикције. Такође, значајан је податак да је чак 6 од 10 преведених наслова (60%) Хуга Клауса и 3 од 5 наслова (60%) Сејса Нотебома објављено у периоду између 1990. и 2000. године, као и сва дела Адријана ван Диса, Харија Мулиша и Ива Михилса. Као што ћемо видети у наставку, у том периоду су преводиоци имали више утицаја на избор наслова који ће се преводити и често су имали улогу иницијатора. Након 2000. године Клаус и Нотебом заступљени су са 3, односно 2 превода, а само три аутора доживела су превод другог наслова. Велика већина аутора у периоду након 2000. године, њих 23, присутна су са само једним преводом на српски језик.

Ако погледамо профил аутора који су објављивани у Србији у периоду 1990–2014. године, може се приметити промена интересовања издавача када је у питању овај критеријум. Док су се до 2000. година углавном преводила дела канонизованих аутора попут Хуга Клауса, Харија Мулиша или Иве Михилса, након тог периода издавачи се постепено окрећу ка савременим насловима који освајају међународне књижевне награде

или који се налазе на листама бестселера (Графикон 4.1). Дакле, у питању су аутори који су се пробали на међународној сцени, пре свега англосаксонској и о чијем квалитету ће тек пресудити време. Тако од 2000. године доминирају аутори млађе генерације попут Роберта Вајшеа (Robert Vuijsje) и популарни аутори бестселера попут Клуна (Kluun) и Хелен ван Ројен (Helen van Royen). Поред тога, приметно је и интересовање за алохтоне/мигрантске ауторе попут Кадера Абдолаха, Хафида Буазу (Hafid Bouazza), Родана Ал Галидија и друге, као и заокрет ка рецентним и савременим делима. Резултати анализе временског периода између објављивања изворног дела и превода на српски у складу су са оваквим закључком. Док медијан за ову вредност током деведесетих година износи 21 годину, у периоду између 2000. и 2010. године временски период између објављивања изворног дела и превода на српски у просеку износи 6 година.

Графикон 4.1. Заступљеност бестселера и награђиваних наслова у интервалима од 5 година.

Још један занимљив аспект када је реч о профилу аутора јесте однос холандских и фламанских аутора у целокупној продукцији. И у овом погледу може се запазити интересантна промена. У периоду између 1990. и 2014. године у жанру фикције, поезије и драме укупно је објављено 42 наслова 29 холандских аутора, наспрам 38 наслова 21 фламанског аутора. Поред тога, објављене су и три збирке посвећене фламанској прози, поезији и списатељицама. Дакле, уопштено гледано однос између холандских и фламанских наслова у овим жанровима је уједначен, док је број аутора који долазе из

Холандије знатно већи. Међутим, однос броја објављених наслова холандских и фламанских аутора у интервалима од пет година открива нам занимљив тренд. Као што можемо да видимо у Графикону 4.2. док су током деведесетих година фламански аутори имали благу предност у односу на холандске, то се мења након 2000. године када холандски аутори постају значајно доминантнији, при чему је број објављених наслова холандских и фламанских аутора посебно био неравномерно распоређен у периоду између 2005. и 2009. године, када је преведено 19 наслова холандских аутора, наспрам само 6 наслова фламанских писаца.

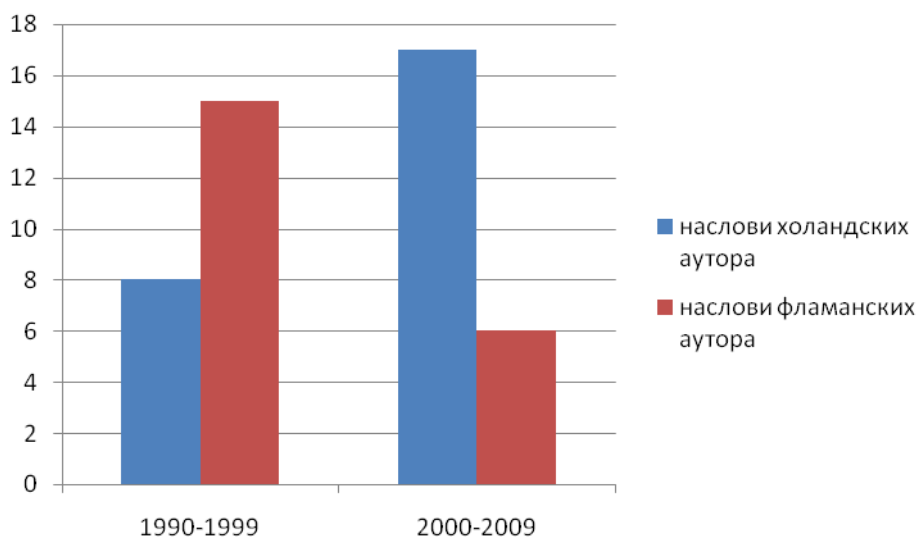
Графикон 4.2. Однос учешћа наслова холандских и фламанских аутора у интервалима од 5 година.

Већа заступљеност фламанских аутора у односу на холандске током деведесетих година посебно је интересантна ако се сагледа са финансијског аспекта. Док су Холанђани 1991. основали Холандски фонд за књижевност и преводилачку продукцију који је имао за циљ да промовише холандску књижевност у иностранству, фламанска заједница у Белгији у то време није имала сличну институцију. Фламански пандан Холандском фонду основан је тек 1999. године. Према подацима доступним у бази Холандског фонда, као и онима наведеним на самим издањима које смо анализирали (корице, импресум и слично), од 27

фламанских наслова само је 5 финансирао Министарство фламанске заједнице, док код осталих наслова не постоје информације о евентуалној финансијској помоћи. Са друге стране, већина издања холандских аутора су објављена уз финансијску подршку Холандског фонда.

Могуће објашњење можемо потражити у профилу преводаца. Наиме, већина превода фламанских аутора објављена је у оквиру едиције „Низоземска књижевност у преводу“ при издавачкој кући Прометеј коју је уређивао преводац Ивана Шћепановић.

Као најпродуктивнији преводац с низоземског језика, посебно током деведесетих година, Шћепановић је у периоду између 1990. и 2009. године превела укупно 46 наслова, од тога 24 наслова холандских аутора и 22 наслова фламанских аутора. Дакле, однос једних и других је равномеран. Међутим, може се уочити значајна разлика уколико ове податке анализирамо по деценијама. Током деведесетих година Шћепановић је превела 17 наслова фламанских аутора, наспрам 8 наслова холандских. Међутим, овај однос се драстично мења у периоду од 2000. године када је превела само 6 наслова фламанских аутора, у поређењу са чак 15 наслова аутора из Холандије (в. Графикон 4.3).

Графикон 4.3. Однос учесталости превода холандских и фламанских аутора Иване Шћепановић у периоду деведесетих и након 2000.

Дакле, уколико имамо у виду какву је улогу Ивана Шћепановић имала у процесу селекције током деведесетих година, а о чему ће бити више речи у потпоглављу 4.5, можемо да закључимо да је један од фактора који је допринео већој заступљености фламанских аутора током деведесетих година управо преводилац.

4.3.

Како је преведено?

Како бисмо дали одговор на ово питање, неопходно је анализирати саме текстове. Тиме ћемо се опширније бавити у поглављу које се бави резултатима анализе превода КСЕ у изабраном корпусу. У том прегледу фокусираћемо се на једно потпитање: у којој мери су преводи са низоземског директни, односно индиректни.

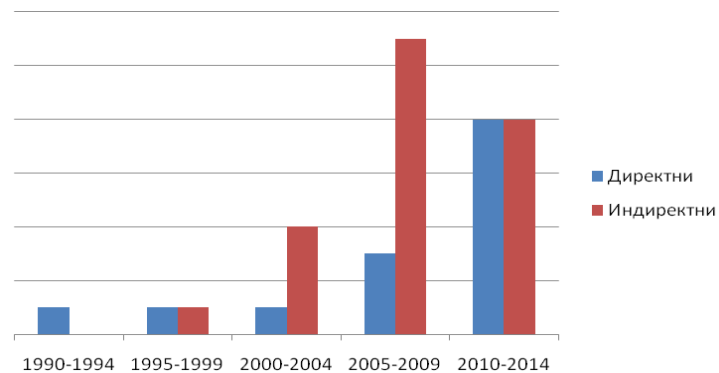
Као што смо поменули у уводу у ово поглавље, од деведесетих година прошлог века долази до пораста броја директних превода с низоземског на српски језик. Ова појава није специфична само за преводе с низоземског на српски, већ се може запазити и код других (семи)периферних језика, попут превода са српског на турски (в. Марinković 2010,10) или пољског на португалски (в. Pięta 2016, 363-364).

Према подацима сакупљеним из базе СОВИВ, 68,3% књига објављених у периоду између 1990. и 2014. године преведено је директно са низоземског језика, док је 31,7% преведено преко посредничког језика. Степен директности превода значајно расте ако засебно посматрамо фикцију и документарну литературу. Чак око 90% објављених наслова из жанра фикције преведено је директно са низоземског језика, док је у жанру документарне литературе тај проценат знатно нижи и износи око 37%. Међутим, ако погледамо учесталост превода према степену директности, можемо да уочимо занимљив тренд када су у питању преводи из жанра документарне литературе, посебно у периоду између 2010. и 2014. године (Графикон 4.4). Једно од објашњења за пораст директних превода у жанру документарне литературе може да буде и чињеница да су чак три

некадашња студента Групе за недерландистику од 2005. године објавили своје прве преводе. Поред тога, три најпродуктивнија преводиоца са низоземског језика такође су у том периоду почели чешће да преводе дела из овог жанра. Са друге стране, занимљиво је да је у истом периоду број индиректних превода у жанру фикције благо порастао (Графикон 4.5), као и у жанру дечје и омладинске књижевности (Графикон 4.6).

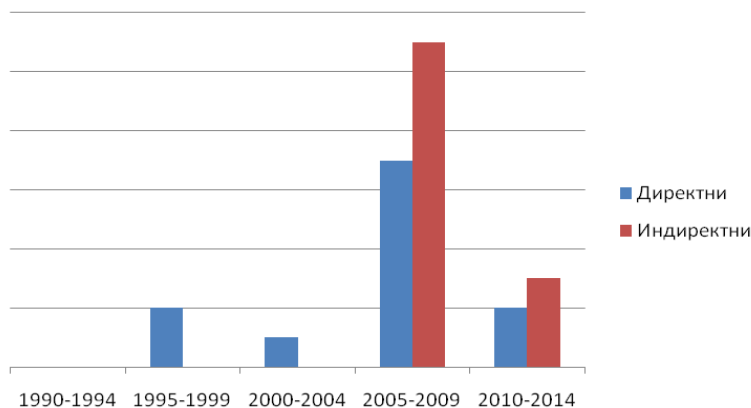

Графикон 4.4. Однос учесталости директних и индиректних превода с низоземског у жанру фикције.

Графикон 4.5. Однос учесталости директних и индиректних превода с низоземског у жанру документарне литературе.

Графикон 4.6. Однос учесталости директних и индијектних превода са низоземског у жанру дечје и омладинске књижевности.

Што се тиче посредничког језика, већина превода преведена је преко немачког језика (18), 13 наслова преведено је преко енглеског, док су само 3 дела преведена преко француског. У категорији фикције, доминантан језик је енглески (6), док се немачки као посреднички језик много чешће јавља у категорији документарне литературе и дечје и омладинске књижевности. Међутим, треба напоменути да је код већине индијектних превода са немачког у категорији документарне литературе у питању превод једног аутора, раније поменутог Јана ван Рејкенборха (9). Истовремено, приметан је постепени раст броја превода са енглеског језика што је у складу с глобалним трендом у издавачкој индустрији у којој енглески све више преузима примат (в. Neilbron 2000,14).

Поред тога, још једна занимљива појава је скривање података о језику с ког је дело преведено. Приметно је да поједини издавачи на насловној страни или у импресуму не наводе с ког језика је дело преведено. Понекад је наведен наслов оригинала на низоземском, енглеском или немачком, али изнад имена преводиоца није експлицитно наведено с ког језика је дело преведено, па се о томе може донети само претпоставка. Занимљиво је да је сличан тренд уочен и код превода пољске књижевности на португалски језик (Pięta 2016, 363). Према Пјенти ова пракса се може приписати чињеници да је за португалски књижевни систем карактеристична нетолеранција према индијектним преводима (*idem*). Међутим, неопходно је спровести даља истраживања преводне књижевности како би се утврдило да ли је ово случај и у Србији.

На самом крају, осврнули смо се и на употребу различитих средстава којима се преводиоци служе када преводе с такозваних (семи)периферних језика. Наиме у истраживању преводилачке активности међу (семи)периферним језицима, показало се да преводиоци неретко консултују постојеће преводе на другим, пре свега централним језицима када им је потребна помоћ (Zlatnar Moe, Mikolič Južnić, and Žigon 2015, 61-61). Ово су потврдила и два преводиоца с низоземског језика и то Ивана Шћепановић и Оливера Петровић ван дер Леу које су учествовале у анкети о употреби помоћних средстава приликом превођења, а која је организована за потребе овог истраживања. Поред тога што употребљавају двојезичне речнике између низоземског и других језика, пре свега енглеског, немачког и француског, како би дошли до превода проблематичних појмова и фраза, поменути преводиоци су навели да су користили и преводе дела на друге светске језике, уколико су исти постојали. Међутим, постојећи преводи им нису увек били од помоћи. Тако Шћепановић наводи да су понекад проблематични делови из изворног дела били изостављени у преводу који је консултовала или их није разумела ни на другом језику.

Употреба постојећих превода, али и осталих помоћних средстава један је од начина на који централни језици могу да утичу на преводе са (семипериферних) језика. Ову појаву би свакако било занимљиво истражити у будућим истраживањима.

4.4.

Где је преведено?

У овом потпоглављу осврнућемо се на два специфичнија питања: а) које издавачке куће су објављивале низоземске преводе, б) какав је њихов профил.

Анализа сакупљених података дала нам је две различите слике. У периоду између 1990. и 2014. године преводе с низоземског језика објавиле су укупно 53 различите издавачке куће. У категорији фикције 24 издавачке куће објавиле су 74 различита наслова, што у просеку износи 3,1 књига по издавачу. Са друге стране, 22 издавачке куће објавиле су укупно 35 наслова у категорији документарне литературе, односно једна издавачка кућа је у просеку објавила 1,4 наслова у датом периоду. Када се погледа просечан број

објављених наслова по издавачу у интервалу од 5 година, може се запазити још занимљивији тренд (Табела 4.3). Када је у питању фикција, учесталост издања по издавачкој кући је равномерна, са изузетком периода између 1995. и 1999. године. До објашњења за ово одступање можемо доћи уколико погледамо ко су били издавачи у том периоду. Најпродуктивнија издавачка кућа у категорији фикције је Прометеј из Новог Сада с 33 објављена превода с низоземског језика у периоду 1990–2014, док следи ЛутЕразмо са 9 наслова у истом периоду. Ове две издавачке куће су, дакле, објавиле око 57% свих превода с низоземског језика у датом периоду. Међутим, не само што су већину превода објавили током деведесетих година, већ је у периоду између 1996. и 2000. године из ове две издавачке куће изашло чак 94,44% свих превода с низоземског објављених у Србији у том периоду. Ипак, продуктивност из деведесетих година није се наставила и након 2000. године, када полако почињу да нестају с тржишта. Од 2000. године издавачка кућа ЛутЕразмо објавила је само један превод с низоземског језика, док је Прометеј остао активан до 2005. године, да би након тога ова издавачка кућа објавила само један превод с низоземског језика.

Док су током деведесетих година поменути издавачи били доминантни на тржишту када је реч о преводима с низоземског језика, од 2000. године на сцену ступају друге издавачке куће. Од 2005. године најпродуктивнији издавач је београдска Лагуна са 7 објављених превода с низоземског језика, а прате је Архипелаг и Завет са 3 односно 2 превода. Што се тиче осталих издавачких кућа, оне су углавном издале по један наслов с низоземског.

Табела 4.3. Просечан број објављених наслова по издавачу у периоду између 1990. и 2014. године у интервалима од 5 година.

	Фикција	Документарна литература
1990–1994	2,4	1
1995–1999	5	1

2000–2004	1,8	1,4
2005–2009	1,6	2,2
2010–2014	1,6	1,2

Како бисмо утврдили профил издавача, анализирали смо одељак „О нама“ на званичним сајтовима издавача, при чему смо посебну пажњу посветили њиховој мисији. Издаваче смо категорисали као „мале/средње издаваче“ и „велике издаваче“ у зависности од њихове оријентације ка комерцијалним, односно књижевним и културним вредностима (в. Van Es and Neilbron 2015, 301). Тако су на пример издавачи који у описима своје делатности користе кључне речи попут „велики тираж“, „бестселер“ или „широка читалачка публика“ класификовани као „велики“, комерцијални издавачи. Са друге стране, издавачке куће код којих су у фокусу кључне речи попут „квалитет дела“, „решење кризе у култури“ или „ретке и необичне књиге“ припадају категорији „малих/средњих“, независних издавача.

Анализом података дошли смо до закључка да су три четвртине објављених превода с нисоземског (75,64%) објавили мали издавачи. Међутим, од 2004. године може се запазити веће присуство великих издавачких кућа оријентисаних на профит, попут Лагуне. Тако су велики, комерцијални издавачи објавили 52% свих превода из жанра фикције с нисоземског језика у периоду између 2004. и 2014. године.

Када је реч о категорији документарне литературе, око 64% свих преведених наслова издале су мале, специјализоване издавачке куће (47%) односно институције (17%).

4.5.

Ко је превео?

Једна од кључних варијабли у овом истраживању свакако су преводиоци који заузимају централно место у преводилачком процесу, посебно када су у питању (семи)периферни језици. Имајући то у виду, у овом потпоглављу осврнућемо се на три

потпитања: а) ко су били преводиоци са низоземског језика, б) какав је њихов профил и в) каква је њихова улога у целокупном процесу настанка превода једне књиге.

Према сакупљеним подацима, у периоду између 1990. и 2014. године, 47 преводиоца превело је најмање једно дело с низоземског језика, од тога је 17 преводилаца било активно у жанру фикције, 25 је превело најмање једно дело из жанра документарне литературе, њих 8 је преводило дечју и омладинску књижевност, док су 3 преводиоца превела збирку поезије, односно драму. Поред тога, 7 објављених превода резултат су сарадње најмање два преводиоца. Најпродуктивнији преводилац с низоземског језика је Ивана Шћепановић с 50 наслова, затим Јелица Новаковић-Лопушина с 20 и Оливера Петровић ван дер Леу с 12 превода.

Када је реч о жанру књижевне фикције, 17 преводилаца превело је 74 књиге, односно у просеку 4,4 књига по преводиоцу. Међутим, поменута три најпродуктивнија преводиоца заслужна су за чак 80,76% свих преведених дела у овом жанру. Са друге стране, у категорији документарне литературе ситуација је потпуно другачија – 35 наслова превело је 25 преводиоца, односно у просеку 1,4 књиге по преводиоцу. У овој категорији само два преводиоца, Оливера Петровић ван дер Леу и Јелица Новаковић-Лопушина, превеле су 2 наслова. Остала 23 преводиоца заслужна су за само један наслов.

Имајући у виду горепоменуте податке, у наставку овог потпоглавља фокусираћемо се на три најпродуктивнија преводиоца, који су уједно и предмет овог истраживања. О Ивани Шћепановић и Оливери Петровић ван дер Леу немамо на располагању много биографских и библиографских информација, док се подаци о раду Јелице Новаковић-Лопушине могу пронаћи у многобројним изворима.

Најпродуктивнији преводилац, Ивана Шћепановић студирала је енглески језик и књижевност на Филолошком факултету у Београду. Према подацима с њеног профила на сајту Фламманског фонда за књижевност (*Flanders Literature*), радни век је провела као лектор и преводилац у једној од најугледнијих издавачких кућа у бившој Југославији, Народној књизи. Према подацима из базе података СОВИВ, превела је око 100 наслова разних жанрова (између осталог фикцију, документарну литературу, поезију) са енглеског, италијанског, руског и шпанског на српски језик, пре него што је почела да учи низоземски језик. Шћепановић је била једна од првих студенткиња низоземског језика при тек основаном Лекторату за низоземски језик на Филолошком факултету у Београду, који

је држала Јелица Новаковић-Лопушина (Новаковић-Лопушина 1997, 301). Поред тога, низоземски језик је усавршавала и на летњој школи низоземског језика у Белгији, где је по својим речима открила фламанског писца Хуга Клауса који представља најзначајнији део њеног преводилачког опуса (Бојана Будимир, лични интервју с преводиоцем, 13. новембар 2014.). Поред Клауса, на поменутиим летњим школама у Белгији заинтересовала се за фламанску књижевност и фламанске ауторе, што се касније могло видети и у њеном избору аутора које ће преводити, посебно током деведесетих година.

Са друге стране, Оливера Петровић ван дер Леу по занимању је филозоф. Након што је дипломирала филозофију на Филозофском факултету у Београду почела је да ради као професор филозофије и да преводи текстове немачких филозофа на српскохрватски језик. Низоземски језик почела је да учи самостално из уџбеника и уз помоћ енглеских и немачких речника, да би га даље усавршавала на курсу низоземског језика при поменутом Лекторату.

И на крају, Јелица Новаковић-Лопушина похађала је основну и средњу школу у Холандији где је и научила језик. По повратку у Београд уписала је немачки језик на Филолошком факултету у Београду, где је по завршетку студија остала да ради као лектор за немачки језик. Током своје академске каријере Новаковић-Лопушина посебно се фокусира на откривање културних веза и размене између Низоземља и Србије (Nederlands Letterenfonds 2014, 58).

Међутим, поменути преводиоци су поред преводилачке имале и многе друге улоге које су директно утицале на њихову продуктивност. Пре свега, Новаковић-Лопушина основала је 1987. први Лекторат за низоземски језик у овом делу Европе при Филолошком факултету у Београду, који је 2002. прерастао у Групу за низоземске студије. Тиме је Новаковић-Лопушина директно заслужна за образовање првих преводилаца с низоземског језика. Према подацима са званичног сајта Групе за низоземске студије, Новаковић-Лопушина се током своје академске каријере у научно-истраживачком раду бавила низоземским језиком, али и културним везама и између Низоземља и Србије, те је 1994. година одбранила први магистарски рад из домена недерландистике на Балкану, да би четири године касније, 1998. године, докторирала на теми „Југоисточна Европа у низоземским изворима од средњег века до 1918“. Осим тога, написала је прву граматику низоземског језика на овим просторима, у издању Завода за уџбенике, као и први српско-

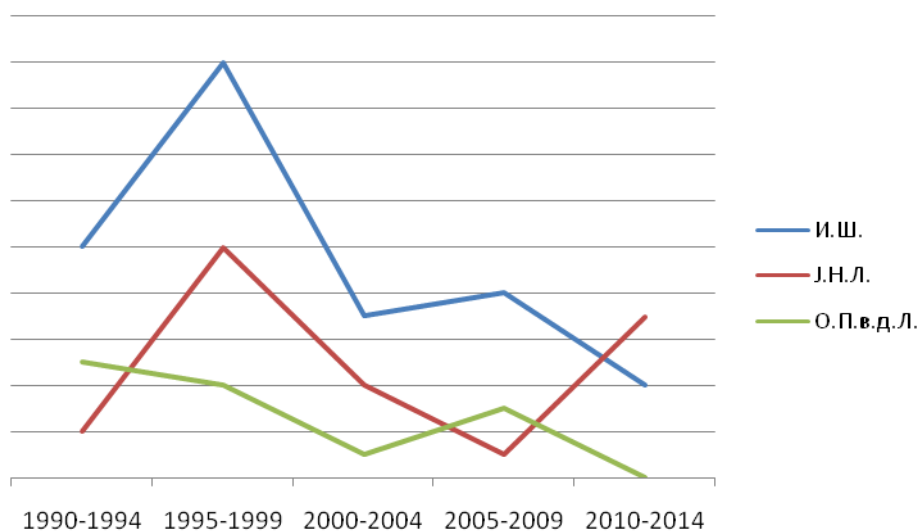
холандски двосмерни речник, а саставила је и прву антологију холандске и фламанске поезије и прозе чиме је српској публици представила многобројне ауторе са тог подручја.

Новаковић-Лопушина је и један од оснивача годишњака посвећеног холандској и фламанској књижевности, *Еразмо*, који је доживео своје прво издање 1992. године. Од оснивања је главни уредник часописа, док је током деведесетих година Ивана Шћепановић била заменик уредника. Овај годишњак био је један од најзначајнијих посредника између иницијалног превода текста и његовог објављивања у форми књиге. Чак 20 одломака и читавих текстова који су првобитно објављени у *Еразму* касније су објављени у форми књиге, док је код 8 аутора првобитно објављених у Годишњаку неки од издавача објавио превод неког другог дела тог аутора (Šimonja 2015, 151-152).

Са друге стране, Шћепановић и Петровић ван дер Леу покренуле су 1994. године едицију „Низоземска књижевност у преводу“ при издавачкој кући Прометеј из Новог Сада. Током деведесетих година, ова два преводиоца смењивали су се као уредници ове едиције. Према Петровић ван дер Леу, ова едиција резултат је њеног договора са издавачем који је желео да за њега преведе књигу о односима с јавношћу. Петровић ван дер Леу је прихватила овај превод, али под условом да Прометеј заузврат изда и њен превод холандског аутора Јеруна Браурерса (Бојана Будимир, лични интервју с преводиоцем, 18.06.2018). Издавач је прихватио ову понуду и тако је настала едиција у оквиру које је објављен 31 превод с низоземског језика, уз три антологије фламанских новела, поезије, као и дела фламанских списатељица. Истовремено, Новаковић-Лопушина је постала уредник при издавачкој кући ЛутЕразмо, која је објавила 9 од њених 12 превода током деведесетих година прошлог века.

Имајући у виду ове податке, не треба да чуди да су деведесете године биле најпродуктивније године за Шћепановић (И.Ш) и Петровић ван дер Леу (О.П.в.д.Л), а посебно период између 1995. и 1999. године (в. Графикон 4.7). Након тог периода, продуктивност ова два преводиоца постепено опада, осим благог пораста у броју преведених наслова између 2005. и 2010. године. Међутим, то није случај и с трећим преводиоцем, Новаковић-Лопушина (Ј.Н.Л), чија је продуктивност у порасту од 2005. године. Једно од могућих објашњења јесте чињеница да од деведесетих година и Шћепановић и Петровић ван дер Леу живе у иностранству. Као што смо поменули у потпоглављима 4.1 и 4.4, издавачко тржиште у Србији прошло је кроз темељне промене

деведесетих година, што је резултирало појавом нових актера на сцени. Будући да поменути преводиоци нису више били у земљи, имале су мање шансе да остваре контакте с новим издавачким кућама. Још један фактор је и финансијске природе. Према речима Ван дер Леу, код ње је до смањења преводилачке активност дошло, између осталог, и због чињеница да је у том периоду била принуђена да има стално запослење.

Графикон 4.7. Продуктивност преводилаца у периоду између 1990. и 2014. године у интервалима од пет година.

На самом крају можемо да закључимо да су први преводиоци који су преводили директно с низоземског језика језик углавном учили у неформалним условима, на пример током живота у Холандији или Фландрији, затим да је низоземски њихов други или чак трећи страни језик. Ово је у складу са закључцима Zlatnar Мое, Mikolič Južnić и Žigon (2015, 62) о профилу преводилаца с периферних језика. Поред тога, превођење за већину њих није примарни извор прихода, већ најчешће имају главно занимање, док је превођење споредна активност. Уз то, преводиоци с периферних језика имају значајан утицај на селекцију дела која ће се преводити, као и на промоцију књижевности (семи)периферних језика (в. Vroomans 2012, 265-271).

4.6.

Дискусија

Анализом података о друштвеним околностима, жанровима, профили аутора и издавача, као и о самим преводиоцима из претходних потпоглавља могу се уочити значајне разлике између два периода, периода деведесетих и периода након 2000.

Прва разлика тиче се жанра. Иако је већина преведених наслова из категорије фикције (51%), уочљива је постепена промена у односу броја објављених књига из категорије фикције и документарне литературе у корист ове друге након 2000. године. Ови подаци су изузетно интересантни, и поставља се питање да ли се овакав тренд може уочити и код других језичких комбинација. Међутим, већина студија које се баве преводима између (семи)периферних језика ограничене су на категорију фикције, поезије, драме и дечје и омладинске књижевности, те нам недостају подаци који би могли да потврде или оповргну овај закључак. Међутим, ако погледамо податке о броју наслова за која су добијена финансијска средства за објављивање превода холандских аутора од Холандског фонда за књижевност (Табела 4.4), а који се могу преузети из њихових годишњих извештаја, можемо да закључимо да је број додељених средстава за наслове из категорије документарне литературе у порасту од 2003. године, у поређењу са деведесетим годинама када је овај број износио између 24 и 30 наслова годишње (Nederlands Letterenfonds 2001, 21). Ови подаци нам говоре да постоји све веће интересовање издавача за холандске ауторе који се баве жанром документарне литературе, не само у Србији већ и у остатку света. Међутим, да бисмо утврдили да ли је овај тренд карактеристичан и за друге језике, неопходно је спровести додатна истраживања. Ипак, пораст у броју наслова који су добили средства од Холандског фонда не може да нам понуди објашњење и за пораст броја објављених превода документарне литературе с низоземског језика у Србији, будући да су само два превода објављена уз финансијску подршку Холандског фонда и то након 2010. године.

Табела 4.4. Број наслова који су добили средства од Холандског фонда за књижевност.

	Фикција	Документарна литература		Фикција	Документарна литература
1998	25	-	2007	70	97
1999	20	-	2008	59	90
2000	37	105	2009	-	-
2001	26	110	2010	-	-
2002	34	115	2011	-	-
2003	42	115	2012	96	141
2004	-	-	2013	76	136
2005	63	-	2014	84	117
2006	50	118 ²³			

Друга значајна промена тиче се критеријума за селекцију аутора у категорији фикције. Један од значајних фактора јесте статус односно позиција аутора како у земљи порекла, тако и на међународној сцени. Иако је током деведесетих година српска читалачка публика имала прилику да упозна поједине канонизоване холандске и

23. Укључујући дечју и омладинску књижевност.

фламманске ауторе, попут Хуга Клауса, Сејса Нотебома, Андријана ван Диса, Ива Михилса и осталих, путем неколицине преведених наслова сваког од њих, ниједан од ових аутора није успео да се наметне српским читаоцима у периоду након 2000. године. Истовремено, у том периоду то није пошло за руком ниједном другом аутору, будући да је већина њих (26/31) представљена само с једним насловом, односно највише два. Након 2000. године приметан је помак ка савременим ауторима бестселера и пре свега међународно награђиваних дела. Ова промена је у директној вези с друге две промене до којих је дошло у истом периоду. Једна од њих тиче се улоге преводилаца у процесу селекције дела. Као што смо видели у потпоглављу 4.5, три најзначајнија преводиоца с нисоземског језика имала су неколико улога у процесу културне медијације током деведесетих година које су директно утицале и на њихову продуктивност: уредник годишњака *Еразмо*, уредник едиције при издавачким кућама Прометеј и ЛутЕразмо. У складу с тим, поменути преводиоци имали су значајан утицај на селекцију холандских и фламанских аутора и њихових дела која ће се преводити на српски. Према Зорану Колунџији, директору издавачке куће Прометеј, избор наслова језика био је у потпуности у рукама преводилаца (Џумоња 2015, 171). Тако се, на пример, као резултат доминантне улоге преводиоца у процесу селекције током деведесетих година може се запазити већа заступљеност фламанских аутора у односу на холандске, а која се може приписати афинитету преводиоца Иване Шћепановић према фламанским ауторима и књижевности, што смо могли да видимо у потпоглављу 4.2. Међутим, њихова улога се у том смислу значајно смањује од 2000. године, када издавачи почињу много више да се ослањају на директан контакт с холандским и фламанским институцијама, као и на међународно тржиште књига (*idem.*). Тако на пример Европска награда за књижевност од свог успостављања 2009. почиње да игра све значајнију улогу у том погледу. Између 2009. и 2014. године ову награду добила су три холандска аутора – Питер Терин (Peter Terrin) 2010. године, Родан ал Галиди (Rodaan al Galidi) 2011. и Маренте де Моор (Marente de Moor) 2013. године – и сва три аутора су непосредно након тога преведена на српски језик. Ови резултати нису зачуђујући имајући у виду сличне студије о превођењу са (семи)периферних језика на српски у којима се дошло до истих закључака (Kampmark 2014, 4; Marinković 2010, 8).

Међутим, поред смањене улоге преводилаца до промене критеријума селекције дошло је и због трансформације издавачког тржишта током двехиљадитих година, када са

сцене полако нестају етаблиране, државне издавачке куће уступајући место приватним и углавном комерцијално оријентисаним издавачима. Током деведесетих већину превода објавиле су мале издавачке куће Прометеј и ЛутЕразмо које су биле спремне да ризикују са, у то време, на овим просторима готово непознатом књижевности. Међутим, након 2000. године њихову улогу преузимају веће, комерцијалне издавачке куће попут Лагуне, што значи да је финансијски фактор почео да игра значајнију улогу приликом селекције аутора и наслова који ће се преводити. У томе може да се крије и објашњење за благи пораст броја индиректних превода након 2000. године, имајући у виду да је лакше и економски исплативије ангажовати преводиоца с неког од такозваних великих језика, с обзиром на то да је избор преводилаца знатно већи док су трошкови превода мањи. Подаци о односу броја наслова који су објављени уз финансијску подршку Холандског односно Фламманског фонда и без ње, иду у прилог тези о значају финансијског фактора при селекцији дела. Према подацима о додељеним средствима из базе Холандског фонда за књижевност која садржи податке о свим преводима холандске и фламанске књижевности на друге језике, током деведесетих година 58,97% превода из категорије фикције преведених директно с низоземског језика објављени су уз подршку холандских, односно фламанских институција²⁴. У поређењу с тим, чак 85,71% издања након 2000. године финансирано је од стране неког од два фонда. Једине књиге које су објављене без финансијске помоћи поменутих институција су преводи бестселера аутора као што су Хелен ван Ројен и Рејмонд Клуи код којих је финансијски фактор више него очигледан. Занимљиво је да је дело *Градови (Steden)* фламанског аутора Стефана Хертманса такође објављено уз финансијску помоћ Фламманског фонда књижевност, иако је преведено с енглеског и француског језика, што је у супротности с правилима ове институције. Дакле, можемо да закључимо да издавачка активност у Србији у великој мери зависи од финансијске подршке холандских и фламанских институција када је реч и преводима с низоземског језика. Стога се поменуте институције и њихова политика по питању промоције холандске односно фламанске књижевности могу сматрати кључним факторима у процесу селекције дела. Имајући то у виду, једно од објашњења чињенице да је већина аутора након 2000. присутна само с једном преводом на српској књижевној

---

²⁴ Преводи с језика посредника нису уврштени јер не испуњавају критеријуме за доделу финансијске помоћи нити Холандског нити Фламманског фонда.

сцени јесте оно које је понудио Хакоен, истичући селекцију дела под утицајем политике Холандског фонда за књижевност, према којој само прва два издања једног аутора долазе у обзир за доделу финансијске помоћи (Насоен 2014, 306).

Коначно, трећа промена тиче се односа директних и индиректних превода у категорији документарне литературе. Док су индиректни преводи у овом жанру били доминантни током деведесетих и прве декаде новог миленијума, од 2010. године ово се мења у корист директних превода. Занимљиво је да су 3 од 6 преводаца у овој категорији некадашњи студенти Групе за низоземске студије Филолошког факултета у Београду. То може да укаже на занимљиву промену профила преводаца с низоземског језика – док су деведесетих година преводиоци махом учили низоземски језик као други или трећи језик у неформалним условима, од 2010. година на сцену ступају преводиоци који су дипломирали низоземски језик, културу и књижевност на Групи за низоземске студије коју је основала Новаковић-Лопушина 2002. године. Будућност ће показати да ли ће и наставити активно да се баве превођењем и од тога можда направити и главно занимање.

На самом крају можемо да закључимо да на преводачку активност утичу бројни фактори, почев од политичких, економских и културних околности, преко преводаца са њиховим разноврсним улогама, али и различитим схватањима преводачке активности и њиховим преводачким искуствима, до глобалних трендова и културних политика Холандије и фламанске заједнице у Белгији. Све ове факторе треба имати у виду приликом анализе превода, односно начина преношења КСЕ у преводима које ћемо анализирати у овом истраживању.

Поред тога, анализом је утврђено да постоји значајна разлика између периода до 2000. године и оног након тога. Те разлике огледају се у избору жанра, критеријумима за селекцију превода, у односу директних и индиректних превода и могу се видети као последица како друштвених и економских прилика у Србији, тако и глобалних трендова. Поред тога, значајна је и улога преводаца у процесу селекције дела која ће се преводити, а која се, као што смо видели, значајно променила након 2000. године. Стога ћемо у овом истраживању и временски период посматрати као једну од варијабли која би могла да утиче на преводачке одлуке.

5

Циљеви истраживања и методологија

5.1.

Циљеви истраживања, хипотезе и истраживачка питања

Циљ овог рада је двострук, односно има теоријску и практичну примену. Практични циљ овог истраживања је намера да се оформи глосар културноспецифичних елемената са смерницама за њихово превођење и примерима из праксе који би били од користи будућим преводиоцима. Теоријски циљеви овог истраживања су следећи: намера да се испита однос између два Туријева начела, односно начела интерференције и начела растуће стандардизације у преводу културноспецифичних елемената с једне стране, и друштвених фактора попут позиције изворне културе у циљном књижевном систему с друге стране; намера да се ова веза испита и из дијахронијске перспективе; намера да се испита веза између поменутих начела и преводилачких поступака с једне стране и семантичког поља коме припадају културноспецифични елементи издвојени из корпуса с друге стране. У складу с циљевима овог истраживања формиране су две хипотезе:

Хипотеза 1. У зависности од позиције коју превод заузима у циљној култури биће доминанто начело растуће стандардизације, односно начело интерференције.

Преводиоци никада не преводе изоловани од друштва у коме живе и раде. Чак и када нису свесни тога они се у свом раду служе језичким и културолошким знањем које су стекли преко постојећих превода (Рум 2010, 17). Поред тога, на њихов рад утичу и многи

други друштвени фактори попут књижевног система, образовања, језичких норми, политике, ставова и традиције, као што смо видели у Поглављу 2.

Према Гидеону Турију (Toury 2012), уочавањем и разликовањем тенденција у понашању преводилаца могу се донети општи закључци о преводиоочевом процесу одлучивања, односно могу се формулисати преводилачка начела. Тури предлаже два начела и то: а) начело растуће стандардизације, према којем ће преводилац бирати она решења којима ће дело прилагодити у већој мери циљној култури, и б) начело интерференције, при чему ће се одлике изворног текста у већој мери пренети у циљну културу.

Ова два начела могу се довести у корелацију са одређеним друштвеним факторима. Тури тако, надовезујући се на теорију полисистема Евена-Зохара, наводи како ће начело растуће стандардизације биће доминантније у случају када преводна књижевност има мањи значај у циљној култури, односно када заузима периферну позицију, док ће толеранција интерференције бити израженија када се преводи с језика чија књижевност и култура уживају изван престиж (Toury 2012, 271, 278).

Међутим, обе Туријеве хипотезе постављене су из перспективе доминантног књижевног система. У доминантном књижевном систему, преводна књижевност заузимаће периферну позицију, те ће у преводима бити заступљеније начело растуће стандардизације. С друге стране, када се преводи књижевно дело из доминантног система на периферни језик, толеранције интерференције ће бити већа.

У Поглављима 2 и 4 утврђено је да и фламанска и српска књижевност заузимају периферну позицију у глобалном књижевном систему, односно да се налазе у групи свих осталих језика који заједно чине 1% преводилачке продукције на светском нивоу (Heilbron 2010, 14). Када је у питању позиција фламанске књижевности, у Србији у Поглављу 4 се показало да су до деведесетих година прошлог века преводи холандске и фламанске књижевности у Србији били спорадични и да тек од тог периода долази до значајног пораста броја превода с низоземског језика на српски. На основу тога може се закључити да су холандска и фламанска књижевност и култура у то време још увек непознате на овим просторима. Дакле, имајући у виду да се у овом истраживању бавимо периферним језичким групама, неопходно је преформулисати Туријеве хипотезе, тако што ћемо их довести у везу с хипотезом Јохана Хеилброна (2010) да ће у централним језицима у којима

преводи имају маргиналну позицију бити доминантније преводачке норме из циљног језика, док ће у периферним језицима, у којима је значај превода већи, бити прихватљивије отуђујуће стратегије, односно стратегије којима се у преводу задржавају елементи и структура изворног текста. Другим речима хипотеза коју ћемо испитати у овом истраживању гласи:

Хипотеза 1а. У периферним језичким групама, у којима преводна књижевност има већи значај, биће доминантније начело интерференције.

Међутим, на основу анализе преводне активности у Поглављу 4 утврдили смо значајне разлике између периода деведесетих и периода након 2000. када је у питању преводачка пракса с нисоземског на српски језик. Ове разлике односе се на генералне друштвене промене у Србији, селекцију аутора, улогу преводаца, (ин)директност превода и на профил издавача.

Тако су се током деведесетих година издавачи пре свега оријентисали према препорукама преводаца који су углавном бирали дела према критеријуму књижевне вредности. Од 2000. године издавачи су све чешће ти који иницирају преводачку активност, а критеријум по коме се бирају дела постају листе најпродаванијих дела и књижевне награде (Šumonja 2015, 166, 170). Поред тога, од 2000. године преводе холандске и фламанске књижевности углавном објављују веће, комерцијалне издавачке куће, усмерене на профит, док су деведесетих година у питању биле углавном мале издавачке куће које су више пажње придавале квалитету књижевног дела. Сходно томе, два поменута начела испитаће се и из дијахронијске перспективе. У том аспекту очекујемо да ће доминантност једног начела у односу на друго зависити од периода у ком је превод настао.

Како бисмо испитали ову хипотезу покушаћемо да одговоримо на следећа истраживачка питања:

а) У каквом су односу преводачки поступци приликом превођења културноспецифичних елемената и Туријева начела растуће стандардизације и интерференције?

б) Које од два поменута Туријева начела је доминантно у преводима фламанске књижевности на српски када су у питању културноспецифични елементи?

в) Да ли постоје значајне разлике у примењеним поступцима преводилаца у одређеном временском периоду?

Хипотеза 2. Постоји корелација између семантичког поља и потпоља ком припада културноспецифични елемент и преводилачког поступка, односно два Туријева начела.

На одабир одговарајућег преводилачког поступка утичу бројни фактори. Теоретичари попут Њумарка (Newmark 1988), Ајкселе (2010) и Хрита (Grit 2010) увиђају извесне правилности у примењеним преводилачким поступцима у зависности од врсте културноспецифичног елемента, односно семантичког поља ком КСЕ припада. Њумарк (1988) тако наводи да се културноспецифични елементи који означавају, на пример, географске или кулинарске појмове, углавном преносе у изворном облику или се транскрибују. Организације и институције се по правилу дословно преводе, а историјски термини могу да се замене функционалним или описним преводом. Поред инхерентних одлика културноспецифичних елемената, на одабране стратегије утичу и супратекстуални, текстуални и интратекстуални параметри. Супратекстуални параметри могу бити језичка нормираност, очекивања потенцијалних читалаца, политика издавача, одлике самих преводилаца. Међу текстуалне параметре убрајају се одлике самог текста, ранији преводи, канонизација, док су интратекстуални фактори маркираност културноспецифичног елемента у самом тексту, његова релевантност и учесталост (Aixelá 2010, 203-207). Будући да се у оквиру прве хипотезе тестира утицај супратекстуалних и делимично текстуалних параметара на одлуке преводилаца приликом преношења културноспецифичних елемената, у квалитативном делу истраживања тестираће се пре свега веза између семантичког поља коме културноспецифични елемент припада и два начела односно преводилачких поступака с друге стране. Поред тога, у квалитативном делу истраживања осврнућемо се и на горепоменуте интратекстуалне параметре. Очекујемо да ће се у пракси преводилаца показати одређене тенденције у одабиру преводилачког поступка које зависе

од особина културноспецифичних елемената и њихове позиције у тексту, а које нам могу послужити као смернице за практични циљ овог истраживања, односно израду глосара.

Како бисмо испитали ову хипотезу покушаћемо да одговоримо на следећа истраживачка питања:

а) Да ли се може утврдити веза између семантичког поља односно врсте културноспецифичног елемента и Туријевих начела односно преводачког поступка?

б) Да ли се може утврдити веза између интратекстуалних параметара и преводачког поступка?

5.2.

Методологија

У овом потпоглављу детаљно ћемо изложити структуру истраживања. Имајући у виду комплексност преводачке активности и разноврсност фактора који на њу могу да имају утицај, један од основних циљева у овом истраживању било је развијање методе која би нам омогућила да сагледамо преводачку активност на систематичан начин како бисмо боље разумели понашање преводаца. Имајући у виду предмет и циљеве истраживања одлучили смо се за комбиновану квалитативну и квантитативну методу. Овакав приступ омогућава нам да ову сложену појаву сагледамо из више углова. Квалитативна анализа ће нам омогућити да боље разумемо саму појаву културноспецифичних елемената, као и да идентификујемо факторе коју могу да утичу на преношење ових елемената у преводу. С друге стране, квантитативна анализа може нам указати на одређене тенденције у преводачким решењима.

У овом истраживању смо дакле кренули од квалитативних података (КСЕ и њихових преводних еквивалената²⁵ у српском језику), који су потом претворени у

---

²⁵ Преводни еквиваленти у овом истраживању дефинишу се као елементи два језика који се у датој ситуацији могу заменити једни другима (Ђорђевић 2004, 54-55).

квантитативне податке применом модела генерализације (в. Srnka and Koeszegi 2007, 34-37). Истраживање је спроведено у пет фаза и то: 1) сакупљање материјала и формирање корпуса, 2) идентификација и издвајање јединица анализе, односно КСЕ из изворног језика и њихових преводних еквивалената у српском, 3) израда модела за класификацију КСЕ и преводилачких поступака, 4) класификовање података и, на самом крају, 5) анализа података. У наставку ћемо детаљно описати сваку фазу истраживања.

5.2.1.

Корпус

Приликом састављања корпуса за ово истраживање водили смо се идејом да корпус буде довољно обиман, јер се о нормама и тенденцијама не може много рећи на основу анализе само једног превода. Корпус који смо користили за ово истраживање садржи 7 превода, што чини око 30% свих преведених наслова фламанских аутора из жанра фикције у периоду који је обухваћен анализом. Поред тога, циљ је да корпус буде што разноврснији, што би нам омогућило да пратимо различите варијабле које би могле имати утицаја на преводилачке одлуке. Стога су при одабиру текстова узети у обзир следећи критеријуми: а) заступљеност културноспецифичних елемената у делу; б) различити аутори; в) различити преводиоци; г) време настанка превода; д) директност превода. Поред тога, имајући у виду културолошке, историјске, али и језичке разлике, холандску и фламанску књижевност треба посматрати као два посебна система. Из тог разлога смо се приликом избора аутора одлучили за једну од две варијанте низоземског језика, и то јужну односно фламанску.

На основу горепомнутих критеријума у корпус су ушла следећа дела:

- 1) Hubert Lampo, *De komst van Joachim Stiller* (KJS), 1960;
- 2) Willem Elsschot, *Lijmen. Het been* (LB), 2001;
- 3) Kristien Hemmerechts, *Zonder grenzen* (ZG), 1991;
- 4) Hugo Claus, *Het verdriet van België* (VB), 1983;
- 5) Hugo Claus, *De zwaardvis* (Z), 1989;
- 6) Felix Timmermans, *Boerenpsalm* (BP), 1935;

7) Dimitri Verhulst, *De helaasheid der dingen* (HD), 2006.

Поред изворних дела, у корпус су укључени и њихови преводи:

- 1) Хуберт Лампо, *Долазак Јоахима Штилера* (ДЈШ), 1992, превод Јелица Новаковић-Лопушина;
- 2) Вилем Елсхот, *Обрада. Нога* (ОН), 1999, превод Оливера Петровић ван дер Леу;
- 3) Кристин Хемерехтс, *Без граница* (БГ), 1996, превод Ивана Шћепановић;
- 4) Хуго Клаус, *Туга Белгије* (ТБ), 2000, превод Ивана Шћепановић;
- 5) Хуго Клаус, *Сабљарка* (С), 2002, превод Јелица Новаковић-Лопушина;
- 6) Феликс Тимерманс, *Сељакова молитва* (СМ), 2011, превод Ивана Шћепановић;
- 7) Димитри Верхулст, *Залудност живљења* (ЗЖ), 2015, превод Јелица Новаковић-Лопушина.

Као што се показало у Поглављу 4, однос између броја превода фламанских и холандских аутора на српски мењао се у различитим периодима, али и код најпродуктивнијих преводилаца. Тако су током деведесетих година заступљенији фламански аутори, док се од 2000. године чешће преводе писци из Холандије. То је представљало прву потешкоћу приликом састављања корпуса који би задовољио све поменуте критеријуме. У првобитном избору нашла су се следећа дела: *Долазак Јоахима Штилера* Хуберта Лампоа (1992), *Црна Венера* Жефа Херартса (1996), *Обрада, Нога* Вилема Елсхота (1999), *Туга Белгије* Хуга Клауса (2000), *Мој мали рат* Луја Пола Бона, (2001), *Сабљарка* Хуга Клауса (2002), *Сељакова молитва* Феликса Тимерманса (2011) и *Залудност живљења* Димитрија Верхулста (2015). Тако су корпусом била обухваћена четири преводиоца и три различита периода у којима су примећене значајне разлике када је у питању друштвени контекст у коме се одвијала преводилачка активност (в. Поглавље 4).

Међутим, у другој фази истраживања, приликом издвајања јединица анализе у једном делу (*Мој мали рат*) није пронађен задовољавајући број КСЕ, док су у другом делу (*Црна Венера*) биле доминантије реалије из трећих култура. Стога је прво дело заменио роман *Без граница* Кристин Хемерехтс из 1996. године како би се задовољио критеријум

временског периода. Поред тога, одустали смо од идеје да у корпусу буде заступљено што више преводаца, те смо се ограничили само на три најпродуктивнија преводиоца и то Јелицу Новаковић-Лопушина (*Долазак Јоахима Штилера, Сабљарка, Залудност живљења*) Ивану Шћепановић (*Туга Белгије, Без граница, Сељакова молитва*) и Оливеру Петровић ван дер Леу (*Обрада. Нога*).

Упркос нашим настојањима да корпус буде што репрезентативнији, остало је неколико ограничења корпуса која треба имати у виду приликом тумачења квантитативних резултата истраживања. Први проблем јесте заступљеност преводаца. Наиме, један од преводаца, Оливера Петровић ван дер Леу, заступљен је са само једним романом и то прведеним током деведесетих година. Стога није било могуће урадити дијахронијску анализу за сва три преводиоца, већ смо у том аспекту морали да се ограничимо само на поређење два преводиоца. Овај проблем резултат је различите активности преводаца кроз посматрани период. Као што смо видели у Поглављу 4, Петровић ван дер Леу је била знатно мање продуктивна од краја деведесетих година, и у том периоду преводи искључиво холандске ауторе. Поред тога, постоји и проблем временског периода у којима су дела настала. Док је већина дела обухваћена корпусом настала у периоду од двадесетих до осамдесетих година прошлог века, роман *Залудност живљења* је скоријег датума, односно први пут је објављен 2009. године. Такође, временски период између објављивања изворног дела и превода је код поменутог романа, као и дела *Без Граница*, шест, односно пет година, у односу на остала дела код којих медијан за ову вредност износи 32 године. Овај податак свакако треба имати у виду, будући да су културноспецифични елементи временски условљен феномен, односно да у одређеном периоду могу да представљају преводачки проблем, да би уласком у неку културу могли да постану опште позната појава и тиме престану да представљају преводачки проблем. Поред тога, преводиоцима је лакше да препознају савременије појаве, док поједини феномени који потичу из ранијег периода могу да представљају знатно већи изазов.

Након што смо извршили селекцију дела, скенирани су сви текстови који нису били доступни у дигиталном облику. Скенирани текстови су затим претворени у електронски текст који се може претраживати помоћу софтвера за оптичко препознавање текста (*AbbyFineReader*), да би потом изворни текст био подвргнут софтверу за проверу

писања у програму *Word* како би се отклониле грешке приликом пребацивања слике у текст. Текстови су потом провучени кроз програм *Notepad* како би се поништили ефекти форматирања текста и прелома текста. На самом крају извршено је поравнавање изворног текста и превода на нивоу реченице помоћу софтвера *LF aligner* (в. слику 5.1). Тако добијен паралелни корпус похрањен је потом у виду *Exel* табеле.

Exel

Ofschoon verbonden aan een vooruitstrevende krant vraag ik me soms af of ik van nature geen conservatief zou zijn.	Iako radim za progresivne novine, ponekad se pitam nisam li, možda, ipak konzervativac po prirodi.
Men begrijpe mij niet verkeerd.	Nemojte me pogrešno shvatiti.
Ik bedoel het niet in de politieke betekenis van het woord.	Ne mislim u političkom značenju te reči.

Слика 5.1. Пример паралелног корпуса након примене програма *LF aligner* у програму.

5.2.2.

Идентификација и издвајање јединица анализе

Идентификација и издвајање јединица анализе извршени су у две фазе. У првој фази из текстова су мануелно издвојени изворни културноспецифични елементи. КСЕ смо издвајали као типове, а не као токене, односно није бележено свако појављивање истог КСЕ, већ је одређени КСЕ забележен само једном. Имајући у виду да се у овом истраживању фокусирамо превасходно на два начела и преводачке поступке, податак о броју појављивања појединачних КСЕ у корпусу, односно токена, није релевантан за ово истраживање. Приликом издвајања ових елемената водили смо се следећом дефиницијом:

Културноспецифични елементи су *елементи* у језику односно *тексту* којима се упућује на *појаве*, *објекте*, *појмове* или *концепте* који имају *јасну референцијалну функцију* и који су *специфични* за одређену *језичку и културолошку заједницу*, док су у другој заједници *страни*, односно имају *другачији статус* или *функцију*. Као последица тога, друга језичка заједница нема развијена *језичка средства* за изражавање ових елемената културе (Ivić 1978, 64), односно лексички еквиваленти које има на располагању значајно се разликују у денотативном или конотативном значењу (Olk 2013, 30).

Битан критеријум који је коришћен приликом издвајања културноспецифичних елемената из изворног текста је и његова динамичност (в. Olk 2013, Aixelá 2010), односно да они представљају преводачки проблем у одређеној текстуалној ситуацији или у одређеном временском периоду.

Након што смо издвојили културноспецифични елементе из изворног текста, аутоматском претрагом паралелног корпуса издвајали смо њихове преводне еквиваленте помоћу опције *Find*. За разлику од КСЕ, код преводних еквивалената бележили смо различите преводне еквиваленте истог КСЕ. Стога је укупан број КСЕ и њихових преводних елемената несразмеран, односно забележено је више преводних еквивалената. Потом је сваки посебан преводачки поступак примењен на истом КСЕ забележен једанпут. Узмимо на пример КСЕ *boterkoek*. У корпусу се јављају четири различита преводна еквивалента: 1. *колач од бутера*, 2. *колач с бутером*, 3. *бутером намаже колач* и 4. *колач*. Ови преводни еквиваленти су забележени као три различита поступка и то:

1. *колач од бутера* и *колач с бутером* – дослован превод
2. *бутером намаже колач* – описни превод
3. *колач* – генерализација

Дакле, код једног културноспецифичног елемента регистрована су четири преводна еквивалента који су потом класификовани као три различита поступка. Као што се може видети из примера 1, у корпусу су се јављала решења која се минимално разликују. У конкретном примеру преводац је једном употребио предлог *од*, а у другом случају предлог *с(а)*. У том случају смо у квантитативном делу истраживања преводни еквивалент бележили једном као дослован превод, док смо у квалитативној анализи узели у обзир оба превода као пример недоследности преводиоца у примени преводачких решења.

Јединице анализе су се потом бележиле у *Excel* табеле како би се у следећој фази извршила њихова класификација према семантичком пољу, затим потпољу, као и поступку и начелу (в. Слика 5.2).

	A	B	C	D	E	F	G
1		KSE	Semantičko polje	Semantičko potpolje	Prevodni ekvivalent	Postupak	Načelo
2	1.	Kloosterstraat			ulica Kloster		
3	2-	De Scheldeboode			Sheldin glasnik		
4	3.	stadsredacteur			urednik		
5	4.	zondagchauffeur			priučeni vozači		
6	5.	Centraal Station			Glavna železnička stanica		
7	6.	standbeeld van Rubens			Rubensova bista		
8	7.	schepencollege			Gradski odbor		
9	8.	gevel			zabat		
10					pročelje		

Слика 5.2. Пример бележења јединица анализе у програму *Exel*.

5.2.3.

Класификација

У наредној фази истраживања приступили смо изради модела за класификацију културноспецифичних елемената и преводилачких поступака. У наставку ће прво бити изложен модел који смо користили за класификацију КСЕ према семантичком пољу, односно потпољу. Након тога, представићемо модел који смо користили за класификацију преводилачких поступака и Туријевих начела.

5.2.3.1.

Модел за класификацију културноспецифичних елемената према семантичком пољу и потпољу

Приликом израде модела за класификацију културноспецифичних елемената према семантичком пољу и потпољу пошли смо од класификације семантичких поља и потпоља коју предлаже Ван дер Сејс (Van der Sijs 2001, 341-501), а коју смо минимално прилагодили имајући у виду природу предмета истраживања и издвојене јединице анализе. Овај модел класификације показао се као адекватнији од класификација теоретичара који су се бавили КСЕ, а које су изложене у Поглављу 3, због тога што пружа много детаљнији приказ основних семантичких поља и њихових подврста. Тиме је и

исцрпнији, односно омогућава нам да сваки издвојени КСЕ сместимо у одговарајућу категорију. Имајући у виду да је један од циљева овог истраживања утицај семантичког поља, и потпоља културноспецифичног елемента на избор преводачког поступка, неопходно је прецизно разврстати различите КСЕ како бисмо добили што поузданије резултате. Тако категорија етнографских реалија коју предлажу Влахов и Флорин може да обухвата предмете који припадају свакодневном животу, попут кимона, сауне, сомбрера или иглуа. Већ се у примерима може видети да је оваква класификација исувише широка, те обухвата разнолике објекте који би се даље могли сврстати у различите поткатеорије. То би такође могло да утиче и на резултате јер је могуће да се одевни предмети попут кимона другачије преносе у преводу од стамбених објеката попут иглуа.

Међутим, приликом класификације издвојених културноспецифичних елемената модел који предлаже Ван дер Сејс прилагођен је у складу с подацима добијеним из корпуса. Првобитан модел за класификацију КСЕ према семантичком пољу и врсти садржао је двадесет и две категорије. Будући да из корпуса нису издвојени КСЕ који припадају категоријама *лингвистика*, *људска чула* и *време*, та категорија није уврштена у нашу класификацију. Поред тога, семантичко поље *трговина* придружено је семантичком пољу *привредни живот* јер је број издвојених КСЕ у тој категорији био занемарљив да би се посматрао као посебна категорија. С друге стране, у наш модел за класификацију додата су семантичка поља *историја* и *образовање* усред разноврсности КСЕ из корпуса који припадају овим двама категоријама.

На тај начин добили смо класификацију од 20 семантичких поља која је адекватнија за овај тип истраживања и обраду података с којима располажемо (Табела 5.1).

Табела 5.1. Класификација културноспецифичних елемената према семантичком пољу и потпољу

Семантичко поље	Семантичко потпоље
1. Људски свет	етничке карактеристике, узраст, осећања
2. Друштвени живот	одевни предмети, грађанске организације, кућни апарати, намештај, накит, стамбене просторије, стамбени објекти, текстилни материјали, грађевински материјали, стамбена насеља, угоститељски објекти, хигијена, обичаји и слободно време, светковине
3. Флора	биљке, дрвеће
4. Фауна	сисари, рибе
5. Географија	климатске појаве, пејзаж, планине, водене површине, регије, градови и насеља, улице и тргови
6. Исхрана	пића, јела, намирнице, посуђе, прехранбени производи, млечни производи, воће и поврће
7. Историја*	историјски догађаји, историјске личности, покрети, архаична занимања, историјски народи, династије, национални симболи
8. Јавна управа	функције, установе, правна терминологија, униформе
9. Књижевност	жанрови, аутори, издавачи, фиктивни ликови, књижевна дела, поетске одлике
10. Комуникација	медији, часописи и новине, емисије
11. Морепловство	бродови, делови бродова, посада
12. Музика	музичка дела, музички састави, композитори, извођачи, инструменти
13. Наука	мере и мерне јединице, медицина
14. Образовање*	образовне институције, звања, наставна средства
15. Привредни живот**	врсте предузећа, занимања, новац, брендови, канцеларијски материјал, пословање, пословна документација, производи
16. Религија	богови и свеци, црквене административне јединце, црвени објекти, свештеничке титуле, личности, молитве, учења, одреди, обреди, празници, предмети за вршење обреда, свештеничке одежде и делови одежде, црквена уметност
17. Спорт и игре	спортови, дечје игре, игре на срећу, справе, спортисти, установе,
18. Транспорт	превозна средства, објекти
19. Уметност	архитектура, изложбе и културни догађаји, уметничка дела, знаменитости, уметници
20. Војска	чинови, оружја, војне тактике, униформе, војне манифестације

5.2.3.2.

Модел за класификацију преводилачких поступака

Поред модела за класификацију културноспецифичних елемената према семантичком пољу, било је потребно развити и модел за класификацију преводилачких поступака. Као што је истакао Олк (2013, 348) не постоји један, универзални модел за класификацију поступака за превођење културноспецифичних елемената који би одговарао свим типовима анализа, већ је неопходно прилагодити постојеће таксономије потребама и циљевима сваког посебног истраживања. Имајући то у виду, саставили смо наш модел за класификацију поступака, при чему смо водили рачуна о комбинацији језика које анализирамо, издвојеном материјалу из корпуса, као и о циљевима истраживања. Тако смо раздвојили поступке преузимања КСЕ у изворном и прилагођеном облику, имајући у виду чињеницу да је српски језик флективан језик, односно да правопис даје предност транскрипцији, али не искључује и преузимање елемената у изворном облику (Пешикан, Јерковић и Пижурца 2010, 171-172). Стога, употреба једног или другог поступка може бити од значаја за доношење закључака о преводиоочевом односу према нормама. Други битан критеријум су два начела која тестирамо у овом истраживању – начело растуће стандардизације и начело интерференције. Према томе, приликом састављања модела водили смо се следећим питањем: који од поступака за резултат има превод који одговара начелу растуће стандардизације, а који начелу интерференције? Како бисмо одговорили на ово питање, пошли смо од дефиниција ова два начела која су детаљно описана у Поглављу 2. Под начелом растуће стандардизације подразумевају се поступци којима се „текстеме из изворног језика конвертују у репертореме у циљном језику или култури“²⁶ (Toury 2012, 303), односно којима се изворни текст модификује тако да звучи природно на циљном језику. Другим речима, одлике текста специфичне за изворну културу замењују се онима које су уобичајене у циљном језику (Pym 2008, 314). Једна од одлика таквог текста је симплификација на лексичком нивоу, односно језик је мање комплексан и специфичан. (*idem*, 315-320). Сходно томе, међу поступке који одговарају начелу растуће стандардизације можемо да убројимо локализацију, генерализацију, описни превод и изостављање. Код ових поступака, елементи из изворног језика и културе замењују се онима који су уобичајени у циљном језику, при чему се комплексност изворног језика

---

²⁶ Source-text textemes tend to be converted into target-language (or target-culture) repertoremes.

умањује употребом неутралних термина или њиховим изостављањем. Са друге стране, под начелом интерференције подразумевају се поступци којима се „феномени који се односе на структуру изворног текста намећу преводиоцу и преносе се у циљни текст“²⁷ (Toury 2012, 303). Дакле, под овим начелом подразумева се у неком смислу имитација страног (Pym 2008, 321). Стога ћемо међу поступке интерференције убрајати понављање и прилагођен облик. Међутим, Тури прави разлику између негативног и позитивног трансфера (Toury 2012, 311). Док се под негативним трансфером подразумевају одступања од нормалне и кодификоване праксе у циљном систему (*ibid.*) што за резултат има превод који звучи неприродно читаоцу, код позитивног трансфера преводилац се служи елементима који су уобичајени у репертоару циљног језика, превод не звучи неприродно на циљном језику, али и даље постоји интерференција. Исти случај је и са поступком замене, при чему је значење можда познато читаоцу, али му реч и даље звучи страно, односно егзотично. Стога ћемо и поступке дословног превода и замене рачунати као поступак интерференције.

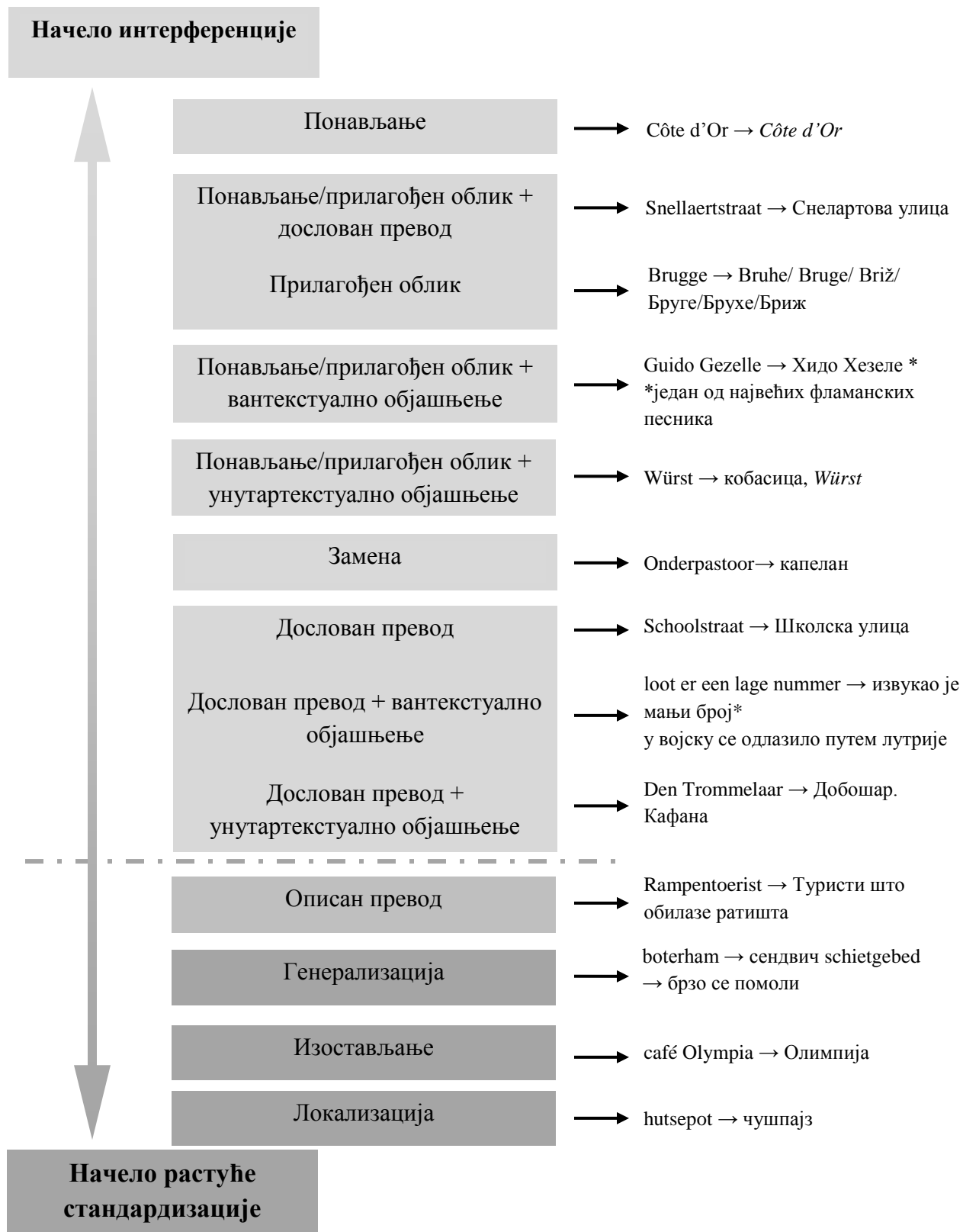
У наставку ћемо детаљно изложити модел за класификацију преводилачких поступака који ћемо користити у овом истраживању. Редослед којим су поступци наведени креће се од поступака који у већој мери одговарају начелу интерференције до оних који воде ка стандардизацији. Сви примери којима су илустровани појединачни поступци извучени су из корпуса који је обухваћен овом анализом.

Као што се може видети у Графикону 5.1, модел за анализу преводилачких поступака садржи 10 поступака: 1) понављање (П), 2) прилагођен облик (ПО), понављање/прилагођен облик у комбинацији с 3) вантекстуалним (П(О)+ВО). односно 4) унутартекстуалним објашњењем (П(О)+УО), 5) замена (З), 6) дослован превод (ДП), 7) описни превод (ОП), 8) генерализација (Г), 9) изостављање (И) и 10) локализација (Л). Поред тога, модел укључује и три потпоступка: 1) комбинацију прилагођеног облика и дословног превода (П/ПО+ДП), 2) дослован превод у комбинацији с вантекстуалним (ДП+ВО), 3) односно унутартекстуалним објашњењем (ДП+УО). Поред тога, наведени

---

²⁷ Phenomena pertaining to the make-up of the source text tend to force themselves on the translators and be transferred to the target text.

поступци су даље сажети у два начела и то: начело интерференције (НИ) и начело растуће стандардизације (НРС).

Графикон 5.1. Модел за анализу преводилачких поступака

5.2.3.2.1.

Понављање

Поступак понављања преузет је од Ајкселе и под овим поступком подразумева се свако преузимање културноспецифичних елемената у неизмењеном, односно изворном облику. То се може илустровати примером у коме преводилац назив белгијског произвођача чоколаде *Côte d'Or* у преводу преноси у истоветном облику (*Côte d'Or*). Поред тога, као понављање, бележићемо и случајеве у којима је изворном облику додат флективан облик за падеже, као у преводу назива крчме *Lion Royal* → [y] *Lion Royalu*. Према Правопису српског језика, код преузимања назива у изворном облику неопходно је флективан облик одвојити цртицом ([y] *Lion Royal-u*), међутим до раскола српскохрватског језика у латиничном писму било је могуће спојено писање наставака [y] *Lion Royalu* (Пешикан, Јерковић и Пижурица 2010, 172).

Поступак понављања се такође може јавити у комбинацији с дословним преводом, када се изворни културноспецифични елемент донекле прилагођава циљном језику. Пример је превод *соли Kruschensalz*, при чему је изворни елемент задржан, а истовремено је један део сложенице дословно преведен (*salz* → со).

Имајући у виду да се код понављања елемент из изворног језика не прилагођава циљном језику, већ се преузима и као страни елемент преноси у циљни текст, поступак за резултат има превод с највећим степеном интерференције.

5.2.3.2.2.

Прилагођен облик

Овај поступак односи се пре свега на транскрипцију. Под транскрипцијом се подразумева „преношење облика преко трансфонемизације“ при чему се води рачуна о изговору (Хлебец, 2009, 116). Другим речима, речи из једног језика прилагођавају се фонетским правилима другог језика. Према томе би се фламански град *Brugge* на српски језик транскрибовао као *Bruhe*. Прилагођен облик може да подразумева и замену графема из једног писма кореспондентним графемама другог (транслитерација), односно поменути град може да се транскрибује и као „Брухе“.

Међутим, писање сагласно изговору које се постиже тражењем најближих гласова у циљном језику „само је полазно мерило, од којег се доста одступа у интересу системске доследности и у наслону на изворно писмо“ (Пешикан, Јерковић и Пижурица 2010, 172). Имајући то у виду, град *Brugge* може да се јави и у облику „Бруге“, при чему се даје предност очувању изворне графиције у односу на изговор.

Као код поступка понављања и прилагођен облик се може комбиновати с дословним преводом, као што је то чест случај код преношења назива улица у преводу када се део сложенице *straat* дословно преводи као „улица“. Пример: *Snellaertstraat* → „Снелартова улица“.

Овим поступком се у циљни језик такође уводи страни елемент, али уз минимално прилагођавање правилима циљног језика. Код прилагођеног облика, изворни садржај се мења, али у најмањој могућој мери. Стога, применом овог поступка такође добијамо превод који одговара начелу интерференције будући да се у преводу преноси лексема из изворног текста.

5.2.3.2.3.

Понављање/прилагођен облик + вантекстуално објашњење

Следећи Ајкселу, поступак увођења вантекстуалног, односно унутартекстуалног објашњења посматрамо као засебне поступке, будући да нам примена једне, односно друге опције може указати на преводилачке норме и традиције које важе у одређеном књижевном систему у датом временском периоду. Познато је на пример да поједине културе имају већи степен толеранције према употреби фуснота од других. То је случај с кинеском културом у којој је уобичајена опсежна употреба фуснота (Davies 2003, 77-78). Исти случај је и са издавачким кућама и њиховим политикама које могу да онемогуће преводиоца да користи овај вид интервенција у преводу.

Преводилац, дакле, може да одлучи да уз културноспецифични елемент који је у преводу преузео у изворном или прилагођеном облику, укључи додатне информације које читаоцу могу да помогну да страни елемент смести у одговарајући контекст, односно да му објасне његово денотативно значење. Ове информације се најчешће дају у виду описа или дефиниције и наводе се у фусноти или у белешкама на крају текста. Тако је

преводиолац у тексту задржао референцу *Guido Gezelle* у изворном, односно прилагођеном облику („Хидо Хезеле”), док је у фусноти додао кратко објашњење „један од највећих фламанских песника“.

Будући да се елемент који није својствен у репертоару циљног језика и овде преноси у преводу, овај поступак се убраја у поступке који воде ка интерференцији. Међутим, степен интерференције је мањи него код пресликавања или ортографске адаптације без икаквог објашњења, јер се КСЕ из изворне културе овде прилагођава циљној публици додавањем додатних информација о његовом значењу.

5.2.3.2.4.

Понављање/прилагођен облик + унутартекстуално објашњење

Поред додавања информација ван текста, преводиолац може да одлучи да их укључи унутар њега. Додавање информација тада може да буде минимално, као што је случај код употребе такозваних класификатора, односно генеричког термина. Пример тога је културноспецифични елемент *Wurst* који је на српски преведен као „кобасица, *Wurst*“. Међутим, преводиолац уз КСЕ може да дода и детаљније информације у виду објашњења или дефиниције, па тако превод КСЕ *Franskiljons* у фрази *Franskiljonse burgers en edelen* на српском гласи „*fanskiljona*, фламанских грађана и племића који су говорили француски“.

Применом овог поступка преводиолац одлази корак даље у прилагођавању изворног текста репертоару циљног језика, али се у циљном тексту и даље преноси страни елемент који му није својствен. Стога се и овај поступак може сматрати интерференцијом. Међутим, степен интерференције је у овом случају знатно мањи него код пресликавања или ортографске адаптације без икаквог објашњења, али и од вантекстуалног објашњења јер преводиолац манипулише самим текстом. Поред тога, код вантекстуалног објашњења од читаоца се захтева изванредан напор како би протумачио КСЕ, за разлику од унутартекстуалног објашњења где читалац може да протумачи значење у контексту захваљујући додатним информацијама.

5.2.3.2.5.

Замена

У изузетно ретким случајевима јавља се поступак којим преводилац изворни културноспецифични елемент замењује другим КСЕ из изворне или сродне културе који је познатији у циљној култури, али значење тог термина и даље није познато широкој читалачкој публици да би се сматрало генерализацијом. Тако на пример, преводилац користи реч „рајснегла” (прилагођен облик немачке речи *Reißnägel*) при преводу КСЕ *pinaises* уместо речи „прибадача” која је културно неутрална, и тиме задржава елемент страног у преводу. Олк одлази чак толико далеко и овај поступак убраја под поступак преузимања, који по његовој класификацији има највећи степен пострањивања (Олк 2013, 348). Из тог разлога и замену можемо сматрати интерференцијом.

5.2.3.2.6.

Дослован превод

Овај поступак одговара Олковом „изразу из циљног језика којим се упућује на циљну културу“ и донекле одговара ономе што Ајксела (2010) назива „лингвистичким (некултуролошким преводом)“, Харви и Хигинс (1992) „калком“, а Ивир (1978) „преведеницом“. У питању је замена речи из изворног језика речима из циљног језика, при чему се добија израз који јесте у складу са синтаксичким правилима циљног језика, али читаоцима циљног текста звучи страно јер је „обликован према структури израза изворног језика“ (Hervey and Higgins 1992, 35), односно „нема референта у циљном језику“ (Олк 2013, 350). Овај поступак се најјасније може илустровати преводима назива улица (низоземски *Schoolstraat* → српски „Школска улица”) или институција (низоземски *Dienst Bijzondere Jeugdzorg* → српски „Служба за специјалну бригу о младима”).

Поступак дословног превода такође се може јавити у комбинацији са унутартекстуалним, односно вантекстуалним објашњењем.

Будући да се применом овог поступка у преводу и даље задржава страна структура иако је елемент исказан речима циљног језика и тиме прилагођен циљној публици, превод који настаје применом овог поступка такође се може сматрати интерференцијом јер читаоцу може звучати страно или може да изазове другачије асоцијације. Међутим, степен

интерференције је у овом случају најмањи и на граници је са начелом растуће стандардизације, посебно када је у питању такозвани позитиван трансфер (Toury 2012, 311, Рум 2008, 315-316).

5.2.3.2.7.

Описан превод

Под описним преводом сматра се поступак који Њумарк назива дескриптивни еквивалент, односно превод-дефиниција код Ивира. Овим поступком изворна референца се описује у преводу на циљни језик у самом тексту, при чему се она више не може идентификовати у преводу. Пример оваквог превода је замена културноспецифичног елемента *rampentoeist* формулацијом „туристи што обилазе ратишта“, или превод изворне референце *glas-in-lood* који на српском гласи „окна у разнобојном стаклу, опточеним оловом“.

Код оваквог превода преводилац тексту из изворног језика замењује реперторемом у циљном језику и превод постаје експлицитнији. Имајући у виду да се, за разлику од дословног превода, код описног превода губи и структура изворног језика, овакав превод сматра се растућом стандардизацијом. Поред тога, овакав превод донекле одговара и такозваној експликацији (Baker 1996, 180), односно настојању преводилаца да експлицитно објасни референцу која је у изворном тексту наведена имплицитно. Према Пиму експликација се може сматрати једном од одлика начела растуће стандардизације (Рум 2008, 316-320).

5.2.3.2.8.

Генерализација

Термин генерализације преузет је из таксономије Ерлис Дејвис (Davies 2003). Овај термин је мање екстреман од Ајкселиног термина универзализација, под којим се подразумева употреба термина коме апсолутно недостају било какве културолошке асоцијације. Поред

тога, избегава се подела на два засебна поступка, на ограничену и апсолутну универзализацију.

Под поступком генерализације подразумева се дакле замена културноспецифичног елемента из изворне културе неутралнијим, односно општијим термином који је познат широкој публици различитог културног порекла (в. Davies 2003, 82-83). У питању су дакле генерички термини који садрже мало или нимало културних асоцијација. На пример, КСЕ *boterham* који је у преводу на српски замењен неутралнијим термином „сендвич“, или КСЕ *Hottentotten* који је замењен термином „дивљак“.

Међутим, под генерализацијом овде се рачунају и формулације код којих се јавља такозвана транспозиција, односно поступак којим се у преводу мења врста речи, док на лексичком нивоу не долази до промена. Пример оваквог поступка је замена именице *biechtstoel* на српском глаголом „исповеда“.

Имајући у виду да се код поступка генерализације културноспецифични елемент из изворног језика замењује елементима који су саставни део репертоара циљног језика, односно који су у стандардној употреби, овај поступак се може сврстати под поступке који одговарају начелу растуће стандардизације. Поред тога, употреба неутралнијег појма води ка поједностављивању односно симплификацији језика (Baker 1996, 181-183), што се према Пиму такође може сматрати једном од одлика начела растуће стандардизације (Pym 2008, 316-320).

5.2.3.2.9.

Изостављање

Изостављање се такође сматра поступком који води ка стандардизацији јер уклањањем елемента који је специфичан за изворни језик, модификујемо изворни текст тако да одговара стандардном репертоару циљног језика. Изостављање, попут глобализације, за резултат има текст који је поједностављен и неутралан, те доступан

широкој публици. Тако је преводилац одлучио да у набрајању назива кафеа изостави културноспецифични елемент *café* у називима објеката (низоземски *café De Maretak*, *café Olympia*, *café Rio* → српски превод „Имела”, „Олимпија”, „Рио”).

5.2.3.2.10.

Локализација

Насупрот генерализацији налази се поступак локализације. Овај термин такође је преузет из класификације Ерлис Дејвис (Davies 2003). У питању је поступак који остали теоретичари називају културна супституција (Олк), комуникативни превод (Харви и Хигинс), културни еквивалент (Њумарк), адаптација (Хрит), односно натурализација (Ајксела). У питању је поступак замене изворне референце елементом из циљне културе који има сличну функцију или конотацију као елемент из изворне културе. Тако је преводилац класично фламанско јело *hutsepot* у преводу заменио јелом које је специфично за циљну културу, „чушпајз“.

Овај поступак представља најекстремнији вид модификације изворног текста, будући да се елементи из репертоара изворног језика и културе замењују елементима који су специфични део репертоара циљног језика и културе, односно текст се измешта у културни контекст циљног језика.

5.2.4.

Класификовање података

У последњој фази обраде података приступили смо класификацији података тако што смо сваком културноспецифичном елементу приписали одговарајуће семантичко поље и потпоље, односно сваком преводном еквиваленту одговарајући преводилачки поступак и начело. Класификацију КСЕ према семантичком пољу и врсти извршио је један истраживач. Наиме, у класификацији КСЕ према семантичком пољу код граничних

случајева смо се служили класификацијама које су тим речима додељене у Речнику позајмленица (*Uitleenwoordenbank*) Ван дер Сејс (2015). Међутим, класификацију свих преводних еквивалената добијених из корпуса према преводним поступцима обавила су два независна истраживача. На тај начин било је могуће добити објективније резултате.

У првој фази, истраживачи су самостално класификовали податке. Након прве фазе установљено је поклапање у 83% случајева између истраживача. Анализом граничних случајева у којима је дошло до одступања установљено је да се највећи број неслагања међу истраживачима односио на поступке генерализације и локализације, односно генерализације и описног превода. У складу с тим прилагођени су описи ових поступака, односно прецизирани су критеријуми класификације како би се јасније истакла разлика међу њима. Поред тога, издвојио се одређени број преводних еквивалената који се нису могли класификовати према постојећим преводачким поступцима. Како би се решио овај проблем уведена је нова категорија која обухвата ове граничне случајеве, односно поступак замене.

Након што је прилагођен модел за анализу и уклоњени пропусти истраживача при додељивању кодова, истраживачи су у другој фази заједнички, кроз дискусију, класификовали случајеве код којих је дошло до неслагања. На самом крају, они случајеви код којих истраживачи нису могли да дођу до консензуса су изостављени из података. Дакле, приликом анализе података у обзир су узети само они случајеви код којих постоји слагање између истраживача.

5.2.5.

Анализа података

Након што смо класификовали све податке добијене из корпуса извршили смо квантитативну и квалитативну анализу.

У квантитативном делу анализе установили смо фреквенце културноспецифичних елемената и преводачких еквивалената. Код културноспецифичних елемената установили смо њихову заступљеност у семантичких пољима и потпољима. Поред тога,

утврдили смо и расподелу најфреквентнијих семантичких поља у појединачним делима из корпуса, као и код преводаца.

Када су у питању преводачки еквиваленти, установили смо фреквенце преводачких поступака и два Туријева начела у целокупном корпусу. Такође, испитивали смо да ли постоје разлике у фреквенцама преводачких поступака у интервалима од 10 година, код различитих преводаца и у зависности од семантичког поља и потпоља коме одређени КСЕ припада.

У квалитативном делу анализе анализирали смо примену преводачких поступака у шест најфреквентнијих семантичких поља и то: 1) друштвени живот, 2) географија, 3) исхрана, 4) јавна управа, 5) привредни живот и 6) религија. Циљ овог дела истраживања јесте да се установе и илуструју одређене правилности и одступања у примени преводачких поступака код различитих преводаца, али и у различитим периодима. Поред тога, испитивали смо и утицај интратекстуалних параметара на избор одређеног преводачког поступка.

6.

Резултати

У овом поглављу биће приказани подаци добијени анализом корпуса. У првом делу поглавља описаћемо квантитативне податке које ћемо потом сагледати у ширем, друштвеном контексту у коме су преводи настали, док ћемо у другом делу извршити квалитативну анализу података, при чему ћемо се осврнути на различите интратекстуалне факторе попут прозирности културноспецифичног елемента, постојећих превода и његове комуникативне функције, и испитати њихов утицај на избор преводачког поступка.

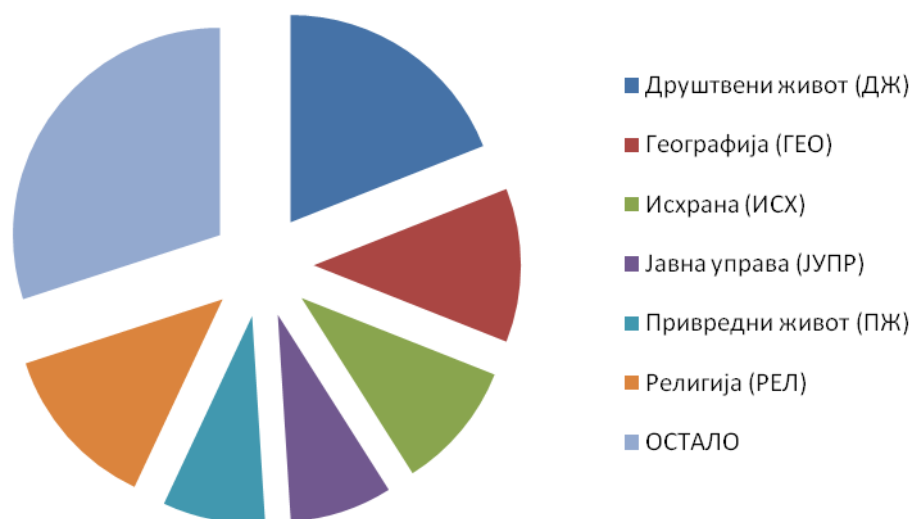
6.1.

Квантитативни подаци

Као што смо поменули у Поглављу 5 у првој фази истраживања из корпуса смо издвојили културноспецифичне елементе и њихове преводне еквиваленте. Укупно је издвојено 1.468 јединствених КСЕ и 1.707 преводних еквивалената.

Издвојени КСЕ су потом класификовани у категорије према семантичком пољу и потпољу. Када је у питању семантичкој поље, у корпусу су најзаступљеније следеће категорије: Друштвени живот (ДЖ), Географија (ГЕО), Исхрана (ИСХ), Јавна управа (ЈУПР), Привредни живот (ПЖ) и Религија (РЕЛ). Осталих 14 категорија чине 30% корпуса и свака од њих је у укупном корпусу заступљена с мање од 5%. Од поменутих 6 категорија, најзаступљенији су КСЕ који припадају категорији Друштвени живот (19%), а потом следе Религија с 13%, Географија с 12% и Исхрана с 10%. КСЕ који припадају семантичком пољу Јавна управа и Привредни живот јављају се у 8% случајева (в. Графикон 6.1).

Када посматрамо заступљеност семантичких категорија у појединачним делима, поменутих 6 категорија су и у том случају најчесталије уз неколико изузетака. Тако су на пример категорије Историја (ИСТ) и Књижевност (КЊЖ) заступљеније од категорије Јавна управа у роману *Туга Белгије*, док је категорија Уметност (УМ) међу најзаступљенијима у делу *Долазак Јоахима Штилера* (в. Табела 6.1).

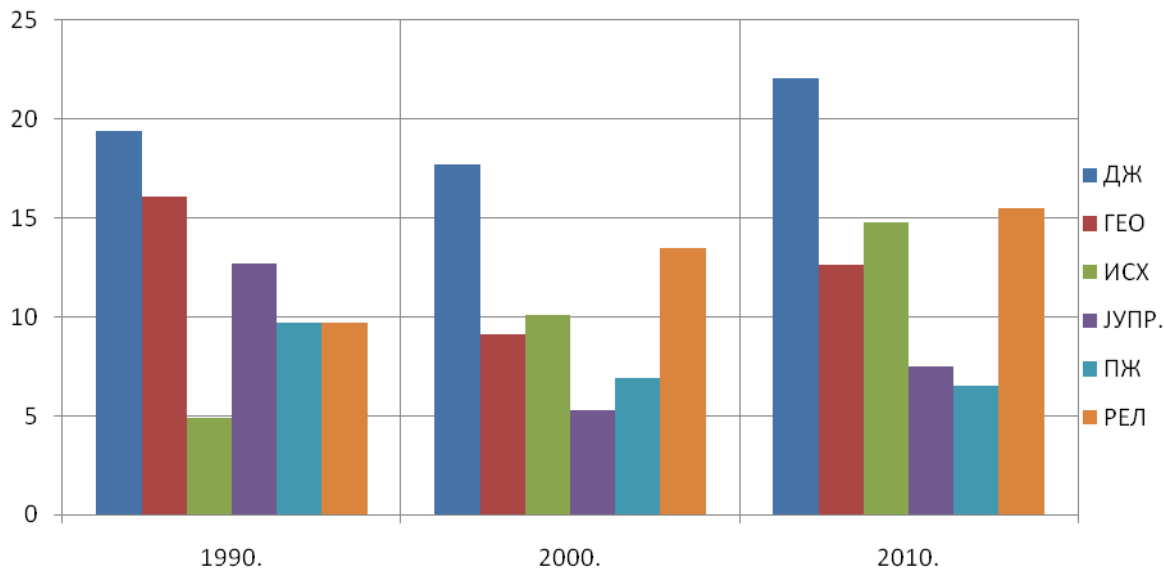
Графикон 6.1. Заступљеност семантичких поља у целокупном корпусу.

Табела 6.1. Заступљеност семантичких поља у појединачним делима из корпуса (%).

	ДЖ	ГЕО	ИСХ	ЈУПР	ПЖ	РЕЛ	Остало	ИСТ	КЊЖ	УМ
<i>Долазак Јоахима Штилера</i> (1992)	22,8	16,8	4,4	9,7	5,3	8,3	32,7		8,3	11,7
<i>Без граница</i> (1996)	24,1	21,6	8,6	5,6	8,0	10,5	21,6			
<i>Обрада. Нога</i> (1999)	10,1	10,7	1,4	23,9	17,0	10,7	26,2			
<i>Туга Белгије</i> (2000)	14,8	9,7	9,7	4,7	6,4	15,9	38,8	7,7		5,0
<i>Сабљарка</i> (2002)	26,0	7,8	11,5	7,3	8,3	6,8	32,3		6,8	
<i>Сељакова молитва</i> (2011)	21,1	9,4	13,5	1,8	8,2	30,4	15,6			
<i>Залудност живљења</i> (2015)	22,9	15,0	15,9	11,9	5,3	3,5	25,9			

Као што се може видети у Табели 6.1, културноспецифични елементи који припадају семантичком пољу Друштвени живот најзаступљенији су у већини дела из корпуса. Овај резултат је и очекиван имајући у виду да је ово семантичко поље најразноврсније, односно оно обухвата највећи број потпоља. Изузетак представљају романи *Обрада. Нога* Вилема Елсхота у ком су најчесталији КСЕ који се односе на Јавну управу (23,9%) и Привредни живот (17%) и *Сељакова молитва* Феликса Тимерманса у ком је Религија најзаступљеније семантичко поље (30,4%). То је у складу с контекстом у коме се одвија радња ова два романа. Радња романа *Обрада. Нога* Вилема Елсхота одиграва се у свету трговаца и прати пословне подухвате главних ликова, чиновника Ларманса (Laarmans) и трговца и предузетника Бормана (Boogman). С друге стране, доминантан мотив у роману *Сељакова молитва* Феликса Тимерманса јесте псалм који повезује све делове романа у целину (Janssens 2004, 7). Стога је за ово дело карактеристично и упућивање на светковине, процесije, ходочашћа, егзорцизам и слично.

Графикон 6.2. Заступљеност семантичких поља према периодима (%).

Када је у питању заступљеност различитих семантичких поља у три периода која смо обухватили нашом анализом, одступање се може уочити код КСЕ из домена Исхране који су значајно заступљенији у периоду од 2010. године (14,8%) у односу на период деведесетих година (4,9%). Поред тога, КСЕ који припадају семантичком пољу Јавна управа најзаступљенији су у периоду од 1990. године (12,7), док су слабије заступљени након 2000. (5,3% односно 7,5%). Код осталих семантичких поља одступања између различитих периода износе $\pm 5\%$.

Међу назаступљенија потпоља у корпусу спадају Називи градова и насеља (92), Врсте установа (89), Личности (81), Јела (73), Називи улица и тргова (65) и Брендрави (50). У Табели 6.2. можете погледати листу потпоља у којима се јавља више од 10 КСЕ.

Табела 6.2. Апсолутне фреквенце КСЕ према семантичким потпољима.

Називи градова и насеља	92	Свештеничке титуле	48	Пића	30	Посуђе	20
Врсте установа	89	Функције	39	Предмети за обреде	30	Врсте угоститељских објекта	20

Личности	81	Кућни апарати	38	Знаменитости	28	Национални симболи	19
Јела	73	Занимања	35	Обреди	26	Делови насеља	15
Називи улица и тргова	65	Стамбене просторије	33	Правна терминологија	25	Намештај	14
Називи угоститељских објеката	64	Архитектура	31	Часописи и новине	23	Историјски покрети	14
Брендови	50	Одевни предмети	31	Молитве	20		

Након што смо извршили класификацију КСЕ према семантичком пољу и потпољу, класификовали смо преводне еквиваленте према преводачким поступцима.

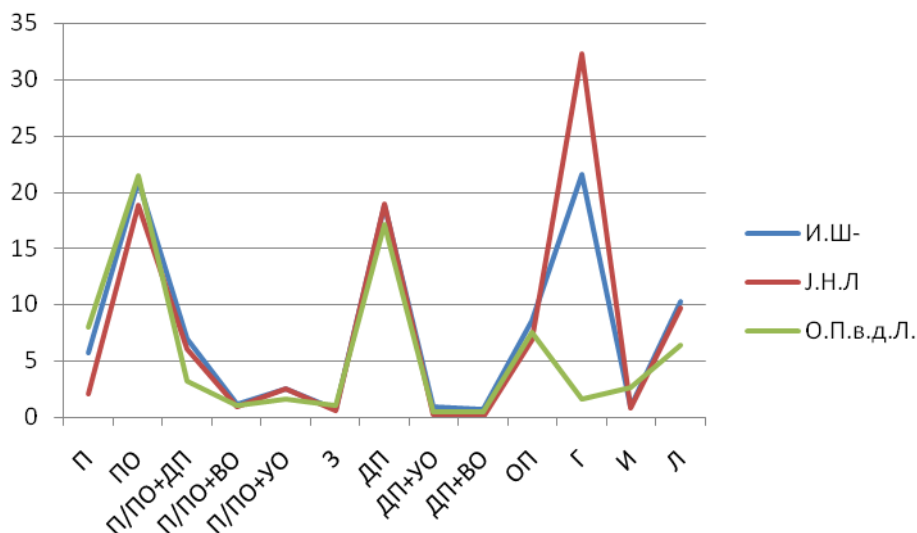
Као што се може видети из података изложених у Табели 6.3, најзаступљенији преводачки поступци у анализираном корпусу су генерализација (Г) са 26,4%, затим прилагођен облик (ПО) са 20,2% и дослован превод (ДП) са 18,7%. Осталих десет поступака јавља се у нешто мање од 35% случајева.

Табела 6.3. Заступљеност преводачких поступака у целокупном корпусу.

		П/ПО			ДП		ДП						
		+	+	+			+	+					
П	ПО	ДП	ВО	УО	З	ДП	ВО	УО	ОП	Г	И	Л	
78	345	107	19	41	12	320	7	10	134	451	18	165	
4,6%	20,2%	6,3%	1,1%	2,4%	0,7%	18,7%	0,4%	0,6%	7,9%	26,4%	1,1%	9,7%	

Међутим, да бисмо утврдили да ли су правилности у понашању преводаца у складу са утврђеним општим трендом из Табеле 6.3. анализирали смо податке у односу на појединачне преводиоце: Ивану Шћепановић (И.Ш.), Јелицу Новаковић-Лопушину

(Ј.Н.Л.) и Оливеру Петровић ван дер Леу (О.П.в.д.Л.). И у овом случају утврђена је доминантна заступљеност поменути три преводилачка поступка. (Графикони 6.3).

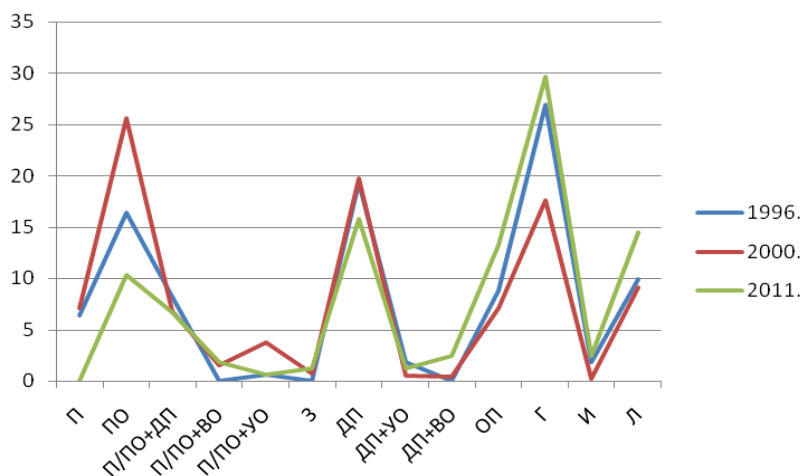
Графикон 6.3. Заступљеност преводилачких поступака према преводиоцима (%).

Међутим, када је у питању дистрибуција преводилачких поступака, установили смо извесне разлике међу преводиоцима. Док је расподела три најдоминантнија поступка код Шћепановић донекле уједначена, прилагођен облик заступљен је у 21% случајева, дослован превод 18,9% и генерализација 21,6% случајева, код Новаковић-Лопушине приметно је доминантан поступак генерализације (32,3%) у односу на дослован превод (19%) и поступак прилагођавања (18,8%). С друге стране, код Петровић ван дер Леу најзаступљенији поступак је прилагођен облик (21,4%), док је описан превод (ОП) са 7,5% знатно заступљенији у односу на генерализацију (1,6%) (в. Графикон 6.3).

Поред тога, циљ анализе био је и да се утврди да ли постоји разлика у дистрибуцији преводилачких поступака у односу на временски период у ком је настао превод. У Поглављу 4 установљене су извесне промене у друштвеном контексту, али и у преводилачкој активности с нисоземског језика у периоду између 1990. и 2015. године.

Стога смо желели да испитамо да ли су те промене утицале на примену преводилачких поступака.

Као што се може видети из Графикана 6.4. резултати анализе у складу су с подацима из Табеле 6.3, односно најзаступљенији поступци кроз све периоде су прилагођен облик, дослован превод и генерализација. Међутим, могу се уочити разлике у дистрибуцији поменутих три поступка у зависности од периода. Док је поступак генерализације најзаступљенији у периоду деведесетих и у периоду након 2010. године, у периоду између 2000. и 2009. године у благој предности је прилагођен облик (24%) у односу на генерализацију (22,6%). Такође, примећен је значајан пад у употреби поступка понављања (П) након 2010. године, који се у том периоду јавља у свега 0,5% случајева у односу на период 1990-1999. (5,5%), односно 2000-2009. (6,1%). Поред тога, у истом периоду примећен је и пораст употребе поступка локализације (Л), који се јавља у 13,7% случајева, док је у претходним периодима заступљен са 7,9%, односно 8,8%.

Графикон 6.4. Заступљеност преводилачких поступака у интервалима од 10 година (%).

На основу заступљености преводилачких поступака у следећем кораку утврђивали смо заступљеност два Туријева начела: начела интерференције (НИ), односно начела

растуће стандардизације (НРС). Као поступке интерференције рачунали смо понављање, прилагођен облик, затим понављање и прилагођен облик у комбинацији с дословним преводом, унутартекстуалним и вантекстуалним објашњењем, дослован превод и замену. Међу поступке који воде растућој стандардизацији убрајали смо описан превод, генерализацију, изостављање и локализацију.

Као што се може видети у Табели 6.4, анализом података установљена је блага тенденција преводилаца ка начелу интерференције (55%) у односу на начело растуће стандардизације (45%).

Табела 6.4. Заступљеност начела интерференције (НИ), односно начела растуће стандардизације (НРС) у корпусу.

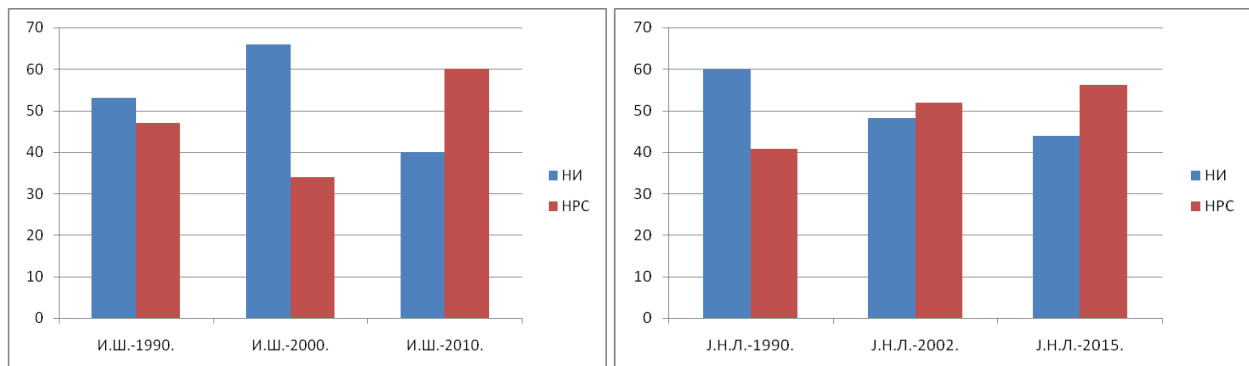
НИ	НРС
939	768
55%	45%

Међутим, када смо заступљеност начела посматрали у односу на преводиоце појединачно, односно на периоде, дошли смо до другачијих налаза. Као што се може видети из Графикана 6.5. у периоду након 2010. године утврђена је блага тенденција преводилаца ка начелу растуће стандардизације (57,7%) у односу на начело интерференције (42,3%), што је у супротности са резултатима који произилазе из анализе целокупног корпуса.

Графикон 6.5. Заступљеност начела интерференције (НИ) и начела растуће стандардизације (НРС) у интервалима од 10 година.

Поред тога, доминантност начела растуће стандардизације уочена је у периоду након 2010. код оба преводиоца чији су преводи из тог периода заступљени у корпусу. Из Графикона 6.6. може се видети да у том периоду код оба преводиоца постоји блага тенденција ка начелу растуће стандардизације (60% код Шћепановић, односно 56,1% код Новаковић-Лопушина) у односу на начело интерференције (40% односно 43,8%).

Графикон 6.6. Заступљеност начела интерференције (НИ) и начела растуће стандардизације (НРС) према преводиоцу у интервалима од 10 година.

Уз то, може се запазити изразита заступљеност начела интерференције (66%) код Шћепановић у периоду 2000 – 2009. године, док је у истом периоду код Новаковић-Лопушина начело растуће стандардизације у благој предности (51,8%).

Поред преводилаца и периода, учесталост преводилачких поступака посматрали смо и у односу на семантичко поље коме припада КСЕ. Као што се може видети из Табеле 6.5, начело интерференције односно начело растуће стандардизације биће заступљеније у зависности од тога из ког домена долази одређени елемент. Већа заступљеност једног начела у односу на друго углавном је блага, осим у случају КСЕ који долазе из домена Географије, односно Исхране. У случају географских КСЕ значајно је учесталије начело интерференције (85,7%) у односу на начело растуће стандардизације (14,3%). С друге стране, код КСЕ које припадају семантичком пољу Исхрана ситуација је обрнута. Начело растуће стандардизације јавља се у 75,2% случајева у односу на начело интерференције (24,8%).

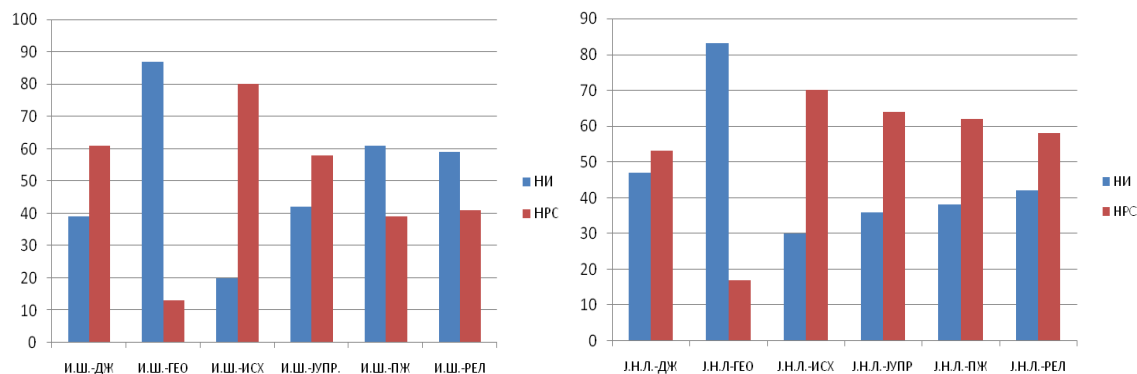
Табела 6.5. Заступљеност начела интерференције (НИ) и начела растуће стандардизације (НРС) према семантичком пољу.

	ДРЖ	ГЕО	ИСХ	ЈУПР	ПЖ	РЕЛ
НИ	139 (42,6%)	175 (85,7%)	40 (24,8%)	47 (34,3%)	71 (53,8%)	118 (54,6%)
НРС	187	29	121	90	61	98

(57,4%)   (14,3%)   (75,2%)   (65,7%)   (46,2%)   (45,4%)

Овакав однос између два начела када су у питању семантичка поља Географија и Исхрана уочава се и када се њихова заступљеност посматра код преводилаца појединачно. Међутим, када су у питању остала семантичка поља уочена су извесна одступања међу преводиоцима (Графикон 6.7.) и то код семантичких поља Религија и Привредни живот. Код Шћепановић је, наиме, присутније начело интерференције, док Новаковић-Лопушина у том случају више тежи ка начелу растуће стандардизације.

Графикон 6.7. Заступљеност начела интерференције (НИ) и начела растуће стандардизације (НРС) према семантичком пољу и преводиоцу²⁸.

Поред заступљености два начела у односу на семантичко поље, анализирали смо и учесталост преводилачких поступака у односу на поменутих шест семантичких поља. Као што се могло видети у Табели 6.3, најучесталији поступци у целокупном корпусу су генерализација, прилагођен облик и дослован превод. Док су генерализација и дослован превод међу три најучесталија поступка у пет од шест семантичких поља, прилагођен облик учестало се користи само код географских и религијских културноспецифичних елемената (в. Табелу 6.6). Поред тога, занимљиво је истаћи да је поступак понављања, уз генерализацију (21,2%), најзаступљенији код КСЕ из Привредног живота (21,2%), док се у

²⁸ Преводиоца Оливеру Петровић ван ден Леу нисмо узели у обзир у овом случају јер је заступљена само једним делом у коме се јавља занемарљив број КСЕ из домена исхране.

свим осталим пољима веома ретко јавља. Такође и поступак локализације, који се у читавом корпусу јавља у 9,7% случајева, спада међу најчесталије поступке у доменама Исхране и Религије.

Табела 6.6. Заступљеност преводилачких поступака према семантичком пољу.

	ДРЖ	ГЕО	ИСХ	ЈУПР	ПЖ	РЕЛ
П	9 (5,6%)	3 (2,9%)	0 (0%)	0 (0%)	14 (21,2%)	1 (0,6%)
ПО	8 (5%)	53 (50,5%)	5 (5,4%)	3 (7,9%)	7 (10,6%)	30 (18,6%)
П/ПО +	9 (5,6%)	12 (11,4%)	1 (1,1%)	2 (5,3%)	4 (6,1%)	19 (11,8%)
ДП	1 (0,6%)	0 (0%)	1 (1,1%)	0 (0%)	0 (0%)	4 (2,5%)
ВО	1 (0,6%)	2 (1,9%)	0 (0%)	0 (0%)	6 (9,1%)	4 (2,5%)
П/ПО +	1 (0,6%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	4 (2,5%)
УО	1 (0,6%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	4 (2,5%)
З	32 (19,9%)	20 (19%)	11 (12,1%)	9 (23,7%)	9 (13,7%)	33 (20,5%)
ДП	2 (1,2%)	1 (0,9%)	0 (0%)	2 (5,3%)	0 (0%)	0 (0%)
ДП+УО	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
ДП+ВО	23 (14,3%)	3 (2,9%)	15 (16,5%)	2 (5,3%)	7 (10,6%)	17 (10,6%)
ОП	52 (32,3%)	6 (5,7%)	33 (36,3%)	17 (44,7%)	14 (21,2%)	23 (14,3%)
Г	3 (1,9%)	0 (0%)	2 (2,2%)	0 (0%)	2 (3%)	2 (1,2%)
И	20 (12,4%)	5 (4,8%)	23 (25,3%)	3 (7,9%)	3 (4,5%)	24 (14,9%)
Л	161	105	91	38	66	161
УКУПНО						

Последњи аспект који смо обухватили анализом јесте однос између два начела и преводилачких поступака с једне стране и семантичког потпоља са друге. Као што је приказано у Табели 6.2, из читавог корпуса издвојили смо 27 семантичких потпоља у којима се јавља више од 10 КСЕ. У свим семантичким пољима утврђена је предност једног начела у односу на друго (в. Табела 6.7). Код само четири семантичка поља предност једног начела у односу на друго је блага, док је у осталим случајевима ова разлика изразита. На основу ових података недвосмислено се може утврдити да постоји веза

између семантичког поља КСЕ с једне стране, и два начела и преводачких поступака с друге стране.

Овим аспектом детаљније ћемо се бавити у квалитативном делу истраживања, где ћемо се осврнути на употребу различитих преводачких поступака у зависности од семантичког поља и потпоља.

Табела 6.7. Заступљеност начела интерференције (НИ) и начела растуће стандардизације (НРС) према семантичком потпољу.

	НИ	НРС		НИ	НРС
Архитектура	7 (23%)	24 (77%)	Називи угоститељских објеката	62 (96,9%)	2 (3,1%)
Брендови	39 (78%)	11 (22%)	Називи улица и тргова	60 (92%)	5 (8%)
Врсте угоститељских објеката	7 (35%)	13 (65%)	Обреди	10 (38%)	16 (62%)
Часописи и новине	21 (91%)	2 (8%)	Одевни предмети	8 (26%)	23 (73%)

Делови насеља	3 (20%)	12 (80%)	Пића	19 (63%)	11 (37%)
Функције	16 (41%)	23 (59%)	Посуђе	0 (0%)	20 (100%)
Називи градова и насеља	89 (97%)	3 (3%)	Правна терминологија	4 (16%)	21 (84%)
Јела	15 (21%)	58 (79%)	Предмети за обреде	14 (47%)	16 (53%)
Врсте установа	41 (46%)	48 (54%)	Стамбене просторије	3 (1%)	30 (99%)
Кућни апарати	11 (29%)	27 (81%)	Страни језик	19 (90%)	2 (10%)
Личности	78 (96%)	3 (4%)	Свештеничке титуле	22 (46%)	26 (54%)
Молитве	9 (45%)	11 (55%)	Занимања	6 (17%)	29 (83%)
Национални симболи	18 (95%)	1 (5%)	Знаменитости	23 (89%)	5 (11%)
Намештај	3 (21%)	11 (79%)			

6.1.1. Дискусија

Примарни циљ овог истраживања био је да се испита однос између два Туријева начела, односно начела интерференције и начела растуће стандардизације с једне стране и друштвених фактора попут позиције превода у циљној култури с друге стране. Другим речима, испитивали смо хипотезу која гласи:

У зависности од позиције коју превод заузима у циљној култури биће доминантно начело растуће стандардизације, односно начело интерференције.

Поменуте варијабле, два начела и позицију превода у циљној култури повезали смо на следећи начин: у централним језицима у којима преводи имају маргиналну позицију бити доминантније преводачке норме из циљног језика, док ће у периферним језицима, у којима је значај превода већи, бити прихватљивије отуђујуће стратегије, односно стратегије којима се у преводу задржавају елементи и структура изворног текста (Heilbron and Sapiro 2015, 384).

У Поглављу 2 утврђено је да и фламанска и српска књижевност заузимају периферну позицију у глобалном књижевном систему, односно да се налазе у групи свих осталих језика који заједно чине 1% преводилачке продукције на светском нивоу (Heilbron 2010, 14). Када је у питању позиција фламанске књижевности у Србији, у Поглављу 4 се показало да тек са оснивањем Лектората за низоземски језик крајем осамдесетих година долази до значајног пораста броја превода с низоземског језика на српски. Поред тога, тек од овог периода већина преведених наслова из жанра фикције (88,7%) јесу директни преводи с низоземског језика, за разлику од периода пре деведесетих када су доминантни били индиректни преводи, пре свега преко немачког језика. На основу тога може се закључити да су у периоду деведесетих година холандска и фламанска књижевност и култура још увек биле непознате на овим просторима и да се у том периоду тек кренуло с њиховом промоцијом у Србији. Дакле, с обзиром на то да се у овом истраживању бавимо периферним језичким групама формулисали смо следећу хипотезу:

У периферним језичким групама, у којима преводна књижевност има већи значај, биће доминантније начело интерференције.

Имајући у виду да су резултати показали благу тенденцију ка начелу интерференције (55%) у односу на начело растуће стандардизације (45%), можемо сматрати да је ова хипотеза потврђена.

Међутим, будући да је да је преводни систем динамичан, желели смо да испитамо и да ли се могу установити извесне промене у заступљености ова два начела у односу на временски период. Стога смо ова два начела посматрали и у три временска периода, и то 1990-1999, 2000-2009 и 2010-2015 године. Анализом преводилачке активности с низоземског на српски језик установили смо да у овим периодима долази до извесних промена на друштвено-политичком плану које су се одразиле и на издавачку делатност. Показало се да ове промене у друштвеном контексту прате и промене у заступљености начела. Наиме, док је начело интерференције заступљеније у периоду од 1990. до 2009. године, резултати за период од 2010. године показали су већу тенденцију преводаца ка начелу растуће стандардизације на нивоу читавог корпуса (в. Графикон 6.5). Поред тога,

ова промена је у истом периоду констатована и код сваког преводиоца понаособ (в. Графикон 6.6).

Једно од објашњења за овакав резултат могао би се потражити у улози преводилаца. У анализи изложеној у Поглављу 4 показало се да су преводиоци, посебно у периоду од деведесетих до почетка двехиљадитих година, имали најзначајнију улогу као посредници између две културе, те да су поред превођења били и оснивачи и уредници часописа за холандску и фламанску књижевност у преводу, уредници едиција у издавачким кућама, приређивачи антологија, као и организатори културних вечери и промоција холандске и фламанске књижевности. Дакле, сами преводиоци имали су најбитнију улогу у селекцији дела која ће се преводити када је у питању жанр фикције. Имајући у виду ове разноврсне улоге преводилаца може се закључити да су имали извесну слободу у свом раду, као и да је код њих преовладала жеља да се у том тренутку непозната књижевност и култура промовишу у Србији. Из тог разлога може се претпоставити да су преводиоци у таквим околностима тежили ка томе да у што већој мери пренесу и културне аспекте у преводу како би читаоце упознали са изворном културом.

Поред тога, поменути налази могу се довести у везу с променама које су наступиле у издавачкој делатности од 2000. године. Наиме, за разлику од деведесетих година, у овом периоду издавачи су све чешће ти који иницирају преводилачку активност, а критеријум по коме се бирају дела постају и листе најпродаванијих дела (Šumonja, 2015, 166, 170). Дакле, преводиоци сада готово да немају улогу у селекцији дела, односно од двехиљадитих преводиоци не бирају сами шта ће преводити према својим преференцијама, већ им тај избор углавном намеће издавач. Поред тога, од 2000. године преводе холандске и фламанске књижевности углавном објављују веће, комерцијалне издавачке куће, усмерене на профит, док су деведесетих година у питању биле углавном мале издавачке куће које су више пажње придавале квалитету књижевног дела (в. Поглавље 4). Из тог разлога дошло је и до промене у профилу аутора који се објављују. Док су се током деведесетих година махом преводила дела канонизованих аутора попут Хуга Клауса, Харија Мулиша или Ива Михилса, аутора који уживају извештан престиж у изворној култури, након тог периода издавачи се превасходно окрећу савременим насловима који освајају међународне књижевне награде или који се налазе на листама

бестселера, што је посебно изражено након 2006. године. У питању су дакле наслови и аутори који су се пробали на међународној сцени, а пре свега на англосаксонском говорном подручју. Овакве околности могле би да утичу на мотивацију преводаца и њихов однос према делима која преводе, међутим да би се испитала ова хипотеза у будућем истраживању требало би проширити корпус и повезати добијене резултате са ставовима преводаца до којих би се дошло путем упитника или интервјуа.

Објашњење можемо тражити и у искуству преводаца. Наиме, што је преводац искуснији интерференција је мања (Toury 2012, 277). Преводиоци на почетку каријере више су усмерени на изворни текст и ређе се усуђују да се одвоје од оригинала и произведу слободнији превод. Ова хипотеза требало би да се прошири у будућим истраживањима тако што би се у корпус укључили и млађи преводиоци који су почели да преводе након 2005. године.

Поред тога, још једно могуће објашњење за ову промену може да буде и хипотеза да већа присутност одређеног жанра из изворне културе води ка већој тенденцији ка асимилацији КСЕ (Veselica Majhut 2012, 137), односно њиховом прилагођавању циљној култури. Ова хипотеза могла би се проверити у будућим истраживањима која би укључила и преводе објављене након 2015. године како би се утврдило да ли се овај тренд наставља и у осталим периодима.

На самом крају, на ову разлику у доминантном начелу у периоду до 2010. и оном након тога, могла би да утиче и разлика у заступљености семантичких поља и потпоља у анализираним делима (в. Табела 6.1), што нас доводи до друге хипотезе коју смо испитивали у овом истраживању.

Наиме, поред друштвених фактора испитивали смо и везу између семантичког поља коме припада културноспецифични елемент и избора одређеног преводачког поступка, односно заступљености једног од два начела. Резултати добијени анализом потврђују другу хипотезу:

Постоји корелација између семантичког поља и потпоља ком припада културноспецифични елемент и преводачког поступка, односно два Туријева начела.

Подаци приказани у Табели 6.5. указују на то да ће једно од два начела бити заступљеније у зависности од семантичког поља коме КСЕ припада. Предност једног начела у односу на друго је углавном блага, осим у случају географских културноспецифичних елемената и оних који припадају семантичком пољу Исхрана. Могуће објашњење за ову појаву може се наћи у чињеници да су КСЕ из ова два домена хомогенији у односу на остале домене. Код поља Исхрана углавном је реч о називима јела, пића или намирница, док се географски културноспецифични елементи углавном односе на називе градова и насеља, улица и тргова. С друге стране, КСЕ из семантичког поља Друштвени живот могу да се односе на одевне предмете, намештај, стамбене просторије, али и угоститељске објекте или делове насеља.

Овом закључку иду у прилог и подаци приказани у Табели 6.7. где се јасно може уочити веза између семантичког потпоља и начела. У 18 од 27 семантичких потпоља уочена је значајна заступљеност једног начела (преко 75%), док је заступљеност једног начела у чак 9 семантичких потпоља 90% или већа.

Осим тога, примећене су и извесне разлике у примени преводилачких поступака у зависности од тога ком семантичком пољу КСЕ припада. Подаци о примењеним преводилачким поступцима на нивоу читавог корпуса приказани у Табели 6.3 показали су да су најзаступљенији поступци генерализација, прилагођен облик и дослован превод. Међутим, примат ових поступака није утврђен у сваком од шест семантичких поља. Тако се локализација најчешће примењује код религијских КСЕ и оних из семантичког поља Исхрана, а описан превод је учестао код КСЕ из семантичких поља Друштвени живот и Исхрана. Преводилачки поступак понављање се у читавом корпусу ретко јавља, осим у семантичком пољу Привредни живот, где је поред генерализације најзаступљенији преводилачки поступак и то пре свега када је у питању семантичко потпоље Брендрави.

У наредном потпоглављу ближе ћемо описати патерне које смо уочили када је у питању однос семантичког поља и потпоља с једне стране и избора преводилачког поступка с друге стране. Том приликом осврнућемо се и на утицај различитих интратекстуалних фактора.

6.2.

Тенденције у примени преводачких поступака према семантичком пољу

У овом потпоглављу биће приказани резултати који се односе на употребу преводачких поступака у зависности од семантичког поља, односно потпоља коме КСЕ припада. Овде ћемо се осврнути на шест најзаступљенијих семантичких поља и то:

1. Друштвени живот
2. Географију
3. Исхрану
4. Јавну управу
5. Привредни живот
6. Религију

На самом крају обрадићемо и остала поља, пре свега Историју, Књижевност и Уметност који спадају међу најзаступљенија семантичка поља у појединим делима из корпуса.

Док смо у претходном потпоглављу преводачка начела и поступке посматрали у ширем, друштвеном контексту, овде ћемо се бавити утицајем пре свега интратекстуалних параметара на избор одређеног преводачког поступка, као што су прозирност КСЕ, постојећи преводи и њихова комуникативна функција, односно контекст у ком се јављају.

У овом потпоглављу нећемо се бавити питањем колико је неко преводачко решење исправно или не, већ је основни циљ анализе да се илуструју одређене правилности, али и одступања у примени преводачких поступака код различитих преводаца, али и у различитим периодима.

6.2.1.

Праксе при превођењу културноспецифичних елемената

из семантичког поља Друштвени живот

Када је у питању семантичко поље Друштвени живот, квантитативном анализом утврђена је блага предност начела растуће стандардизације у односу на начело интерференције, како на нивоу читавог корпуса, тако и код преводилаца појединачно (в. Табела 6.5. и Графикон 6.7). Поред тога, установљено је и да су најучесталији преводилачки поступци генерализација (32,3%), дослован (19,9%) и описан превод (14,3%). Учестао је и поступак локализације, док се преостали преводилачки поступци ређе јављају. Слична расподела преводилачких поступака може се уочити и код преводилаца појединачно, са изузетком поступка понављања који је нешто учесталији код Новаковић-Лопушина (в. Табела 6.8).

Табела 6.8. Заступљеност преводилачких поступака у семантичком пољу Друштвени живот према преводиоцима.

	П	ПО	П/ПО +	П/ПО +	П/ПО +	З	ДП	ДП +	ОП	Г	И	Л
			ДП	ВО	УО		ВО					
И.Ш.	9	8	9	1	1	1	32	2	23	52	3	20
	5,6%	5%	5,6%	0,6%	0,6%	0,6%	19,9%	1,2%	14,3%	32,3%	1,9%	12,4%
Ј.Н.Л.	0	23	0	1	2	1	41	2	10	53	1	15
	0%	15,4%	0%	0,7%	1,3%	0,7%	27,6%	1,3%	6,7%	35,6%	0,7%	10,1%

Као што смо видели у Табели 6.2. најзаступљенија потпоља у домену друштвеног живота су Називи и Врсте угоститељских објеката, Кућни апарати, Стамбене просторије, Одевни предмети и Намештај.

У овом делу осврнућемо се пре свега на поступке које су преводиоци најчешће примењивали када су у питању Називи угоститељских објеката, имајући у виду да је овај тип КСЕ најбројнији. Овде се јављају три поступка и то: дослован превод (42%), прилагођен облик (37%) и понављање (20%). Не могу се приметити разлике у заступљености поступака у зависности од преводиоца или периода, осим код поступка понављања који се у преводима након 2010. године не јавља. Међутим, на основу анализираних података може се запазити да приликом избора између поступка дословног превода или прилагођеног облика улогу игра врста речи у називу објекта. Тако у називима који се састоје од властитих имена (фиктивних имена, имена историјских или познатих личности, назива градова или области) преводиоци углавном користе поступак прилагођавања као у примерима 1.1, 1.2. и 1.3.

(1.1.) [...] maak ik doorgaans mijn zakelijke afspraken in de kroeg, met name 'Antigone'...
(KJS, 15)

[...] *заказујем своје пословне састанке у кафани по имену Antigona...* (ДЈШ, 15)

(1.2.) [...] in de huiskring en in zijn stamcafe 'Groeninghe' ook uitdrukkingen van Walle in het dialect van Walle te plaatsen. (VB, 26)

[...] *да у кућном кругу и својој омиљеној кафани Хрунинг говори изразе из Валеа у локалном дијалекту.* (ТБ, 24)

(1.3.) Al achtte ik het anderzijds helemaal niet noodzakelijk onze toevlucht te nemen tot een van de meer selecte keten als de 'Nemrod', de 'Tanchelijn' of het 'Venushof'.
(KJS, 73)

С друге стране, пак, нисам сматрао неопходним да се склонимо у неки ексклузивнији тип као што је Немрод, Танхелмус или Венерин врт (ДЈШ, 73)

Поступак прилагођавања користи се и када се у називу јавља когнат, односно реч која у сличном облику и/или значењу постоји у оба језика, као у примерима 1.4. и 1.5.

(1.4.) Op de Markt ontweek hij het cafe 'Ronde'... (VB, 118)

На тргу заобиђе кафану Ротонду... (ТБ, 96)

(1.5.) Want je bent na Het Roosje, de Rustica, Margriet, recht naar het huis gegaan?

(Z, 104)

Јер после Ружице, Рустике и Маргарете отишао си право кући? (С, 79)

У примерима 1.3. и 1.5. јавља се и дослован превод. Тако је назив кафане *Venushof* дословно преведен као „Венерин врт”, док је изведеница *Het Roosje* преведена као „Ружица”. Овај поступак јавља се када се у називу налазе остале врсте именица (опште, збирне, градивне и слично), а посебно када су у питању сложенице и синтагме које се састоје од придева и именица, као што можемо да видимо у примерима 1.6, 1.7. и 1.8.

(1.6.) [...] en geestelijk vertoefde ik reeds in de oudstijlse taveerne 'de Vos' aan de overkant van de Grote Markt... (KJS, 29)

[...] и мој дух је већ одлебдео у старинску кафану Лисац, с друге стране Великог трга... (ДЈК, 29)

(1.7.) De boeren die whist spelen onder de platanen van de herberg 'Het Dambord'...

(VB, 260)

Сељаци који играју вист под платанима крчме Шаховска табла... (ТБ, 199)

(1.8.) Hij zou eventjes in De Gouden Haan kunnen binnenslenteren. (Z, 97)

Могло би начас да сврати код Златног певца. (С, 73)

У корпусу се јавља и један пример замене (1.9.) који можемо посматрати као изузетак од правила. Наиме, у том случају преводилац је одлучио да да предност поетској функцији датог елемента у односу на референцијалну функцију идентификације и да пренесе игру речима из изворног дела.

(1.9.) 'In Het Krieksken op de markt, als de kiekens tanden hebben,' zei Lippens.

‘Ik zal nooit meer in Het Krieksken op de markt geraken.’ (Z, 103)

“У месецу лимбургу, кад се шишају мајмуни“, каже Липенс.”

“Више никад нећу видети Лимбург.” (С, 78)

У примеру 1.9. у фокусу је фраза *als de kiekens tanden hebben* са значењем да се нешто никад неће догодити, при чему се аутор игра речима повезујући назив *Het Krieksken* с речју *kiekens* из поменуте фразе. Преводац се овде одлучио за еквивалентну фразу на српском језику „У месецу лимбургу, кад се шишају мајмуни“, па је назив заменио речју „Лимбург“ из поменуте фразе како би постигао исти ефекат у преводу.

Поред назива угоститељских објеката, овде ћемо анализирати и појмове којима се означавају врсте угоститељских објеката и њихове преводни еквиваленти на српском. Наиме, у овом погледу примећено је да је у преводима језички регистар у појединим случајевима сужен. У корпусу се јавља 13 појмова којима се означавају угоститељски објекти у којима се служе пиће и храна: *café, kroeg, stamcafé, volkscafé, taveerne, staminee, herberg, brasserie, pub, koffiehuis, eethuis, snackbar* и *cafetaria*. Као преводни еквиваленти на српском језику најчешће се јављају појмови „кафана“ и „крчма“ који означавају типичне угоститељске објекте из циљне културе, чиме се код просечног читаоца мења слика, те се радња премешта у локални контекст. Поред ових термина јавља се и термин „биртија“, чиме се још јаче истиче колорит циљне културе. Међутим, забележени су и случајеви у којима је задржан страни елемент. Тако су код културноспецифичних елемената *snackbar* и *cafetaria* преводиоци користили у српском језику устаљене прилагођене облике „снекбар“ и „кафетерија“, док се једино КСЕ *brasserie* задржава у изворном облику, будући да овај назив није устаљен у прилагођеном облику у циљном језику (в. Табела 6.9.)

Поред тога јављају се и ситуације у којима се КСЕ *café* изоставља и то када се налази испред назива угоститељског објекта као у примеру 1.10. и 1.11, а када је из контекста јасно да се називи односе на угоститељски објекат.

(1.10.) Bovendien kenden wij kroegen met mooie namen, café De Maretak, café Olympia, café Rio, café De Blinde Vink, dat moest volstaan. (HD, 42)

Уосталом, познавали смо ми кафане лепих имена, Имела, Олимпија, Рио, то је било сасвим довољно. (ЗЖ, 39)

(1.11.) Er bestond geen specifieke reden waarom wij die avond voor café Het Hoekske kozen, want alle croegen in ons dorp waren onderling inwisselbaar. (HD, 17)

Није постојао посебан разлог што смо се те вечери определили за Ћошак, јер су све кафане у нашем селу личиле једна на другу. (ЗЖ, 17)

Табела 6.9. КСЕ који означавају угоститељске објекте и преводни еквиваленти

Café	кафана крчма кафе	herberg	крчма
Kroeg	кафана крчма биргија	brasserie	<i>Brasserie</i>
stamcafé	кафана омиљена кафана	koffiehuis	ресторан
taveerne	кафана	eethuis	ресторан
staminee	кафана крчма	snackbar	снекбар бифе
volkscafé	кафана	cafeteria	кафетерија
Pub	кафана		

Најустаљенији културноспецифични елемент који означава угоститељски објекат у корпусу јесте *café*. За овај термин се у преводима на српски углавном користи локални термин „кафана”. Међутим, када се овај КСЕ налази у негативном контексту, као у примеру 1.12, као преводни еквивалент јавља се појам „крчма” који према *Речнику*

српскохрватскога књижевног језика има значење „кафана или гостионица нижег ранга“ (1990, 104). Наиме, у поменутом примеру културноспецифичном елементу *café* претходи придев *walgelig* у значењу одвратан, одбојан, а који указује на квалитет поменутог угоститељског објекта. Тако је избором појма „крчма“, који има негативније значење у односу на устаљени преводни еквивалент „кафана“ додатно истакнут овај аспект и наглашен је контраст у односу на раскошне европске градове из примера.

(1.12.) [...] het walgelig café 'Picardy' op een lijn had gesteld met de mysterieuze, beloftevolle, welluidende hoofdsteden van het veelkleurig Europa, het deed Louis trillen van woede. (VB, 300)

[...] стављајући ону одвратну крчму Пикардију на исту линију са тајанственим, пуним обећања, звучним главним градовима шарене Европе! Луј је сав дрхтао од беса. (ТБ, 228)

Појам „крчма“ јавља се као еквивалент у негативном значењу и за културноспецифични елемент *kroeg*, за који се такође као преводни еквивалент најчешће користи појам „кафана“. Придев *vunzigste* у примеру 1.13. има негативну конотацију и истиче низак статус локала (устајао, прљав, простачки, опсцен). Међутим, у наставку реченице јавља се и појам *kroegbazin* који означава власницу таквог угоститељског објекта, а који је такође могао да утиче на преводиоца да се определи за термин „крчма“. Наиме, овај појам у преводу је замењен изведеницом од те речи, односно појмом „крчмарица“, док у српском језику не постоји изведеница за власницу кафане са истим кореном.

(1.13.) De vunzigste kroegen bevonden zich daar, de menselijke fauna ging er kruipend buiten, en iedere kroegbazin kende haar verplichtingen aan de tradities.. (HD, 160)
Ту су се налазиле најозлоглашеније крчме, људска фауна излазила је четворonoшке одатле, а свака крчмарица знала је своју дужности спрам традиције... (ЗЖ, 150)

Термин „крчма“ јавља се и као разликовни термин између културноспецифичних елемената *café* и *kroeg* као у примеру 1.14. за које се, као што смо већ напоменули, у

преводима на српски углавном користи исти појам „кафана”. Наиме, у овом примеру КСЕ *café* и *kroeg* јављају се у тексту у непосредној близини тако да се преводилац одлучио да у преводу користи појмове „кафана” и „крчма” како би пренео употребу синонима *café* и *kroeg* у изворном делу.

(1.14.) Tien kroegen en dubbel zoveel glazen later leek geen van mijn nonkels noch mijn vader zich nog te herinneren wat de aanleiding van dit uitje was geweest. Dit was gewoon de gezellige zaterdag die men doorbracht, rijdende van het ene cafe naar het andere. (HD, 112)

Након десет крчми и двапут толико чаши ниједан од мојих стричева, а ни мој отац, као да се нису више сећали повода за овај излет. Ово је напросто био забаван начин провођења суботе: возња од једне кафане до друге.

(ЗЖ, 105)

Код осталих аспеката друштвеног живота које смо обрадили анализом, као најзаступљенији преводилачки поступак углавном се издваја генерализација, док се остали поступци јављају спорадично (в. Табела 6. 10). Изузетак је кућни прибор код кога се поред генерализације издваја и описан превод.

Табела 6.10. Заступљеност преводилачких поступака према најучесталијим семантичким потпољима

	ПО	ПО+ДП	ПО+УО	ДП	З	Г	ОП	И	Л
Кућни прибор	2 5,5%	1 2,8%	0 0%	6 16,7%	1 2,8%	12 33,3%	10 27,8%	1 2,8%	3 8,3%
Стамбене просторије	0 0%	1 4,5%	0 0%	2 9%	0 0%	15 68,8%	3 13,4%	0 0%	1 4,5%
Одевни предмети	0 0%	0 0%	1 4%	4 16%	0 0%	14 56%	3 12%	0 0%	3 12%
Намештај	1 7,1%	0 0%	1 7,1%	1 7,1%	0 0%	9 64,5%	1 7,1%	1 7,1%	0 0%

Као и код врста угоститељских објеката, и у овом потпољу забележени су случајеви у којима се у преводу сужава регистар, као што се може видети у примерима 1.15, 1.16. и 1.17, када се за различите врсте стамбених објеката (*chalet*, *boerderij* и *landhuis*) користи један преводни еквивалент и то „сеоска кућа”, чиме се неутралишу нијансе у значењу. Наиме, овај преводни еквивалент у себи садржи само делимичну информацију о локацији ових објеката (ван града), док је изостављена информација о другим аспектима попут изгледа, функције или друштвене класе. Тако се КСЕ *chalet* из примера 1.15. односи на дрвену планинску кућицу типичну за швајцарске Алпе. С друге стране приликом преношења КСЕ *landhuis* (пример 1.17.) занемарена је информација о друштвеном статусу, будући да се овај појам односи на велику, луксузнију кућу у унутрашњости, приближни еквивалент била би вила.

(1.15.) [...] voor twee weken naar de Ardennen, waar we dan een chalet betrokken en kiekjes schoten en een kajak huurden en wandelingen maakten in kleurrijke regenjerkers? (HD, 95)

[...] на две недеље у Ардене, где ћемо онда изнајмити сеоску кућу и сликати се апаратом и изнајмљивати кajak и ићи на планинарење у разнобојним кишним јакнама? (ЗЖ, 87)

(1.16.) Bij een boerderij met een laaghangend rieten dak piepte een hek. (VB, 85)

На сеоској кући с ниским сламнатим кровом вирила су вратанца. (ТБ, 72)

(1.17.) [...] die een landhuis bewoonden, ergens op de grens van het Brabantse heuvellandschap en de Kempen. (KJS, 146)

[...] који су живели у једној сеоској кући, негде на граници између брабантских брежујака и Кемпена. (ДЈШ, 146)

Поред тога, у зависности од контекста поједини КСЕ ће имати различите преводне еквиваленте. Тако се за појам *tabbaard* који означава широки и дугачки горњи део одеће са широким рукавима, јављају различити преводни еквиваленти као што су „туника”,

„спаваћица” и „ноћна кошуља”. Као што се може видети у примерима 1.19. и 1.20. речи из контекста као што су „спаваћа соба” (*slaapkamer*) или глаголи „устати” (*opstaan*) и „пробудити се” (*werd wakker*) упућују на ситуацију у којој се тај одевни предмет носи. Стога се преводилац одлучио да уместо појма „туника” из примера 1.18. у овим ситуацијама користи појмове „спаваћица”, односно „ноћна кошуља”. Међутим, овде треба истаћи и да је употреба термина „спаваћица” и „ноћна кошуља” условљена разликама у полу. У примеру 1.19. реч је о женској особи, те се у том контексту јавља појам „спаваћица”. С друге стране, у примеру 1.20. је у питању дечак, што је преводиоца вероватно навело да употреби појам „ноћна кошуља”. Иста разлика прави се и у енглеском преводу, па се такође може претпоставити да је преводилац консултовао и енглески превод приликом превођења (в. Поглавље 4).

(1.18.) Vlieghe had een nieuwe tabbaard aan, wit met een kersrood biesje aan de hals en de mouwen. (VB, 201)

Флихе је имао нову тунику, с као трешња црвеним обрубом око врата и на рукавима. (ТБ, 158-159)

Vlieghe was wearing a new tunic, white with cherry-red piping around the neck and the sleeves. (SB, 126)

(1.19.) [...] en hij doet de deur open van de slaapkamer, dan de deur van de gang, dan de deur van de gang van het eerste verdiep en dan nog de voordeur, alles wagenwijd open, zodat de ijswind van onze straat naar binnen waait, en dan moest ik opstaan in mijn tabbaard... (VB, 138)

[...] онда је отворио врата на спаваћој соби, на ходнику, па на ходнику првог спрата, а уз то и улазна врата, све широм отворено, тако да је са улице улазио ледени ветар, и онда сам морала да устанем у спаваћици... (ТБ, 110)

[...] and then he opened the door of the bedroom, the hall door, the door to the upstairs corridor, and then the front door, too, everything wide open, letting the icy wind from the street blow right in, so then I had to get up in my nightgown...

(SB, 87)

(1.20.) Louis trok aan zijn haar, Dobbelaere werd wakker met een soort genies, steunde op een elleboog. Hij droeg een tabbaard met fronsjes en plooitjes bij de borst... (VB, 235)

Луј га повуче за косу, Добеларе се пробуди уз неку врсту кијања и ослони се на лакат. Ноћна кошуља му је била на превоје и наборе на грудима... (ТБ, 182)

Louis pulled his hair, Dobbelaere woke up, with a soort of sneeze, propped himself up on an elbow. He was wearing a nightshirt with little tucks and pleats across the chest... (SB, 146).

На основу у овом потпоглављу описаних преводачких пракси превођења КСЕ из домена друштвеног живота, могу се запазити различита преводачка решења када су у питању називи угоститељских објекта и свих осталих потпоља. Код назива угоститељских објеката преводиоци углавном примењују преводачке поступке којима се у већој или мањој мери задржава изворни елемент. С друге стране, код осталих КСЕ који припадају овом семантичком пољу преводиоци углавном теже да се прилагоде циљној публици, што има за резултат већу заступљеност начела растуће стандардизације. Притом се као најдоминантнији поступак издвајају генерализација и описан превод.

Разлог томе можемо тражити у комуникативној функцији ових елемената који се углавном јављају као декор. Културноспецифични елементи попут оних који означавају одећу, намештај, стамбене објекте и слично, углавном служе да ближе опишу ликове из дела тако што индиректно упућују, на пример, на њихов друштвени статус. Самим тим, код ових елемената битније је денотативно значење, односно асоцијација коју изазивају код читаоца. Уколико би преводац такав КСЕ задржао у тексту, тиме би тај елемент непотребно дошао у фокус читаоца.

С друге стране, код назива угоститељских објеката углавном је реч о прозирним појмовима, тако да читалац на основу дословног превода или прилагођавања лако може да схвати значење и не мора да улаже додатни напор како би их дешифровао (Ivir 2003, 119-120; Хлебец 2009, 216). Поред тога, очекивано је да ће се називи угоститељских објеката који се састоје од сложеница или колокација дословно преводити, имајући у виду да се сложенице у српском ретко позајмљују из страних језика (Ivir 2003, 122).

Поред тога, код културноспецифичних елемената који означавају различите угоститељске и стамбене објекте приметно је и понављање истих лексема. То води ка нижем степену лексичке разноврсности што је једна од одлика начела растуће стандардизације за који смо установили да је заступљенији код овог типа КСЕ.

6.2.2.

Праксе при превођењу културноспецифичних елемената из семантичког поља Географија

Семантичко поље Географија издвојило се, уз Исхрану, као једно од поља код кога је установљена значајна заступљеност једног начела у односу на друго. Наиме, приликом превођења географских културноспецифичних елемената преводиоци углавном теже да у већој или мањој мери задрже изворни елемент (в. Табела 6.5. и Графикон 6.7).

Квантитативном анализом утврђено је да су овде најзаступљенији преводилачки поступци прилагођен облик (50,5%) и дослован превод (19%) (Табела 6.6). Ови поступци су најзаступљенији и код преводилаца појединачно (Табела 6.11).

Табела 6.11. Заступљеност преводилачких поступака у семантичком пољу Географија према преводиоцима.

	П/ПО		П/ПО		ДП		ОП	Г	Л
	П	ПО	+	+	ДП	+			
			ДП	УО	ДП	УО			
И.Ш.	3	53	12	2	20	1	3	6	5
	2,9%	50,5%	11,4%	1,9%	19%	0,9%	2,9%	5,7%	4,8%
Ј.Н.Л.	0	24	22	3	19	0	2	6	6

Код географских културноспецифичних елемената најзаступљенија потпоља су Називи градова и насеља, и Називи улица и тргова. Када су у питању Називи градова и насеља, најзаступљенији преводилачки поступак је прилагођен облик. То је у складу са очекиваним резултатима када је у питању овај тип КСЕ, будући да се у српском језику предност даје прилагођеном облику у односу на преношење назива у изворном облику (понављање). Једини изузетак је фиктивно место *Reetveerdegem* из романа *Залудност живљења* код кога се, поред прилагођеног облика „Рејтвердехем” који се најчешће јавља као преводни еквивалент, јавља и локализован назив „Пичковац”, као и генерализација „село”. Прагматички еквивалент „Пичковац” јавља се и као унутрашње објашњење у комбинацији с прилагођеним обликом, и то на самом почетку романа *Залудност живљења* (пример 2.1), а циљ његове употребе јесте да се изазове слична асоцијација на место код читаоца превода коју би имао читалац изворног текста.

(2.1.) *De vermeende terugkeer van tante Rosie naar Reetveerdegem werd als een aangename schok ervaren in de levens van onze volstrekt nutteloze mannen...*

(HD, 9)

Наводни повратак тетке Розе у наш фламмански Пичковац звани Рејтвердехем пријатно је уздрмао живот наших потпуно бескорисних мушкараца... (ЗЖ, 9)

Анализом података из овог семантичког потпоља утврђене су и поједине недоследности приликом прилагођавања назива фламанских градова и насеља на српски језик. Први проблем тиче се транскрипције графеме [v]. Код овог сугласника постоје разлике у изговору у холандској и фламанској верзији низоземског језика. Док се у холандском језику он изговара као /f/, те говорници холандске (северне) верзије низоземског језика не праве разлику између графема [v] и [f], у фламанској (јужној) варијанти низоземског језика ова разлика и даље постоји и овај глас изговара се као /v/ (FU Berlin, n.d). Тако се у преводима јављају различити облици овог гласа, понекад и у истом тексту. Некадашње фламанско насеље *Lovendegem* јавља се у преводу романа *Туга Белгије* као „Ловендехем”, али и као „Лофендехем”, дакле у првом случају [v] је транскрибовано као *в*, а у другом као његов

безвучни парњак у низоземском *ф*. Такође у роману *Без граница* бриселски аеродром *Zaventem* прилагођен је као „Зафентем”, док је у називу града *Leuven* графем [v] задржан, те је транскрибован као „Левен”. По овом питању могу се приметити и разлике међу преводиоцима. Наиме, Шћепановић графем [v] углавном транскрибује као *ф* (*Verdegem* → Фердехем; *Zaventem* → Зафентем), док га Новаковић-Лопушина и Петровић ван дер Леу у складу с фламанским изговором транскрибују као *в* (*Zavelgem* → Завелхем; *Averbode* → Авербоде).

Поред тога, постоје извесна одступања и код преношења фламанских назива градова који су се у српском усталили на основу француских имена. За фламанске градове *Gent*, *Antwerpen*, *Brugge* и *Leuven* у српском језику некада су се користили прилагођени француски облици „Ган”, „Анверс”, „Бриж” и „Лувен”. Међутим, данас је у српском језику устаљен фламански облик „Антверпен” уместо француског „Анверс”, док се облик „Ган” још једино задржао у називу полиптиха браће Ван Ајк *Гански олтар*, док се за назив града користи фламански облик „Гент”/„Хент”. Када су остали градови у питању, још увек су доминантнији француски облици (Будимир 2018, 143).

Преводиоци теже ка томе да називе поменутих градове пренесу у фламанском облику. Тако се *Gent* транскрибује као „Хент”, *Leuven* као „Левен”, чак и француски облик *Anvers* који се јавља у романима *Обрада*. *Нога* пренет је као „Антверпен”. Уместо француског назива „Бриж” у преводу се прилагођава фламански облик *Brugge*, иако се тај облик још увек није усталио у српском језику. Међутим, овде долази до одступања и јављају се два облика, „Брихе” и „Брухе”, за фламански назив. Разлика се јавила код прилагођавања кратког вокала /œ/. У првом случају преводилац се водио фонетском, односно изговорном транскрипцијом тражећи најближи гласовни еквивалент, док се у другом случају наводи прилагођен облик који узима у обзир и изворно писмо (Пешикан, Јерковић и Пижурица 2010, 244). Када су у питању франкофони градови, занимљиво је да је фламански назив *Luik* прилагођен као нама познати „Лијеж”, док у случају француског града Лила, за који се у тексту користи фламанска варијанта *Rijsel*, то није био случај, те је овај град пренет као „Рејсел”.

Када су у питању називи улица и тргова преводиоци пре свега примењују дослован превод и прилагођен облик у комбинацији с дословним преводом, као што се може видети у примерима 2.2. и 2.3.

(2.2.) [...] in de etalage van de fietsverkoper in de Schoolstraat en de prijzen ervan hadden ons mensonterend geleden. (HD, 65)

[...] у радњи продавца бицикала у Школској улици, а цене су нам се учиниле срамним. (ЗЖ, 60)

(2.3.) In de Groendalstraat liep ik de kleine tabakszaak binnen... (KJS, 137)

У Улици Хрундал ућох у малу продавницу дувана... (ДЖК, 136)

Попут назива угоститељских објеката, и овде се може закључити да преводиоци дословно преводе називе улица који садрже све друге врсте речи осим властитих именица. Код назива улица који се састоје од властитог имена или когната, име односно когнат се преносе у прилагођеном облику, док се термин који означава врсту улице преводи као што се може видети у Табели 6.12. Забележен је само један случај у читавом корпусу, у роману *Без граница*, где је прилагођен и појам који означава врсту улице односно део града: *Stanleyplein* → „Стенлиплејн”.

Табела 6.12. Називи улица и тргова и њихови преводни еквиваленти.

	ДП		ПО+ДП
<i>Vogelmarkt</i>	Птичија пијаца	<i>Conscienceplein</i>	Консјансов трг
<i>Groenplaats</i>	Зелени трг	<i>Zwevegemstraat</i>	Звефемска улица
<i>Hoogstraat</i>	Висока улица	<i>Snellaertstraat</i>	Снелартова улица
<i>Vossenplein</i>	Лисичији трг	<i>Resterdreef</i>	Рестерски пут
<i>Suikerrui</i>	Шећерни канал	<i>Kantonstraat</i>	Кантонска улица
<i>Schipperskwartier</i>	Бродарска четврт	<i>Geraardsbergsepoort</i>	Херардбершка капија

Из корпуса су издвојена три назива којима се означава отворени простор окружен грађевинама и то: *markt*, *plaats* и *plein*. За све ове појмове у преводу се користи реч „трг”. Поред тога, поједине врсте улице попут *laan* или *dreef* понекад се генерализују тако што се у преводу користи надређени појам „улица” уместо специфичнијих „булевар” или „авенија”.

Осим тога, примећена су и извесна одступања код преношења *KSE markt*. Овај назив првенствено означава место на коме се људи састају ради трговине, али може да означава и централни трг или место окупљања у граду. Стога при преношењу овог културноспецифичног елемента у преводу, контекст у коме се јавља има важну улогу.

Као преводни еквиваленти у корпусу јављају се појмови „пијаца”, „тржница” и „трг”. Појам „пијаца” јавља се углавном у сложеницама као што су *Beestenmarkt* → „Сточна пијаца”; *Vogelmarkt* → „Птичја пијаца”; *Paardenmarkt* → „Коњска пијаца”; *Veemarkt* → „Сточна пијаца”, као и када је из контекста јасно да се ради о месту на коме се продају роба и услуге. Ређе се уместо појма „пијаца” користи синоним „тржница”. Када се *KSE markt* јавља у синтагми *Grote markt*, или као локација на којој се налазе кафане и баште кафана, као преводни еквивалент јавља се појам „трг”.

Међутим, забележен је и случај да се за исти топоним користе оба термина и то у истом тексту, односно да преводилац није био консеквентан у примени једног решења, као што се може видети у примерима 2.4. и 2.5. На основу контекста се не може донети никакав закључак о мотивима за овакву одлуку, те се тај случај може приписати пропусту преводиоца.

(2.4.) Voor alle zekerheid sloeg hij er nog een toen hij langs de kerk van de Beestenmarkt kwam... (VB, 118)

За сваки случај прекрсти се још једном кад је прошао поред цркве на Сточном тргу... (ТБ, 96)

(2.5.) Papa ging heel snel, vertraagde pas bij de Beestenmarkt en bleef toen staan in het voorgeborchte van de cinema 'Vooruit'... (VB, 126)

Тата је ишао сувише брзо, успорио је само на Сточној пијаци и застао у предворју биоскопа Напред... (ТБ, 101)

Када су у питању *KSE* из домена Географије могу се запазити извесне правилности приликом употребе поступака прилагођавања и дословног превода. Док се властите именице и когнати у називима по правилу прилагођавају, све остале врсте речи углавном се дословно преводе, укључујући и називе различитих врста улица. Попут назива

угоститељских објеката, и код овог типа културноспецифичних елемената може се применити правило о транспарентности појма (Newmark 1988, 84, 99; Aixelá 2010, 201).

Поред тога, као што истиче Хлебец, код географских имена најзначајнија је референцијална функција идентификације која се најбоље постиже транслитерацијом или транскрипцијом (2009, 120). Стога је очекивано да су преводиоци код овог типа КСЕ најчешће примењивали поступак прилагођавања.

На самом крају, примећене су и недоследности приликом прилагођавања графеме [v] и кратког вокала /æ/. Међутим, у корпусу се јавља недовољан број ових елемената да бисмо могли да донесемо конкретне закључке о транскрипцији фламанских топонима. Стога би у будућим истраживањима требало посветити посебну пажњу овој проблематици.

6.2.3.

Праксе при превођењу културноспецифичног елемента из семантичког поља Исхрана

Квантитативном анализом културноспецифичних елемената из семантичког поља Исхрана утврђена је значајно већа заступљеност начела растуће стандардизације, односно тенденција преводилаца да овај тип КСЕ прилагођавају циљној публици (Табела 6.5). Ова тенденција потврђена је и код преводилаца појединачно, при чему је начело растуће стандардизације нешто доминантније код Иване Шћепановић (Графикон 6.7).

Као што се могло видети у Табели 6.6, најучесталији преводилачки поступак је генерализација (36,3%). Поред тога, значајније су заступљени и локализација (25,3%) и описан превод (16,5%), док се остали поступци јављају спорадично. Нису уочене битније разлике у расподели преводилачких поступака у односу на преводиоце, осим нешто веће заступљености поступка прилагођавања код Новаковић-Лопушине, као што се може видети у Табели 6.13.

Табела 6.13. Заступљеност преводилачких поступака у семантичком пољу Исхрана према преводиоцима.

П/ПО	П/ПО
+	+

	П	ПО	ДП	ВО	ДП	ОП	Г	И	Л
И.Ш.	0	5	1	1	11	15	33	2	23
	0%	5,5%	11,4%	1,1%	12,1%	16,5%	36,3%	2,2%	25,3%
Ј.Н.Л.	1	8	1	1	9	5	31	1	10
	1,5%	11,9%	1,5%	1,5%	13,4%	7,5%	46,3%	1,5%	14,9%

У овом потпоглављу осврнућемо се на праксе приликом превођења КСЕ из два најзаступљенија семантичка потпоља, односно врста пића и назива јела.

Као што се могло видети у Табели 7, приликом преношења назива и врста пића преводиоци су углавном тежили ка томе да задрже изворни елемент. Као изузетак издвајају се различите врсте пива (*scharrebier*, *pils*, *kriekenbier*) за које се углавном користи или општи појам „пиво” или описан превод (примери 3.1, 3.2. и 3.3), осим када је у питању врста *Pale Ale* која долази из треће културе, а код ког је преводилац прилагодио облик у комбинацији с вантекстуалним објашњењем.

(3.1.) [...] die zijn motoriek had verloren aan het vele scharrebier en die beneden stond te klooien met zijn sleutels. (HD, 48)

[...] коме је силно пиво пореметило моторику па је доле узалуд петљао с кључевима. (ЗЖ, 45)

(3.2.) 'Geef mij gauw een pils.' (VB, 156)

„Дај ми брзо једно пиво.” (ТБ, 123)

(3.3.) Ik bestelde haar een kriekenbier en een koffie voor mezelf. (HD, 179)

Наручио сам јој воћно пиво, а себи кафу. (ЗЖ, 169)

Када је у питању типично низоземско жестоко пиће *jenever*, уместо овог културноспецифичног елемента у преводу се јавља прилагођен облик, али и типично пиће из циљне културе, односно „ракија”. Притом, може се запазити и разлика међу преводиоцима у начину на који преводе овај појам. Док Шћепановић у обрађеном корпусу овај КСЕ увек локализује, Новаковић-Лопушина и Петровић ван дер Леу га углавном

задржавају у тексту у прилагођеном облику. Међутим, уочена су три начина прилагођавања и то „јеневер”, „јенејвр” и „женевер”. Овде је запажена неусклађеност међу преводиоцима, па тако Ван дер Леу тежи ка изговорном облику, па полудуги, благо дифтонгизирани вокал /e/ преноси као *ej*, а кратак вокал /ə/ изоставља, што није уобичајено приликом транскрипције на српски језик. С друге стране, код Новаковић-Лопушина јављају се два облика у различитим периодима. У роману *Долазак Јоахима Штилера* из 1992. јавља се облик „јеневер”, док у преводу *Залудност живљења* из 2015, преводац користи облик „женевер” који одговара фламанској изговорној варијанти [зəпe:vəŋ].

С друге стране, када су у питању називи различитих врста и произвођача вина, углавном француских, њихови називи се у преводу по правилу прилагођавају.

За разлику од пића, код назива јела најзаступљенији поступак је локализација, затим описан превод и генерализација. Дакле, преводиоци су ове елементе прилагођавали циљној публици, односно замењују их стандардним репертоаром из циљног језика. Тако је традиционално фламанско јело *Hutsepot* у преводу на српски постало „сељачки лонац” у роману *Туга Белгије*, односно „чушпајз” или „чорба” у роману *Залудност живљења*. Још једно традиционално јело, *waterzooi*, описано је као „пиле у лонцу”.

Само у једном случају забележен је поступак прилагођавања у комбинацији с дословним преводом и то у сложеници у којој се јавља француска реч *ragout* која је позната и у циљној култури, као у примеру 3.6.

(3.6.) 'Schapenragout, dat hebt ge niet aan het Albertkanaal.' (VB, 321)

„Овчији рагу, тога нема тамо на Албертовом каналу.” (ТБ, 245)

Слична пракса уочена је и код назива десерта и осталих посластица, с тим што је овде најзаступљенији поступак генерализација, а нешто чешће јављају се и дослован превод и прилагођен облик. По правилу дослован превод јавља се код сложеница које садрже реч *cake*, односно *taart*. Као што се може видети из Табеле 6.14. ове речи преводе се као „колач”, односно „торта”.

Табела 6.14. Сложенице које садрже реч *cake* и *taart* и преводни еквиваленти.

<i>chocoladecake</i>	чоколадни колач
<i>chocoladetaart</i>	чоколадна торта
<i>confiture-taartje</i>	торта с пекмезом
<i>aardbeientaart</i>	торта од јагода

Термин „колач” користи се и код сложеница које садрже реч *koek*. Тако је *gemberkoek* преведен као „колач од ђумбира”, док је код фламанског пецива *boterkoek* ситуација нешто компликованија. Пре свега треба истаћи да овај термин има различито значење у Холандији и Фландрији. У Холандији је у питању углавном округли колач који се прави од путера, брашна, шећера, мало соли и јајета. С друге стране, у Фландрији је у питању пециво од лиснатог теста које може садржати и грожђице. Преводилац је очигледно имао проблем с овим културноспецифичним елементом јер се у преводу јавља неколико различитих варијанти, као што се може видети у примерима 3.7, 3.8, и 3.9. Такође, и овде се поједина преводачка решења слажу са енглеским преводима. Међутим, у сваком од примера се у потпуности изгубила изворна референца. Поред тога, преводилац за овај КСЕ користи и општи појам „колач” којим се изворни елемент у потпуности неутралише.

(3.7.) Rond vier uur kwam Tante Mona op bezoek met boterkoeken... (VB, 108)

Око четири сата дође у посету Тетка Мона с колачем од бутера... (ТБ, 88)

At about four o'clock Aunt Mona came to call with buttercakes... (SB, 70)

(3.8.) Louis mocht de boterkoeken smeren en de koffie inschenken. (VB, 109)

Лују је дозвољено да бутером намаже колаче и да сипа себи кафу. (ТБ, 89)

Louis was allowed to butter the cakes and to pour the coffee. (SB, 70)

Прилагођен облик углавном се јавља код посластица које су у том облику већ познате у циљној култури, попут бомбона, пралина и вафли. Међутим, овде ћемо се осврнути на КСЕ *bonbon* за који се у преводу на српски користи когнат „бомбона”. Наиме, овај појам у холандској (северној) верзији низоземског означава чоколаду с пуњењем за

коју се у фламанској верзији користи термин *praline*, односно „пралина”²⁹. Међутим, иако се реч *bonbon* у фламанској варијанти не користи, у фламанским дијалектима, ова реч ипак може да се јави као синоним за пралину³⁰. Тако се КСЕ *likeurbonbons* заправо односи на „пралине пуњене ликером”, а не на „бомбоне с ликером” како гласи преводни еквивалент у роману *Туга Белгије*. Реч „бомбон(а)” ушла је у српски језик преко француског и означава пре свега послатицу од истопљеног, најчешће обојеног, шећера (Речник српскохрватскога књижевног језика 1990, 249). Дакле, код КСЕ *bonbon* и преводног еквивалента „бомбона“ у питању су лажни пријатељи јер се им се значење у фламанском и српском донекле разликује. Тако се употребом когната мења изворни културноспецифични елемент, односно асоцијација коју изазива код читалаца (Ivir 2003, 122-123).

Када су у питању културноспецифични елементи из семантичког поља Исхрана, можемо да закључимо да их преводиоци углавном прилагођавају циљној публици, осим када су у питању речи које су у прилагођеном облику већ познате у циљној култури и које углавном долазе из трећих, доминантнијих култура попут енглеске и француске (*Pale Ale*, *ragout*, *bonbon*, *praline* и слично). Међутим, такође је уочено да овде могу да настану проблеми у преводу због тога што исти КСЕ може да има различита значења у холандској и фламанској култури, као и због чињеница да се значење позајмљенице из страних култура може разликовати у различитим језицима, као што је случај с појмом „бомбона”.

6.2.4.

Праксе при превођењу културноспецифичних елемената из семантичког поља Јавна управа

Код културноспецифичних елемената из семантичког поља Јавна управа установљена је блага предност начела растуће стандардизације у односу на начело

---

²⁹ Het Vlaams woordenboek, s.v. “praline.” <http://www.vlaamswoordenboek.be/definities/toon/375>

³⁰ Dialectenwoordenboek van Mijwoordenboek (2021), s.v. “bonbon”. <https://www.mijnwoordenboek.nl/dialect-vertaler.php?woord=bonbon>

интерференције (Табела 6.5). Сличан однос утврђен је и код преводилаца појединачно (Графикон 6.7). Што се тиче преводилачких поступака, као најзаступљенији издвајају се генерализација (44,7%) и дослован превод (23,7%), као што се може видети у Табели 6.6. Ови поступци најчесталији су и код преводилаца појединачно, уз нешто заступљенији поступак локализације код Новаковић-Лопушина у односу на Шћепановић (Табела 6.15). Најзаступљенија семантичка потпоља су Врсте установа, Функције и Правна терминологија.

Табела 6.15. Заступљеност преводилачких поступака у семантичком пољу Јавна управа према преводиоцима.³¹

	П/ПО		П/ПО		ДП		Г	Л
	ПО	ДП	УО	ДП	ВО	ОП		
И.Ш.	3	2	0	9	2	2	17	3
	7,9%	5,3%	0%	23,7%	5,3%	5,3%	44,7%	7,9%
Ј.Н.Л.	5	1	0	16	0	4	25	10
	8,2%	1,6%	0%	26,2%	0%	6,6%	41%	16,4%
О.П.в.д.Л.	2	0	2	5	0	5	21	3
	5,3%	0%	5,3%	13,2%	0%	5,3%	55,2%	7,9%

Приликом преношења назива различитих типова установа готово су подједнако заступљени и поступак генерализације и дослован превод. На основу издвојених КСЕ не могу се установити правилности у употреби једног, односно другог поступка. Међутим, као што је очекивано дослован превод најчешће се користи када је сам назив довољно транспарентан, тако да читалац на основу дословно преведеног наслова лако може да закључи на шта изворни КСЕ упућује, као што се може видети у примерима 4.1. и 4.2. (Aixelá 2010, 201).

³¹ Имајући у виду бројност КСЕ који припадају семантичком пољу Јавна управа у делу *Обрада. Нога*, код ове категорије укључили смо и податке за преводиоца Оливеру Петровић ван дер Леу.

(4.1.) [...] ik ben Nele Fockedeey van de Dienst Bijzondere Jeugdzorg... (HD, 99)
[...] *ja сам Нела Фокедеј из Службе за специјалну бригу о младима.* (ЗЖ, 91-92)

(4.2.) [...] de zaak komt twintig Juni voor de derde kamer van de Rechtbank van Koophandel, tweede verdieping, derde gang rechts. (LB, 292)
[...] *предмет ће се двадесетог јуна наћи пред трећом комором Трговинског суда, други спрат, трећи ходник десно.* (ОН, 237)

Уколико назив установе није транспарентан, односно када би дослован превод код читаоца изазвао другачију асоцијацију, преводиоци су углавном користили генерализацију. Према Ивиру дослован превод може да буде блокиран зато што би такав превод „могао да доведе до нежељених резултата“ (Ivir 2003, 123).

Тако дослован превод КСЕ *Normaalschool* из примера 4.3. блокира постојећи термин у српском језику „нормална школа”, који има потпуно другачије значење. Наиме, овај застарели облик у српском означава основну школу (Речник српскохрватскога књижевног језика 1990, 818), док је у низоземски језик овај термин ушао преко француског и односи се на тип школе у коме се школују учитељи³². Стога је преводилац избегао овај термин и одлучио се за општи појам „школа”.

С друге стране, уколико би се КСЕ *Vraai onderwaais* (фонетски приказ дијалекатског изговора за *Vrij onderwijs*) из примера 4.4. дословно превео као „слободно образовање”, то би код читалаца изазвало потпуно другу асоцијацију. Наиме, овај термин у фламанском означава све школе које није основала држава, већ нека независна заједница³³. Из тог разлога преводилац се одлучио за приближни еквивалент из циљне културе, односно појам „приватна школа”.

(4.3.) Men zou over deze materie een spoedcursus moeten geven op de Normaalschool.
(Z, 96)

О овом питању би једном требало организовати интензивни течај у школи.

³² Nederlandse Encyclopedie (2021), s.v. “normaalschool”. <https://www.encyclo.nl/begrip/normaalschool>

³³ <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/official-en-vrij-onderwijs-onderwijsnetten-en-koepels>

(C, 73)

(4.4.) Da zaain Sjaarels van 't Vraai onderwaais. (VB, 28)

To су ти момци из приватних школа. (ТВ, 25)

Поред генерализације и дословног превода, заступљена је и локализација, односно замена приближним еквивалентом из циљне културе, док се прилагођен облик углавном јавља код интернационализама попут „екстерната” и „комесаријата”. Такође, уместо појединих низоземских назива користе се еквивалентни интернационализми. Тако се уместо фламанског назива *pensionaat* односно *kostschool*, у преводу користи у српском устаљени интернационализам „интернат”.

Када су у питању КСЕ *gemeentehuis*, *stadhuis* и *raadhuis* установљена је промена у начину на који се ови називи преводе. У питању су термини који означавају седиште градске, односно општинске управе. Наиме, у преводима из деведесетих година, закључно са 2000. годином, као преводни еквиваленти јављају се дословни преводи „градска кућа”, односно „градска већница”. У питању су устаљени преводи који се користе за називе установа, с приближном функцијом у трећим културама попут појма *rathaus* (нем.) или *townhall* (енг). Поред тога, „градска кућа” као институција постоји у појединим војвођанским градовима као наслеђе времена када је овај простор припадао Аустроугарској монархији³⁴. У преводима након 2000. оба преводиоца користе појам „општина” који означава институцију с приближном функцијом у циљној култури.

С друге стране, КСЕ који припадају правној терминологији углавном се генерализују или се преводе описно као у примерима 4.5, 4.6. и 4.7. Имајући у виду чињеницу да се ови термини овде користе у књижевном регистру, може се претпоставити да референцијална функција игра мању улогу, односно да прецизно преношење садржаја термина није неопходно као што би то био случај да се ради о стручном тексту. Поред тога, уколико би преводилац одлучио да их задржи, у том случају би преоптеретио читаоца информацијама и непотребно скренуо читаочеву пажњу на КСЕ који у изворном тексту нема комуникативни значај, односно на њему се не налази нагласак.

---

³⁴ <http://www.novisad.rs/gradska-kuca>

Тако је на пример термин *eot-procedure*, који означава поступак споразумног развода брака³⁵, у примеру 4.5. генерализован и у преводу се јавља надређени појам „бракоразводна процедура”.

У примеру 4.6. термин *dagvaarding*, који означава документ којим се започиње поступак пред судом којим тражите надокнаду штете³⁶, такође је генерализован и преведен колокацијом „покренути поступак”.

На крају, у примеру 4.7. термин *exploot*, који се односи на извештај судског извршитеља о уручењу судског документа³⁷, замењен је термином „судски налог” који садржински не преноси прецизно значење појма, али код читаоца изазива јаснију асоцијацију.

(4.5.) De eot-procedure was rond, Victor was hertrouwd, Joelle was zwanger, het was definitief voorbij. (ZG, 97)

Бракоразводна процедура била је завршена, Виктор се поново оженио, Жоел је била трудна, дефинитивно све је било завршено. (БГ, 96)

(4.6.) [...] en mocht zij zich aanmatigen die keurbende af te stooten dan ga ik onverwijld over tot dagvaarding. (LB, 290)

[...] а буде ли се дрзнула да одбије ту елитну јединицу, сместа ћу покренути поступак. (ОН, 235)

(4.7.) Als u nog even de tijd hebt stel ik het exploit direkt op, dan kunt u nazien of het klopt... (LB, 285)

Ако имате још мало времена, одмах ћу саставити судски налог и можете проверити да ли је тачан... (ОН, 231)

---

³⁵ Nederlandse Encyclopedie (2021), s.v. “eot”. <https://www.encyclo.nl/lokaal/10788>

³⁶ Juridisch Woordenboek (2019), s.v. “dagvaarding”. [https://www.juridischwoordenboek.be/zoek/dagvaarding+/\(mv.\)+dagvaardingen](https://www.juridischwoordenboek.be/zoek/dagvaarding+/(mv.)+dagvaardingen)

³⁷ Juridisch Woordenboek (2019), s.v. “exploot”. [https://www.juridischwoordenboek.be/zoek/exploot+/\(mv.\)+exploiten](https://www.juridischwoordenboek.be/zoek/exploot+/(mv.)+exploiten)

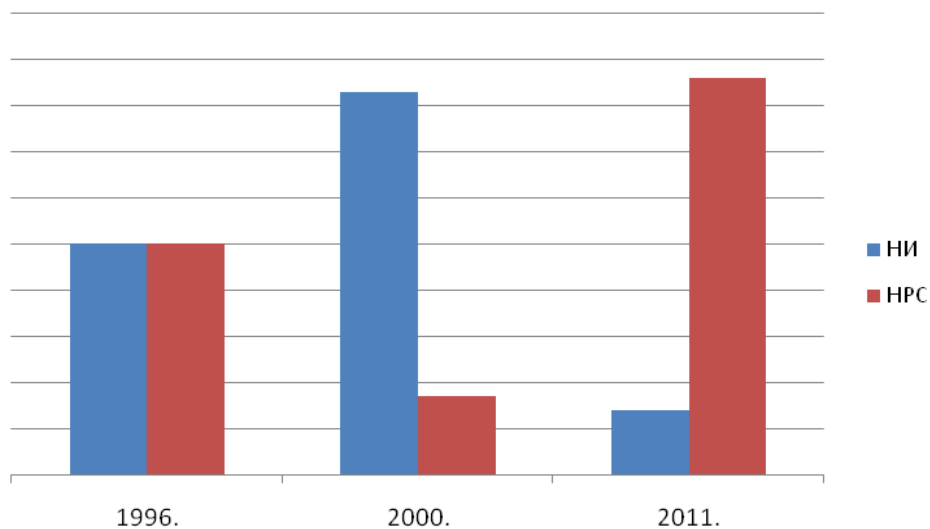
На крају можемо да закључимо да се приликом превођења културноспецифичних елемената из семантичког поља Јавна управа они углавном генерализују, осим у случају потпоља Назив установа који се дословно преводе уколико им је назив транспарентан, тако да читалац на основу превода лако може да закључи на шта изворни термин упућује (Ivir 1978, 70; Aixelá 2010, 201).

Преводиоци приликом превођења овог типа културноспецифичних елемената не теже ка прецизности у преношењу садржине појмова, већ предност дају природности текста на циљном језику. Таква преводилачка решења су и разумљива имајући у виду да се ови термини у књижевним текстовима не употребљавају у строго техничком смислу, те је чак и пожељно жртвовати терминолошку прецизност и дати предност приближним еквивалентима из циљне културе (Ivir 1978, 70) који ће код читалаца изазвати јасну асоцијацију.

6.2.5.

Праксе при превођењу културноспецифичних елемената из семантичког поља Привредни живот

Код КСЕ из семантичког поља Привредни живот такође је установљена блага предност начела растуће стандардизације у односу на начело интерференције (Табела 6.5). Међутим, за разлику од претходних семантичких поља овде су примећене разлике у третирању ових елемената код преводилаца. Наиме, док је начело растуће стандардизације доминантније код Новаковић-Лопушина, код Шћепановић и Петровић ван дер Леу то није случај. Поред тога, у дијахронијском пресеку код Шћепановић су примећене и значајне осцилације у заступљености једног начела у односу на друго. Као што се може видети у Графикону 6.8. у преводу из деведесетих година ова два начела су подједнако присутна, у преводу из 2000. изразито је доминантније начело интерференције, док је у преводу из 2011. ситуација обрнута и установљена је изразита заступљеност начела растуће стандардизације.

Графикон 6.8. Заступљеност начела интерференције (НИ) и начела растуће стандардизације (НРС) у семантичком пољу Привредни живот у интервалима од 10 година код Иване Шћепановић.

Што се тиче преводилачких поступака, квантитативном анализом утврђено је да су најзаступљенији поступци генерализација (21,2%) и понављање (18,6%), а поред тога заступљени су и дослован превод (13,7%), прилагођен облик (10,6%) и описан превод (10,6%). Поред тога, код овог типа културноспецифичних елемената чешће се јавља унутартекстуално објашњење које није учестало у осталим семантичким пољима.

Најзаступљенија потпоља у оквиру Привредног живота су Називи брендова и занимања, као и различите врсте предузећа, канцеларијски материјали, производи и слично.

Табела 6.16. Заступљеност преводилачких поступака у семантичком пољу Јавна управа према преводиоцима.³⁸

	П/ПО		П/ПО		ДП	ОП	Г	И	Л
	П	ПО	+ ДП	+ УО					
И.Ш.	14	7	4	6	9	7	14	2	3
	21,2%	10,6%	6,1%	9,1%	13,6%	10,6%	21,2%	3%	4,5%
Ј.Н.Л.	1	12	0	3	0	5	15	2	2
	2,6%	30%	0%	7,5%	0%	12,5%	37,5%	5%	5%
О.П.в.д.Л.	3	10	2	0	1	3	6		2
	11,1%	37%	7,4%	0%	3,7%	11,1%	22,2%		7,4%

Када посматрамо заступљеност преводилачких поступака, могу се уочити извесне разлике међу преводиоцима. Наиме, поступци понављање и дослован превод изразито су заступљени код Шћепановић, док се код остала два преводиоца они ретко јављају.

Приликом преношења назива брендова преводиоци најчешће користе поступке прилагођен облик и понављање који се јављају и у комбинацији с дословним преводом или унутартекстуалним објашњењем. Међутим, могу се приметити извесне разлике у примени ова два преводилачка поступка у различитим периодима. Тако се поступак понављања јавља превасходно у преводима закључно са 2000. годином и то пре свега у роману *Туга Белгије*, док се овај поступак након тог периода јавља само једном.

Тиме се могу објаснити разлике у примени поступака између Шћепановић и осталих преводилаца које смо установили у Табели 6.16. На основу тога, могу се објаснити разлике и осцилације у начелима код Шћепановић. Заступљеност назива брендова значајно је већа у роману *Туга Белгије* из 2000. године (24) у односу на романе *Без граница* из 1996 (3), односно *Сељакова молитва* из 2011. из ког није издвојен ниједан назив бренда.

³⁸ Имајући у виду бројност КСЕ који припадају семантичком пољу Јавна управа у делу *Обрада. Нога* код ове категорије, укључили смо и податке за преводиоца Оливеру Петровић ван дер Леу.

Поред тога, поступак понављања користи се углавном код назива брендова из трећих култура као што су енглеска, француска и немачка. Такође, код оваквог навођења назива брендова, увек је из контекста јасно о ком типу производа је реч. Тако се у примерима 5.1. и 5.2. уз назив бренда јављају и хипероними „уље”, „сапун” и „паста за обућу” који ближе одређују производ. Такође, у примеру 5.1. из текста је јасно да се ради о моторном уљу јер се производ помиње у контексту мотоцикличких трка.

(5.1.) [...] in het circuit van Pau zijn zeventhonderd bochten, gemiddelde snelheid 88 kilometer, de beste olie is Veedol, reageert op de minste druk op de starter, zelfs bij twintig graden onder nul... (VB, 253)

[...] у мотоциклистичком кругу у Пауу има седам стотина кривина, просечне брзине 88 километара на час, најбоље уље Veedol, реагује на најмањи притисак на стартер, чак и на двадесет степени испод нуле... (ТБ, 182)

(5.2.) De geur van Lux-zeep en van de schoensmeer Ca-va-seul vlotte in de waszaal. (VB, 95)

У умиваоници је мирисало на Lux -ов сапун и пасту за обућу Ca-va-seul. (ТБ, 79)

Исти принцип може се применити и на употребу прилагођеног облика. Тако реч „паклица” у примеру 5.4. указује да је у питању марка цигарета чији је назив у тексту дат курзивом, док се у примеру 5.3. из контекста може закључити да су у питању колекционарски предмети, на шта указује и глагол „сакупљати”, али и реч „колекционар” из реченице која следи. Понекад је у тексту дата и дефиниција одређеног производа што додатно олакшава задатак преводиоцу, као у примеру 5.5.

(5.3.) Franky verzamelde treintjes van het merk Märklin. Volstrekt onorigineel, maar ook dat is eigen aan een verzamelaar. (HD, 122)

Френки је сакупљао возиће марке Мерклин. Савршено неоригинално, али и то је својствено колекционарима. (ЗЖ, 114)

(5.4.) Toen zij de voordeur hoorde dichtslaan, graaide Mama in haar naaidoos, vond er een pakje Belga. (VB, 101)

Каd је чула да су се врата затворила, мама дохвати кутију са шиваћим прибором и пронађе тамо паклицу белге. (ТБ, 83)

(5.5.) Tourtel, dat was het eerste merk alcoholvrij bier dat we kenden en er werd enorm op neergekeken. (HD, 159)

Туртел је била прва марка безалкохолног пива за које смо знали, и на њега се гледало с презрењем. (ЗЖ, 149)

Међутим, када се назив брeнда користи као синоним за одређени предмет, преводиоци користе поступак генерализације. Тако су у примерима 5.6. и 5.7. уместо назива брeндова *Kleenex* и *Solex* у преводу јављају предмет на које ови брeндови упућују. Преводиоци су овде с правом проценили да поменути КСЕ немају комуникативни значај, односно да нагласак у овој ситуацији није на називу брeнда, већ на производу који представља.

(5.6.) 'Petra? 'Heb jij een Kleenex?'

'Waarvoor?'

'Daarvoor.' (ZG,)

„Петра?“

„Имаш ли једну папирнату марамцицу?“

„Зашто?“ (БГ,)

(5.7.) Hij rent naar zijn Solex, trapt als dol op het pedaal. (Z, 98)

Трчи до свог мотоцикла и као луд гази на папучицу за гас. (С, 74)

Када су у питању називи занимања, најучесталији преводилачки поступак је генерализација. Један од резултата употребе генерализације у преводу јесте да се губе нијансе у значењу. Такође, исти појам користи се као еквивалент за различите културноспецифичне елементе из изворног текста. Тако се појам „газда“ користи уместо

КСЕ *cafébaas*, *kroegbaas* и *uitbater*, док се појам „крчмарица” јавља као преводни еквивалент за КСЕ *kroegbazin* и *herbergierster*. Притом, постоји суптилна разлика између КСЕ *cafébaas* и *kroegbaas* који означавају власнике поменутих угоститељских објеката, и КСЕ *uitbater* који се односи на особу која води одређени, најчешће угоститељски, објекат, али не мора нужно да буде и власник истог³⁹.

Поред тога долази и до сужавања, односно проширивања значења одређених КСЕ. Тако се, на пример, за занимање *chrysantenkwekers* јавља преводни еквивалент „продавци хризантема” чиме се обухвата само једна страна њихове активности, будући да појам *kweker* означава особе које узгајају одређене културе за продају⁴⁰. У неким ситуацијама преводиоци користе и описни превод како би обухватили целокупно значење. То се може илустровати примером *poelier* из романа *Сељакова молитва* који је описно пренет као „трговац живином и дивљачи”.

Културноспецифични елементи из домена Привредни живот углавном се задржавају у тексту када се односе на називе брендова, док је код осталих потпоља доминантније начело растуће стандардизације. Поред тога, поступак понављања значајније је заступљен у периоду деведесетих година закључно за 2000, док се након тог периода ретко јавља. Ту појаву би свакако требало испитати у будућим истраживањима како бисмо утврдили да ли је дошло до промене норме када је у питању преузимање термина из других језика у изворном облику.

Такође, утврђено је да код преношења назива брендова значајну улогу има контекст, те се у ситуацијама када је назив бренда употребљен као синоним за сам производ преводиоци углавном одлучују за генерализацију.

6.2.6.

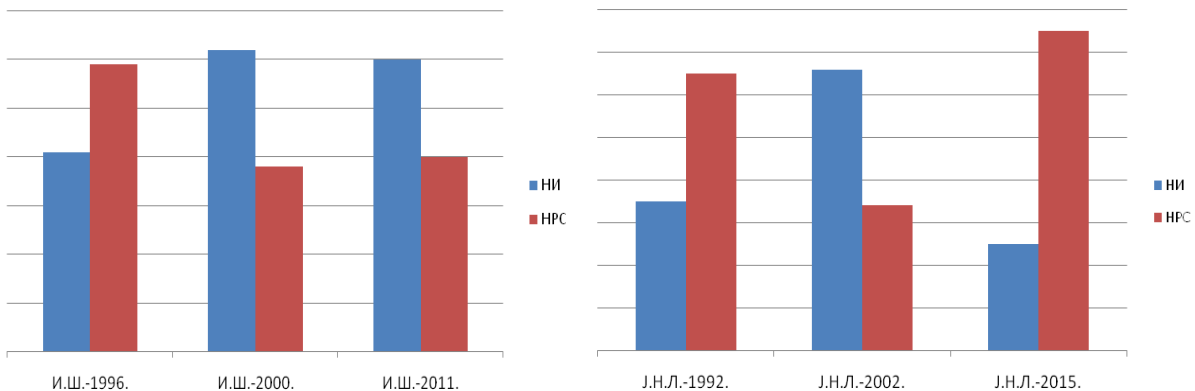
---

³⁹ Nederlandse Encyclopedie (2021), s.v. “uitbater”. <https://www.encyclo.nl/begrip/uitbater>

⁴⁰ Nederlandse Encyclopedie (2021), s.v. “kweker”. <https://www.encyclo.nl/begrip/kweker>

Праксе при превођењу културноспецифичних елемената
из семантичког поља Религија

У квантитативном делу анализе установљено је да преводиоци приликом превођења културноспецифичних елемената из семантичког поља Религија дају благу предност начелу интерференције (Табела 6.5). Међутим, као и код семантичког поља Привредни живот и овде долази до размимоилажења преводилаца (Графикон 6.7), те је код Шћепановић доминантније начело интерференције, док је код Новаковић-Лопушина и Петровић ван дер Леу заступљеније начело растуће стандардизације. Овде су такође примећене осцилације у заступљености начела код оба преводиоца, посматрано из дијахронијског аспекта. Као што се може видети у Графикону 6.9. код оба преводиоца је у деведесетим годинама доминантније начело растуће стандардизације, док је у периоду од 2000. до 2010. године заступљеније начело интерференције. Након 2010. године долази до размимоилажења међу преводиоцима.

Графикон 6.10. Заступљеност начела интерференције (НИ) и начела растуће стандардизације (НРС) у семантичком пољу Религија у интервалима од 10 година код преводилаца Шћепановић и Новаковић-Лопушина.

Када су у питању преводилачки поступци у семантичком пољу Религија, као изразито заступљени издвајају се дослован превод (20,5%), прилагођен облик (18,6%), локализација (14,9%), генерализација (14,3%) и описан превод (10,6%) (Табела 6.6).

Поменути поступци се најчешће јављају и код преводилаца, с тим што се код Шћепановић нешто учесталије јавља прилагођен облик у комбинацији с дословним преводом, док је код Новаковић-Лопушина изразито заступљенија локализација, али и генерализација (Табела 6.17).

Најзаступљенија семантичка потпоља су Свештеничке титуле, Називи предмета за обреде, Обреди и Молитве. Поред тога, јављају се и КСЕ из потпоља Свештена лица, Свештеничка одећа, Црквени објекти и институције, Богови, Свечи, Верски покрети и слично.

Табела 6.17. Заступљеност преводилачких поступака у семантичком пољу Религија према преводиоцима.

	П/ПО		П/ПО		П/ПО		З	ДП	ОП	Г	И	Л
	ПО	+	+	+	ДП	УО						
И.Ш.	7	10	4	2	1	9	6	7	1	8		
	12,7%	18,2%	7,3%	3,6%	1,8%	16,4%	10,9%	12,7%	1,8%	14,5%		
Ј.Н.Л.	5	4	0	0	1	6	5	7	0	10		
	13,2%	10,5	0%		2,6%	15,8%	13,2%	18,4%		26,3%		

Приликом превођења свештеничких титула, прилагођен облик углавном се јавља код латинских појмова као што су „прелати” (*prelaten*), „нунције” (*nuntius*), „постулант” (*postulanten*) или „кардинал”. Извесна одступања могу се приметити при преводу свештеничких титула *pastoor* и *kanunnik* које се јављају и у прилагођеном облику, али су и локализоване. Док Шћепановић ове називе преноси у прилагођеном облику, Новаковић-Лопушина употребљава различите преводне еквиваленте за појам *pastoor* у зависности од периода у ком је настао превод. Тако је овај појам у роману *Долазак Јоахима Штилера* из 1992. пренет и описно као „католички поп”, али и прилагођено као „пастор”. У прилагођеном облику јавља се у роману *Сабљарка* из 2000. године. С друге стране, у роману *Залудност живљења* из 2015. овај појам је локализован као „поп”.

Међутим, у овом случају примећена је недоследност у примени поступака код Новаковић-Лопушина. Наиме, док се реч „пастор” изгубила у преводу „католички поп” у

роману *Долазак Јоахима Штилера*, у истом роману овај појам се јавља као преводни еквивалент за КСЕ *dominee* који је преведен као „протестантски пастор”. У том случају долази до замене појма који долази из протестантске цркве еквивалентним појмом из римокатоличке цркве с којом читаоци из циљне културе имају више додира. Међутим, ова недоследност можда се може приписати и контексту у коме се ти појмови јављају. Као што се може видети из примера 6.1. и 6.2. ова два појма у тексту се јављају у непосредној близини. Могуће је да је преводилац одабрао ова решења како би у првој реченици раздвојио ова два културноспецифична елемента, а да се одлучио да КСЕ *dominee* замени појмом „пастор” како би у следећој реченици могао да га изостави и уместо њега употреби формулацију „једног целог”. Међутим, овде се изгубио контраст између католичког и протестантског свештеника.

(6.1.) [...] op zijn beurt hierop berustend, dat tien pastoors minder erg zijn dan een halve dominee. (KJS, 74)

[...] *почива на томе да је десет католичких попова мање страшно од пола протестантског пастора.* (ДЈШ, 74)

(6.2.) [...] probeerde Andreas de ander ertoe te bewegen het aantal pastoors te verdubbelen, opdat er tenminste een hele dominee uit de bus zou komen... (KJS, 74)

[...] *Андреас је покушавао да наговори оног другог да удвостручи број пастора како би саставио макар једног целог.* (ДЈШ, 74)

Поред тога, установљене су и разлике међу преводиоцима у примени преводилачких поступака приликом преношења свештеничких титула. Тако Шћепановић учесталије користи поступке прилагођен облик и дослован превод који одговарају начелу интерференције, док Новаковић-Лопушина и Петровић ван дер Леу теже да термине генерализују или локализују. Тако се на пример општији појам „црквењак” који означава црквеног послужитеља (Речник српскохрватскога књижевног језика 1990, 818) јавља као преводни еквивалент за свештенички чин у католичкој цркви – *kapelaan*, односно

*onderpastoor*⁴¹, као и за особу која се брине о сакристији у католичким и протестантским црквама *koster*⁴².

Када су у питању називи предмета који се користе при вршењу обреда, подједнако су заступљени и поступци који се могу сврстати под интерференцију, односно под стандардизацију. Као и код свештеничких титула, прилагођен облика јавља се углавном код латинских појмова који су у прилагођеном облику већ ушли у српски језик, као на пример „циборија” (*ciborie*), „хостија” (*hostie*) или „скапулир” (*scapulier*). Дослован превод јавља се код појмова који су транспарентни, па се на основу таквог превода може донети закључак о значењу и функцији КСЕ као у случају КСЕ *biechthokje* који је преведен као „кабина за исповедање”, односно *biechtstoel* као „столица за исповедање”.

У осталим ситуацијама, углавном се користе генерализација, описан превод или локализација. Тако се општи појам „молитвеник” код Шћепановић јавља као преводни еквивалент за културноспецифичне елементе *brevier*, односно црквену књига с молитвама које свакодневно, у тачно одређено време, изговарају католички духовници⁴³ и *kerkboek* која означава књигу с молитвама коју верници носе на службу⁴⁴. С друге стране, КСЕ *Mechelse Catechismus*⁴⁵ пренет је описно као „уџбеник за веронауку”, док је КСЕ *rozenkrans* односно *paternoster* у преводима локализован и замењен појмом „бројаница” који представља предмет са сличном функцијом у православној цркви.

Код потпоља Обреди и празници забележен је дослован превод у комбинацији с прилагођеним обликом када су у питању сложенице које упућују на различите врсте миса. Овај термин за богослужење у католичкој цркви устаљен је у српском језику. Тако је *zondagmis* преведена као „недељна миса” (*zondag* низ. „недеља”), а *achturen-mis* као „миса у осам” (*acht uur* низ. „осам сати”).

---

⁴¹ Термини *kapelaan* и *onderpastoor* означавају исту свештеничку титулу, с тим да се термин *kapelaan* користи у Холандији, док се термин *onderpastoor* користи у деловима Фландрије. (<https://www.encyclo.nl/begrip/Onderpastoor>)

⁴² Nederlandse Encyclopedie (2021), s.v. “koster”. <https://www.encyclo.nl/begrip/koster>

⁴³ Nederlandse Encyclopedie (2021), s.v. “brevier”. <https://www.encyclo.nl/begrip/brevier>

⁴⁴ Ensie Encyclopedie (2020), s.v. “kerkboek”. <https://www.ensie.nl/betekenis/kerkboek>

⁴⁵ *Mechelse Catechismus*: катехизам састављен почетком 17. века по налогу Тридентског сабора. (<http://www.vlaamswoordenboek.be/definities/term/Mechelse+catechismus>)

Прилагођен облик јавља се и код латинских, односно грчких појмова попут „литаније”, „псалма” или „ангелуса”. Такође, опште познати латински појам „реквијем” користи се уместо низоземског назива *dodenmis* (низ. „миса за преминуле”). Поред тога, забележени су и дослован и описан превод. Тако је у примеру 6.5. КСЕ *dankgebed* преведен општим појмом „молитва” и глаголом „захваљивати се”, док се за КСЕ *schietgebed* јављају дослован превод „кратка молитва”, али и описан превод „брзо се помоли”, као у примеру 6.6, односно 6.7.

(6.5.) Toen zei Robert een dankgebed voor de spijzen die we van de Heer hadden ontvangen... (ZG, 134)

Онда Робер чита молитву, захваљујући Богу на храни коју нам је дао...
(БГ, 136)

(6.6.) Ik proefde voorzichtig, deed een schietgebedje om van buikloop gevrijwaard te worden, lustte het. (ZG, 129)

Пробала бих опрезно, читала кратку молитву да не добијем пролив, допадало ми се то што сам пробала. (БГ, 131)

(6.7.) Zei schietgebeden, mommelde dat ik een zuivere ziel had. (BP, 181)

Брзо се помолих, шаптао сам да бих остао при чистој свести. (СМ, 117)

Примећене су и недоследности у употреби преводних еквивалената код празника *lichtmis*. Тако је овај КСЕ у роману *Сељакова молитва* при првом помињању локализован, односно замењен еквивалентним православним празником „Сретење”, док је следећи пут када се појавио у тексту дословно преведен као „Светла миса”. Као што се може видети у примерима 6.3. и 6.4. могући разлог за локализацију у првом примеру може да буде контекст. Наиме, у примеру 6.3. писац алудира на фламанску пословицу *Met Lichtmis valt de sneeuw op een warme steen* којом се предвиђа крај зиме. Будући да се празник Сретење такође повезује с веровањем да се у зависности од временских прилика тог дана може предвидети када ће се завршити зима, могуће је да је преводилац одлучио да у овом случају локализује празник како би код читаоца изазвао исту асоцијацију. Међутим, у

другом примеру преводилац се одлучио да КСЕ дословно преведе, при чему колокација „светла миса” може погрешно да наведе читаоца да је у питању богослужење.

(6.3.) Dat gebed begint ieder jaar, zoo rond Lichtmis. Dan valt de sneeuw op een heeten steen. (BP, 48)

Та молитва почиње сваке године око Сретења. Тада снег пада на врео камен.
(BP, 34)

(6.4.) En 't was tegen lichtmis, ik had denzelfden nacht nog een schoonen haas naar huis gebracht, al had ik aan ons Fien ook beloofd van nooit meer te stroopen... (BP, 100)

Негде око Светле мисе донео сам увече кући лепог зеца, иако сам нашој Фин обећао да више никада нећу ићи у криволов... (CM, 67)

Када је реч о културноспецифичним елементима из семантичког поља Религија, примећене су разлике у примени одређених преводилачких поступака међу преводиоцима. Док Шћепановић више тежи ка томе да задржи изворни елемент, код Новаковић-Лопушина и Петровић ван дер Леу чешће се јављају поступци којима се изворни КСЕ исказује стандардним репертоаром циљног језика. Међутим, један од разлога може да буде чињеница да је религија једна од централних тема у романима *Туга Белгије* и *Сељакова молитва* у преводу Шћепановић, а тиме је и комуникативна функција ових елемената у том делу већа. С друге стране, у осталим делима из корпуса семантичко поље Религија је од мањег значаја. Овом закључку иде у прилог и чињеница да је њеном преводу романа *Без граница* из 1996. године доминантније начело растуће стандардизације у односу на романе из 2000. и 2011. године (Графикон 6.10).

6.2.7.

Праксе при превођењу културноспецифичних елемената

из осталих семантичких поља

У овом потпоглављу осврнућемо се на културноспецифичне елементе из семантичких поља и потпоља која су посебно заступљена у појединим делима из корпуса и то на Уметност, Књижевност и Историју. У оквиру семантичког поља Уметност издвојили су се КСЕ који упућују на различите архитектонске појмове и знаменитости. Када је у питању поље Књижевност, осврнућемо се на називе књижевних дела, док ћемо из семантичког поља Историја обрадити КСЕ које означавају националне симболе.

6.2.7.1.

Семантичко поље Уметност

Семантичко поље Уметност спада међу најзаступљенија поља у роману *Долазак Јоахима Штилера*, а подједнако је заступљен и у делу *Туга Белгије*. Најзаступљенији преводилачки поступци су генерализација и дослован превод, и то углавном код назива музеја и културних догађаја код којих је заступљен и дослован превод у комбинацији с прилагођеним обликом. Поред тога јавља се и прилагођен облик, и то пре свега код имена уметника, али и описни превод.

Генерализација се најчешће јавља приликом превођења различитих архитектонских елемената и грађевина. Тако се уместо КСЕ *stuwdam*⁴⁶ јавља општи појам „брана”, док је КСЕ *hangtorentjes* (дослован превод „висећи торањ”) замењен хиперонимом „кула”.

За КСЕ елемент који означава типичну низоземску спољашњу фасаду – *gevel*, јавља се неколико решења. Најчешће се као решење користи ужи појам „прочеље” који означава предњу страну зграде која гледа на улицу (Речник српскохрватскога књижевног језика 1990, 257), док се КСЕ *gevel* односи на спољашњи део читаве грађевине. Поред овог појма, у појединим делима из корпуса паралелно се јавља и још ужи термин „забат” који означава троугласти део зида изнад бочне стране куће (Речник српскохрватскога

---

⁴⁶ *Stuwdam* – посебна врста бране којом се преграђује река, а иза ње настаје језеро које се може користити за наводњавање или производњу електричне енергије. <https://www.ensie.nl/betekenis/stuwdam>

књижевног језика 1990, 59). Разлог за употребу ужег термина може се наћи у контексту у коме се јавља изворни појам, као што се може видети у примерима 7.1.1. и 7.1.2. Наиме, у првом случају преводилац се определио за термин „забат” како би прецизирао да се натписи с називом виле каче на врх фасаде. У другом случају могуће је да се преводилац определио за термин „забат” због придева „достојанствени” (*eerbiedwaardige*) и „стари” (*antieke*) који претходе КСЕ *gevel*, имајући у виду да „забат” означава и елемент украшен скулптурама и рељефима, па самим тим наводи читаоца да помисли на раскошнији архитектонски елемент, док појам „прочеље” не садржи ту асоцијацију.

(7.1.1.) [...] ze plaatsten protserige brievenbussen met stenen cherubijntjes in hun voortuin, en gaven hun bakstenen bunkers namen die ze vervolgens in gietijzer goten en aan de gevel hingen. (HD, 34)

[...] у баштама с уличне стране поставили су бомбастичне поштанске сандучиће с каменим херувимима, а својим бункерима од цигле надевали су имена која би потом давали да се излију од гвожђа, и качили натпис о забат. (ЗЖ, 32)

(7.1.2.) Alles is koren op mijn molen: een slecht geplaatst verkeersbord, de nieuwe auto's van het schepencollege, een haveloze sukkelaar die op een straathoek lucifers verkoopt, onze sociale wetgeving ten spijt, de barbaarse verbouwing van een eerbiedwaardige antieke gevel... (KJS, 11)

Све је ту вода на моју воденицу: лоше постављен саобраћајни знак, нови аутомобили Градског одбора, убоги јадник који продаје шибице на ћошку, упркос нашем социјалном законодавству, варварско преграђивање неког достојанственог старог забата... (ДЈШ, 11)

Међутим, поред појмова „прочеље” и „забат”, у преводу се јавља и појам „фасада”, а забележен је и пример у коме је овај КСЕ замењен још општијим појмом „кућа”, као у примеру 7.1.3.

(7.1.3.) Toen ook de wagen buiten was, bleef hij nog even voor den gevel staan... (LB, 49)

Када су и кола била напољу, застаде мало испред куће... (ОН, 46)

Поред генерализације, приликом превођења назива различитих архитектонских елемената заступљен је и описни превод. Тако се за КСЕ *glas-in-loodraam*, који означава тип украсних прозора, јављају различити описи, понекад у истом преводу. Тако су из превода *Туга Белгије* извучена следећа преводилачка решења: „окна у разнобојном стаклу, опточена оловом”; „оловом уоквирена стакла у разним бојама”; „шарена окна уоквирена оловним рамом”. На основу ових различитих формулација можемо да закључимо да је овај КСЕ био проблематичан за преводиоца.

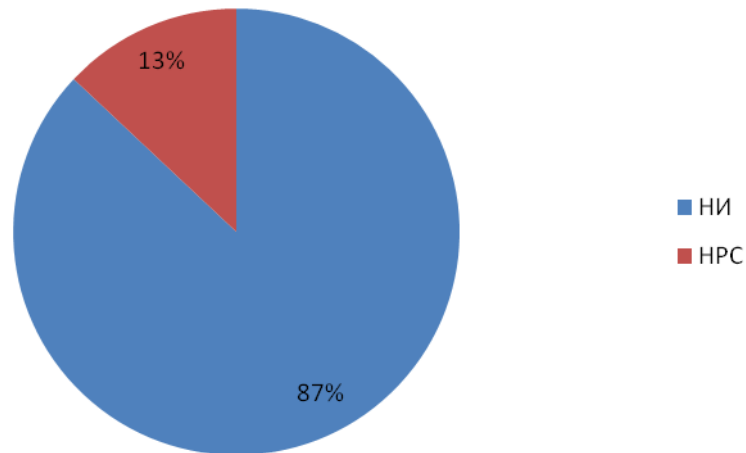
Када је у питању семантичко поље Уметност, на основу анализираног корпуса можемо да закључимо да преводиоци теже ка томе да у преводу задрже оне КСЕ који упућују на знаменитости попут музеја, значајних грађевина или уметнике, док приликом превођења назива различитих архитектонских елемената дају предност генерализацији или описном преводу.

6.2.7.2.

Семантичко поље Историја

Семантичко поље Историја је једно најзаступљенијих у романима *Туга Белгије* и *Обрада Нога*. Као што се може видети на Графикону 6.11, приликом превођења историјских културноспецифичних елемената преводиоци дају изразиту предност начелу интерференције. Најзаступљенији преводилачки поступци су прилагођен облик и дослован превод, као и комбинација ова два поступка. Док се поступак вантекстуалног објашњења ретко јавља у осталим семантичким пољима које смо обрадили у претходним поглављима, уз изузетак поља Религије, овај поступак се јавља у 10% преводних еквивалената из семантичког поља Историја. Тако је у фусноти преводилац читаоцу појаснио шта је „Битка златних мамуза” (*Guldensporenslag*), ко су били „фламингати”, односно који је значај споменика *IJzertoren* и шта је „Брабансона” (*De Brabançonne*). Поред тога, заступљен је и поступак унутартекстуалног објашњења.

Графикон 6.11. Заступљеност начела интерференције (НИ) и начела растуће стандардизације (НРС) у семантичком пољу Историја.

Прилагођен облик најчешће се користи код преношења имена историјских личности, као и за присталице покрета или политичких партија као на пример „динасовци” (*Dinaso's*), „Фламинтанти” (*Flamingant*) или „Франскиљони” (*Franskiljons*). У свим наведеним случајевима у тексту или фусноти је већ дато објашњење о каквом покрету је реч.

Дослован превод јавља се углавном код превода националних симбола. Тако је одликовање *ridderkruis* дословно преведено као „витешки крст”, амблем *Franse lelie* заменио је превод „француски љиљан”, док је *Vlaamscheleeuwenvlag* постала „застава са фламанским лавом”. Међутим, споменик *het Monument der Gesneuvelden* у фиктивном граду Бастехем из романа *Туга Белгије* постао је „Споменик стрелјанима”. Прецизнији превод био би „Споменик палим борцима”, имајући у виду да глагол *sneuvelen* значи „погинути у борби”⁴⁷. Из контекста се не може донети закључак о могућем разлогу за ову конкретизацију.

⁴⁷ Nederlandse Encyclopedie (2021), s.v. “sneuvelen”. <https://www.encyclo.nl/begrip/sneuvelen>

Као и у семантичком пољу Уметности, преводиоци теже да пренесу и историјске културноспецифичне елементе. Поред тога, овде је израженија потреба да се одређени појмови појасне читаоцима. Оваква преводилачка решења су разумљива имајући у виду да се већина ових појмова јавља у роману *Туга Белгије* у ком историјски контекст радње романа има централну улогу, што претпоставља да је и комуникативна функција ових елемената значајна (Ivir 2003, 119-121). Према Ајксели (2010, 206-207) када КСЕ не представља само декор, већ има значајну комуникативну функцију у тексту, односно представља битну информацију у тексту, преводилац ће се трудити да га задржи у што већој мери.

6.2.7.3.

Семантичко поље Књижевност

Културноспецифични елементи из семантичког поља Књижевност убрајају се међу заступљеније у романима *Долазак Јоахима Штилера*, *Сабљарка*, *Туга Белгије* и *Залудност живљења*. Очекивано, у овом семантичком пољу најзаступљенији поступак је прилагођен облик када је у питању преношење имена писаца, али и фиктивних ликова из књижевних дела, као и издавача. Дослован превод користи се приликом преношења назива књижевних дела, док се генерализација јавља приликом специфичних књижевних жанрова. Тако се уместо посебног типа комедије у коме се на шаљив начин приказују радње из свакодневног живота, *blijspelen*, јавља хипероним „комедија”, док је за још један вид кратког шаљивог позоришног комада, *klucht*, употребљен општепознати термин „лакрдја”. Локализација је забележена у ретким случајевима. Тако је магични коњ из народних предања, *Het Ros Beiaard*, постао „Коњић Звонко” у преводу романа *Туга Белгије* из 2000. године, док је *Flipper* постао „делфин Јоца” (популарни делфин у Југославији осамдесетих година) у преводу романа *Сабљарка* из 2002.

Дакле, можемо да закључимо да преводиоци теже ка томе да у што већој мери задрже културноспецифичне елементе из поља Књижевност, посебно када се односе на имена аутора и фиктивних ликова, односно називе књижевних дела.

6.2.8.

Културноспецифични елементи на језицима трећих култура

На самом крају квалитативног дела анализе осврнућемо се на културноспецифичне елементе који долазе из трећих култура. Овај аспект првобитно није био обухваћен анализом, међутим запажен је занимљив тренд на који би се требало осврнути.

У питању су углавном КСЕ на енглеском, француском и немачком језику. Ови елементи односе се на појмове који долазе из различитих семантичких поља, попут географије, књижевности, исхране, привредног живота и слично.

Код ове групе културноспецифичних елемената јавља се пре свега понављање, односно задржавање у изворном облику, поступак који се ретко јавља у осталим семантичким пољима када су у питању КСЕ који долазе и фламанске културе. Доста ређе, преводиоци прилагођавају или дословно преводе овај тип културноспецифичних елемената.

Дакле, када су у питању КСЕ на трећим језицима, који углавном припадају доминантним културама на глобалном нивоу, код преводилаца је изразито доминантно начело интерференције и то у највећем степену, што се огледа у примени поступка понављања. Међутим, у корпусу се овакви елементи јављају искључиво у периоду деведесетих година, па се не могу донети закључци из дијахронијске перспективе. У будућим истраживањима која би сакупила више материјала из периода након 2010. године до данас, требало би утврдити да ли је дошло до промене у начину на који преводиоци третирају ове елементе. Дакле, било би интересно испитати у чему се састоје разлике у третману КСЕ које долазе из изворне културе и оних који долазе из трећих, пре свега доминантнијих култура попут енглеске, француске или немачке.

7.

Закључак

У овом поглављу изложићемо најзначајније закључке овог истраживања о могућим везама између одлука преводиоца на нивоу текста с једне стране, и друштвеног контекста, природе културноспецифичних елемената и њихове позиције у самом тексту са друге. Поред тога, осврнућемо се и на интересантна открића која завређују даља истраживања.

Први корак у анализи био је да се испита однос између два Туријева начела, начела интерференције и начела растуће стандардизације с једне стране, и друштвених фактора попут позиције превода у циљној култури с друге стране. Да бисмо испитали овај однос прво смо покушали да установимо позицију преводне књижевности у општем смислу, а потом и саме фламанске књижевности у циљном, односно српском књижевном систему. Показало се да преводна књижевност у Србији има значајну улогу, имајући у виду да се српски језик налази међу периферним језицима у светском преводном систему, али и удео преводне књижевности у односу на број свих објављених књига у Србији.

Након тога класификовали смо све преводне еквиваленте према преводачким поступцима на основу чега смо потом утврдили да ли одговарају једном, односно другом начелу. Показало се да је у целокупном корпусу заступљеније начело интерференције чиме је потврђена Хеилбронова хипотеза да ће се у периферним системима, у којима преводна књижевност има значајну позицију, у преводима у већој мери задржавати елементи и структура изворног дела. Међутим, ови резултати нису у складу с Туријевом другом хипотезом да ће толеранција интерференције бити већа уколико се преводи са неког од већих и престижнијих језика. Имајући у виду да се фламански језик такође налазе на периферији светског преводног система, као и чињеницу да је ова књижевност у периоду који је обухваћен овом анализом још увек била непозната у Србији, те није стекла никакав престиж, у складу с поменутом хипотезом, очекивали смо да ће у преводима бити доминантније начело растуће стандардизације, односно да ће преводиоци преводне еквиваленте у већој мери тражити у устаљеном репертоару циљног језика. На основу ових резултата можемо да закључимо да ће на толеранцију начела интерференције већи утицај имати позиција преводне књижевности у циљном систему од доминантности или престижа језика с ког се преводи.

Имајући у виду да је преводни систем динамичан, желели смо да испитамо и да ли се могу установити извесне промене у заступљености ова два начела у односу на временски период. Стога смо ова два начела посматрали и у три временска периода, и то 1990-1999, 2000-2009 и 2010-2015 године. Анализом преводачке активности с низоземског на српски језик установили смо да у овим периодима долази до извесних промена на друштвено-политичком плану које су се одразиле и на издавачку делатност, а које су са своје стране довеле и до промена када је у питању позиција преводаца.

Показало се да ове промене у друштвеном контексту прате и промене у заступљености начела. Наиме, док је начело интерференције заступљеније у периоду од 1990. до 2009. године, резултати за период од 2010. године показали су већу тенденцију преводилаца ка начелу растуће стандардизације.

За ове промене могуће је понудити неколико објашњења и хипотеза које је потребно тестирати у даљим истраживањима. Прво објашњење за ову појаву можемо тражити у поменутој улози преводилаца у селекцији дела која ће се преводити, али и променама у издавачкој делатности. Током деведесетих година преводиоци су имали најзначајнију улогу у селекцији аутора и дела која ће се преводити на српски језик. Тако су се у том периоду махом преводила дела канонизованих аутора попут Хуга Клауса, Харија Мулиша, Вилема Елсхота и других, који уживају изванредан престиж пре свега у изворној култури, не неопходно и на међународној сцени. Међутим, након 2005. године преводиоци губе своју позицију, а примат преузимају издавачи и то пре свега комерцијалне издавачке куће које су усмерене на профит. То је довело до промена у профилу аутора који се објављују. Издавачи су од 2005. године пре свега заинтересовани за савремене наслове који освајају међународне књижевне награде, попут Европске награде за књижевност, или оне који се налазе на листама бестселера. У питању су дакле аутори који су присутни на међународној сцени, а пре свега на англосаксонском говорном подручју. Овакве околности могле би да утичу на мотивацију преводилаца и њихов однос према делима која преводе, међутим да би се испитала ова хипотеза у будућем истраживању требало би проширити корпус и повезати добијене резултате са ставовима преводилаца до којих би се дошло путем упитника или интервјуа.

Друго објашњење можемо тражити и у искуству преводилаца. Наиме, што је преводилац искуснији интерференција је мања (Toury 2012, 277). Преводиоци на почетку каријере више су усмерени на изворни текст и ређе се усуђују да се одвоје од оригинала и произведу слободнији превод. Ова хипотеза требало би да се прошири у будућим истраживањима тако што би се у корпус укључили и млађи преводиоци који су почели да преводе након 2005. године.

Поред тога, ту је и хипотеза да већа присутност одређеног жанра из изворне културе води ка већој тенденцији ка асимилацији КСЕ, односно њиховом прилагођавању циљној култури (в. Veselica Majhut 2012). Ова хипотеза могла би се проверити у будућим

истраживањима која би укључила и преводе објављене након 2015. године како би се утврдило да ли се овај тренд наставља и у осталим периодима.

На самом крају, на ову промену могла би да утиче и разлика у заступљености семантичких поља и потпоља у анализираним делима, што нас доводи до друге хипотезе коју смо испитивали у овом истраживању, односно да врста културноспецифичног елемента утиче на избор преводачког поступка и стратегије.

Да бисмо испитали поменуту хипотезу, културноспецифичне елементе смо класификовали према семантичком пољу и потпољу, а преводне еквиваленте према преводачком поступку и начелу. Резултати добијени овом анализом потврдили су хипотезу о постојању корелације између семантичког поља и потпоља коме припада културноспецифични елемент с једне стране, и примењеног поступка, односно начела са друге. Наиме, у свих шест семантичких поља које смо обухватили анализом установљена је блага предност једног начела у односу на друго. Међутим, када је у питању веза између семантичког потпоља и начела добијени резултати су још значајнији. Наиме, у 18 од 27 семантичких потпоља уочена је значајна заступљеност једног од два начела (преко 75%), док је заступљеност једног начела у чак 9 семантичких потпоља 90% или већа.

Анализом је такође утврђено да постоје разлике у примени преводачких поступака у зависности од тога ком семантичком пољу и потпољу одређени културноспецифични елемент припада. Тако се локализација најчешће примењује код религијских КСЕ и оних из семантичког поља Исхрана, а описан превод је учестао код КСЕ из семантичких поља Друштвени живот и Исхрана. Преводачки поступак понављање се у читавом корпусу ретко јавља, осим у семантичком пољу Привредни живот, где је поред генерализације најзаступљенији преводачки поступак, и то пре свега када је у питању семантичко потпоље Брендрави.

Тако је на пример уочено да ће се код преношења назива угоститељских објеката или улица и тргова примењивати поступак прилагођен облик, уколико се елемент састоји од властитог имена или когната, док ће се у осталим случајевима изворни елемент дословно преводити. Такође је уочено понављање истих лексема када је у питању преношење културноспецифичних елемената који означавају различите угоститељске и стамбене објекте, што води ка нижем степену лексичке разноврсности. Ова појава се сматра једном од одлика начела растуће стандардизације. Када су у питању називи јела,

показало се да преводиоци ове културноспецифичне елементе прилагођавају циљној публици, осим ако су у питању појмови који долазе из трећих, углавном доминантнијих језика и култура, попут енглеске и француске.

Анализом је уочена и промена у примени преводачког поступка понављања који се јавља у периоду деведесетих година закључно са 2000. годином, док се након тог периода ретко јавља. Овај налаз може да указује на промену норме када је у питању преношење страних појмова у изворном облику која је могла да наступи након распада Југославије. Ту појаву би у даљим истраживањима требало испитати на корпусу који би обухватио и друге језике, а пре свега централне језике попут енглеског, француског или немачког са обзиром на то да се у преводима са ових језика очекује веће присуство интерференције.

То нас доводи до још једног интересантног открића. Анализом је утврђено да је код преношења културноспецифичних елемената из трећих култура, пре свега поменутих централних језика, изразито доминантно начело интерференције и то пре свега поступак понављања. Имајући у виду да се у корпусу ови елементи јављају углавном у периоду деведесетих година и у занемарљивом броју за доношење закључака, потребно је у даљим истраживањима испитати разлике у начину на који преводиоци преносе културноспецифичне елементе који долазе из централних језика и култура у односу на културноспецифичне елементе из периферних језика.

На самом крају, показало се да комуникативна функција културноспецифичног елемента, као и контекст у ком се јавља у тексту, утичу на избор преводачког поступка. Тако је код културноспецифичних елемената из семантичког поља Друштвени живот заступљеније начело растуће стандардизације, што је у складу с њиховом комуникативном функцијом у тексту. Ови елементи углавном се јављају као декор и уколико би се преводацац трудио да их задржи у тексту ставио би их у фокус читаоца, што није била намера аутора изворног текста. Поред тога, ови елементи пре свега служе томе да ближе опишу ликове тако што имплицитно упућују, на пример, на њихов друштвени статус. Самим тим, код њих је битније денотативно значење односно асоцијација коју изазивају код читаоца. Стога је разумљиво да преводиоци имају тенденцију да користе преводачке поступке којим ће их прилагодити читаоцу, па је самим тим начело растуће стандардизације очекивано заступљеније у овом семантичком пољу.

Сличан принцип може се применити и на културноспецифичне елементе из семантичког поља Јавна управа. Ови термини се у књижевном тексту не употребљавају у строго техничком смислу, па није потребно прецизно пренети садржину ових појмова, већ се предност даје природности текста на циљном језику.

Са друге стране, код културноспецифичних елемената из семантичког поља Географија, попут географских имена, најзначајнија је референцијална функција идентификације која се најбоље постиже преношењем у прилагођеном облику. Стога је очекивано да су преводиоци најчешће употребљавали управо овај поступак. Поред тога, транспарентност назива неког елемента, као што је случај с називима улица и тргова, угоститељских објеката или институција, такође игра улогу у избору преводилачког поступка дослован превод.

Постојање корелације између семантичког поља, а посебно потпоља, значајан је налаз овог истраживања и требало би га даље истражити на ширем корпусу при чему би истраживање било фокусирано искључиво на ову проблематику. Поред тога, потребно је укључити и друге стране језике, по могућству неки од централних језика у комбинацији с другим (семи)периферним језицима како бисмо испитали да ли ова корелација постоји у другим језичким комбинацијама, независно од њихове позиције у светском преводном систему.

Литература

1. Aixelà, Javier Franco. 2010. "Cultuurspecifieke elementen in vertalingen." *Denken over vertalen*, edited by Ton Naaijkens, 197-211. Nijmegen: Vantilt.
2. Arnáiz, Laura Campillo. 2003. "Spanish translations of culture-bound elements in The First Part of Henry IV: a historical perspective." *SEDERI* 13: 23-31.
3. Baker, Mona. 1992. *In Other Words. A coursebook on translation*. London/New York: Routledge.
4. Baker, Mona. 1996. "Corpus-based translation studies: The challenges that lie ahead". In *Terminology, LSP and Translation. Studies in language engineering in honour of Juan C. Sager*, edited by Harold Somers. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 175-186.
5. Bassnett, Susan and André Lefevere, ed. 1990: *Translation, History & Culture*. London: Pinter Publishers.
6. Brădeanu, Ligia. 2011. "Translating culture-bound lexical units: 'a tough row to hoe'." *Studii de Gramatica Contrastiva* 15: 71-80.
7. Brems, Hugo. 1988. "De relatie tussen de Nederlandse en de Vlaamse literatuur. De teller en de noemer." *Literatuur* 5: 34-38.
https://www.dbnl.org/tekst/lit003198801_01/lit003198801_01_0004.php
8. Broomans, Petra. 2012. "Zichtbaar in de canon. Spelregels voor cultuurbemiddelaars." *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 128(3-4): 256 - 275.
9. Budimir, Bojana. 2020. "Peripheries in the Global System of Translation: A Case Study of Serbian Translations of Dutch Literature between 1991 and 2015." *Dutch Crossing* 44(2): 218-235.
10. Будимир, Бојана. 2018. „Преношење културноспецифичних елемената у текстовима из области туризма на примеру анализе описа Холандије и Белгије на веб страницама српских туристичких агенција.“ *У Језици и културе у времену и простору VII/1*, уредник Снежана Гудурић и Биљана Радић-Бојанић, 135-146. Нови Сад: Филозофски факултет.
11. Van der Sijs, Nicoline. 2001. *Chronologischwoordenboek. De ouderdom en herkomst van onze woorden en betekenissen*. Amsterdam/ Antwerpen: Veen.
https://dbnl.org/tekst/sijs002chro01_01/sijs002chro01_01_0023.php

12. Van Es, Nicky and Johan Heilbron. 2015. "Fiction from the Periphery: How Dutch Writers Enter the Field of English-Language Literature." *Cultural Sociology* 9(3): 296-319.
13. Venuti, Lawrence. 1995. *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. New York/London: Routledge.
14. Verstraete, Heili. 2004. "Het onvertaalbare vertaald. De Russische vertaalwetenschap over equivalentloos lexicon." In *Taal en Cultuur in vertaaling: de wereld van Cees Nooteboom*, edited by Stefaan Evenpoet, 23-38. Antwerpen, Appeldoorn: Garant.
15. Veselica Majhut, Snježana. 2012. "Cultural Specificity in the Translation of Popular Fiction from English into Croatian during the Socialist and Transition Periods (1960-2010)". Doktorska disertacija.
16. Grit, Diederik. 2010. "De vertaling van realia." In *Denken over vertalen*, edited by Ton Naaijken, 189-196. Nijmegen: Vantilt.
17. Grupa za nizozemske studije. n.d. „Istorijat Grupe za nizozemske studije.“ Pristupljeno 10. marta 2021. <https://www.nederlandistika.fil.bg.ac.rs/o-nama>
18. Davies, Eirlys. E. 2003. "A Goblin of a Dirty Nose? The Treatment of Culture-Specific References in Translations of the Harry Potter Books." *The Translator* 9(1): 65-100.
19. De Swaan, Abram. 2001. *Words of the World. The Global Language System*. Cambridge/Malden: Blackwell.
20. Dickins, J. 2012. "Procedures for Translating Culturally Specific Items." In: *Language Studies. Stretching the Boundaries*, edited by A. Littlejohn and S.R. Mehta, 43-60. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
21. Đorđević, Radmila. 2004. *Uvod u kontrastiranje jezika*. Beograd: Filološki fakultet.
22. Even-Zohar, Itamar. 1990. "Introduction [to Polysystem Studies]." *Poetics Today* 11(1): 1-6.
23. Even-Zohar, Itamar. 1990. "The Literary System." *Poetics Today* 11(1): 27-44.
24. Even-Zohar, Itamar. 1990. "The Position of Translated. Literature within the Literary Polysystem." *Poetics Today* 11(1): 45-51.

25. Zlatnar Moe, Marija, Tamara Mikolič Južnić and Tamara Žigon. 2015. *Center in periferija: razmerja moči v svetu prevajanja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
26. Ivir, Vladimir. 1978. *Teorija i tehnika prevođenja*. Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka gimnazija“.
27. Ivir, Vladimir. 2003. “Translation of Culture and Culture of Translation.” *SRAZ XLVII-XLVIII*: 117–126.
28. Janssens, Marcel. 2004. “Felix Timmermans. Boerenpsalm.” In *Lexicon van literaire werken*, edited by Ton Anbeek, Jaap Goedegebuure and Bart Vervaeck, 1-9. Groningen: Wolters-Noordhoff. https://www.dbnl.org/tekst/anbe001lexi01_01/lv1w00595.php
29. Јанићијевић, Ј. 1977. „Преводна књижевност.” *Култура* 38: 40-58.
30. Kampmark, Nataša. 2014. “Australian Literature in Serbian Translation.” *Journal of the Association for the Study of Australian Literature* 14: 1-14.
31. Katan, David. 1999. *Translating Cultures. An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*. Manchester: St Jerome.
32. Katan, David. 2009. “Translation as intercultural communication.” In *The Routledge Companion to Translation Studies*, edited by Jeremy Munday, 74-92. London/New York: Routledge.
33. Kristal, Dejvid. 1999. *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Prevod Ivan Klajn i Boris Hlebec. Beograd: Nolit.
34. Casanova, Pascale. 2002. “Consecration and Accumulation of Literary Capital: Translation as unequal exchange.” In *Critical Readings in Translation Studies*, edited by Siobhan Brownlie and Mona Baker, 285–303. London: Routledge. <https://docplayer.net/54485202-Consecration-1-and-accumulation-of-literary-capital-translation-as-unequal-exchange-2.html>
35. Lefevere, André. 1992. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London/New York: Routledge.
36. Linn, Stella. 2006. “Trends in the translation of a minority language. The case of Dutch.” In *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*, edited by Anthony Pym, Miriam Shlesinger, and Zuzana Jettmarová, 27-39. Amsterdam: John Benjamins Publishers.

37. Marinković, Mijana. 2010. "Translations from Turkish in Serbia, 1990-2000." *Next Page Foundation series of studies on translation flows*.
38. Milunović, Dragana. 2006. "Tržište knjiga u Republici Srbiji - izdavački, knjižarski i bibliotečki aspekt." *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* 1: 85-96.
39. Munday, Jeremy. 2012. *Introducing Translation Studies*. London/New York: Routledge.
40. Newmark, Peter. 1988. *A Textbook of Translation*. New York/London: Prentice Hall.
41. Nederlands Literair Productie- en Vertalingen Fonds. 2001. "Jaarverslag 2001." Amsterdam: NLPVF. Pristupljeno 27. juna 2019.
<http://www.letterenfonds.nl/dl.php?file=16>
42. Nederlands Letterenfonds. 2014. "Jaarverslag 2014." Amsterdam: Nederlands Letterenfonds. Pristupljeno 27. juna 2021.
http://www.letterenfonds.nl/images/issue_download/Nederlands-Letterenfonds-Jaarverslag-2014.pdf
43. Nida, Eugene. 1945. "Linguistics and ethnology in translation problems." *WORD* 2: 194-208.
44. Novakov, Predrag. 2013. "Kulturološki elementi u prevodu: suocavanje sa drugima." U *Multikulturalnost i savremeno društvo*, urednik Milan Živković, 21-31. Novi Sad : Visoka škola "Pravne i poslovne akademske studije Dr. Lazar Vrkatić".
45. Novaković-Lopušina, Jelica. 2010. "Zuidslavische enthousiastelingen." In *Neerlandistiek in Europa. Bijdragen tot de geschiedenis van de universitaire neerlandistiek buiten Nederland en Vlaanderen*, edited by M. Hüning, J. Konst and T. Holzhey, 277-292. Münster/New York/München/Berlin: Waxmann (Niederlande-Studien, 49).
46. Novaković-Lopušina, Jelica. 2005. *Leksikon holandske i flamanske književnosti*. Beograd: Partenon.
47. Novaković-Lopušina, Jelica. 1997. "Ivana Šćepanović: vertalen als passie." *Ons Erfdeel* 40: 301.
48. Olk, Harald Martin. 2013. "Cultural references in translation: a framework for quantitative translation analysis." *Perspectives* 21(3): 344-357. doi: 10.1080/0907676X.2011.646279

49. Pięta, Hanna. 2016. "On translation between (semi-)peripheral languages: an overview of the external history of Polish literature translated into European Portuguese." *The Translator* 22(3): 354-377.
50. Пешикан, Митар, Јован Јерковић и Мато Пижурица. 2010. *Правонис српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
51. Pym, Anthony. 2008. "On Toury's laws of how translators translate." In *Beyond Descriptive Translation Studies*, edited by Anthony Pym, Miriam Shlesinger and Daniel Simeoni, 311-328. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
doi:10.1075/btl.75.24pym
52. Pym, A. (2010). *Translation and Text Transfer. An Essay on the Principles of Intercultural Communication*. Tarragona: Intercultural Studies Group.
53. *Речник српскохрватскога књижевног језика*. 1990. Нови Сад: Матица српска.
54. Schmidt, Goran. 2013. "Foreignization and domestication in the Croatian translations of Oscar Wilde's *The Picture of Dorian Gray*." *Jezikoslovlje* 14(2-3): 537-548.
55. Srnka, Katharina J. and Sabine t. Koeszegi. 2007. "From Words to Numbers: How to transform Qualitative data into meaningful quantitative results." *SBR* 59: 29-57. doi: 10.1007/BF03396741
56. Toury, Gideon. (1995) 2012. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
57. Flanders Literature, n.d. "Ivana Šćepanović." Pristupljeno 27. juna 2020.
<https://www.flandersliterature.be/translators/ivana-scepanovic>
58. FU Berlin. n.d. "De medeklinkers van het Nederlands." <http://neon.niederlandistik.fu-berlin.de/nl/nedling/phonology/consonants>
59. Hacoen, Ran. 2014. "Literary Transfer between Peripheral Languages: A Production of Culture Perspective." *Meta* 59(2): 297-309.
60. Hall, Edward T. 1990. *The Silent Language*. New York: Anchor Books.
61. Hervey, Sándor and Ian Higgins. 1992. *Thinking French Translation. A Course in Translation Method, French-English*. London/New York: Routledge.

62. Heilbron, Johan. 2000. "Translation as a Cultural World System." *Perspectives: Studies in Translatology* 8(1): 9-26.
63. Heilbron, Johan and Gisèle Sapiro. 2015. "Translation: Economic and Sociological Perspectives." In *The Palgrave Handbook of Economics and Language*, edited by Victor Ginsburgh and Shlomo Weber, 375-404. London: Palgrave-Mac Millan.
64. Hermans, Theo. 1996. "Norms and the determination of translation: a theoretical framework." In *Translation, Power, Subversion*, edited by Román Álvarez and M. Carmen-Áfrika Vidal, 25-51. Clevedon: Multilingual Matters.
65. Хлебџ, Борис. 2009. *Општа начела превођења*. Београд: Београдска књига.
66. Šlajermaher, Fridrih. 2003. *O različitim metodama prevođenja*. Prevod Aleksandra Bajazetov-Vučen. Beograd: Rad.
67. Šumonja, Katarina. 2015. "Holandska i flamanska književnost u prevodu na srpski. Stanje i recepcija (1990-2014)." *Erazmo* 1: 146-186.

БИОГРАФИЈА

Бојана Будимир (1982) завршила је основне и мастер студије на Групи за недерландистику на Филолошком факултету у Београду где је тренутно ангажована као асистент на предметима Превођење за недерландисте, морфологија и фонетика низоземског језика и Савремени низоземски језик. Поред наставе, активно се бави превођењем. Сарађивала је са различитим домаћим и страним преводачким агенцијама где је стекла искуство у превођењу документације из области права и медицине. Превела је и неколико књига, графичких романа и одломака попут књига Ткач Снова Дауве Драисме (Clio), С оне стране и Баладе о злочину Ерика Крика (Бесна кобила), одломака Градови Стефана Хертманса (Златна греда) и Госпођа Апелфелд Бена Барнарда (Еразмо). Од 2012. године уписана је на докторске студије на Филолошком факултету. Предмет њеног научног интересовања је превођење, тачније стратегије и поступци у превођењу културно-специфичних елемената као креативност у преводачком процесу.

Потпуна биографија налази се на линку <http://www.nederlandistika.fil.bg.ac.rs/osoblje/item/22-bojana-budimir>.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора БОЈАНА БУДИМИР

Број досијеа 12015/Д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

КУЛТУРНОСПЕЦИФИЧНИ ЕЛЕМЕНТИ ИЗ ФЛАМАНСКЕ
КУЛТУРЕ У ПРЕВОДУ НА СРПСКИ ЈЕЗИК

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 17.03.21.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора БОЈАНА БУДИМИР

Број досијеа 12015/Д

Студијски програм Језик, књижевност, култ ура

Наслов рада КУЛТУРНОСПЕЦИФИЧНИ ЕЛЕМЕНТИ ИЗ ФЛАМАНСКЕ КУЛТУРЕ У ПРЕВОДУ НА СРПСКИ ЈЕЗИК

Ментор ПРОФ. ДР ЈЕЛЕНА КОБАКОВИЋ-ЛОПУШИНА

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 17.03.21.

_____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

КУЛТУРА СПЕЦИФИЧНИ ЕЛЕМЕНТИ ИЗ ДОСЛАМАНСКЕ
КУЛТУРЕ У ПРЕВОДУ НА СРПСКИ ЈЕЗИК

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 17.05.21.

